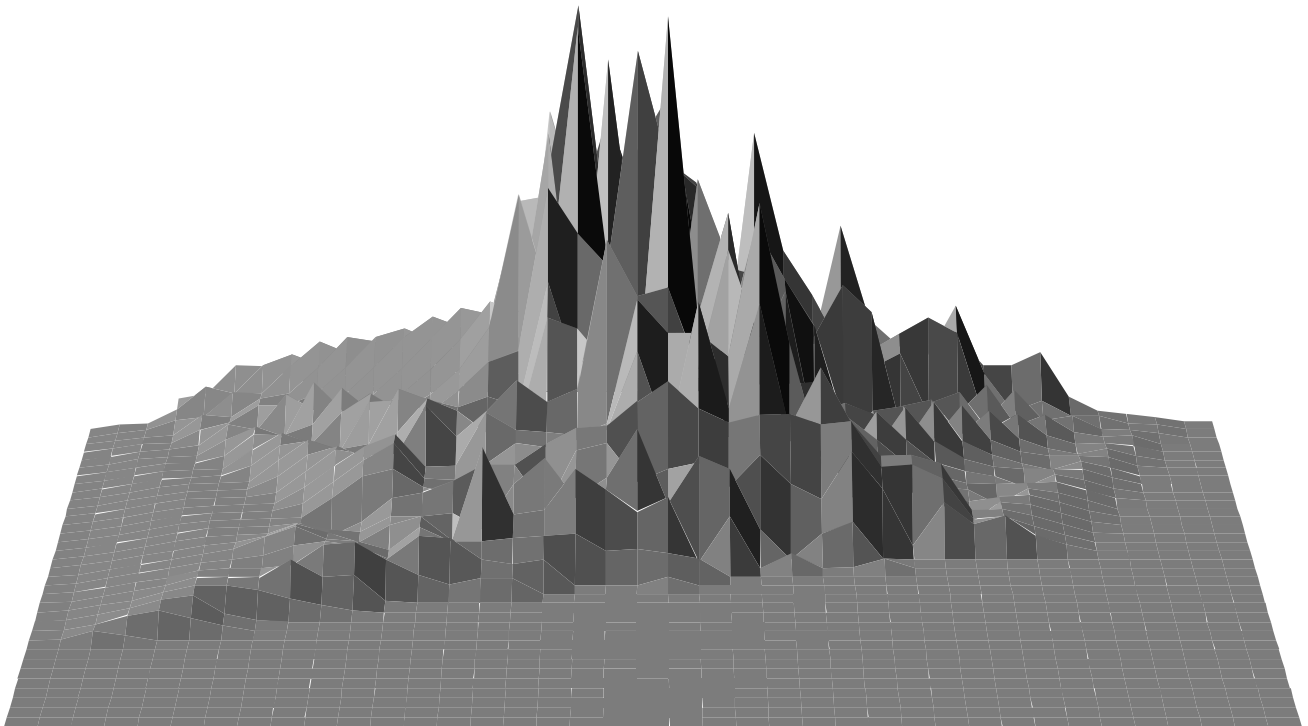

Het landelijk subsidiestelsel voor beeldende kunst 1984-2005: bereik, structuur en doorstroming

Teunis Ijdens
Wouter de Nooy
Astrid Vloet

Tilburg, oktober 2007

IVA Beleidsonderzoek en Advies

Uitgever: IVA
Warandelaan 2, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg
Telefoon: 013 466 8466, telefax: 013 466 8477
www.iva.nl

© 2007 IVA

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of worden openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van IVA Beleidsonderzoek en Advies. Het gebruik van cijfers en/of tekst als toelichting of ondersteuning bij artikelen, boeken en scripties is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Voorwoord v

Samenvatting en conclusies 1

Inleiding 1

Bereik 1

Structuur en dynamiek 2

Doorstroming 5

Beleidsimplicaties 6

1 Inleiding 11

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek 11

1.2 Het landelijk subsidiestelsel voor beeldende kunst 12

1.3 Onderzoeksvragen 16

1.4 Indeling van het rapport en leeswijzer 17

2 Statistiek van het stelsel 19

2.1 Aantal kunstenaars en frequentie van zichtbaarheid 19

2.2 Duur van zichtbaarheid, continuïteit en uitval 22

2.3 Leeftijdsverdeling 25

2.4 Aantal subsidiesoorten per kunstenaar 26

3 Structuur van het subsidiestelsel 29

3.1 Inleiding 29

3.2 Verkenning van relaties tussen subsidiesoorten 31

3.3 Nadere analyse van de positionering van subsidiesoorten 36

3.4 Spreiding en concentratie 44

3.5 Conclusies 47

4 Doorstroming 51

4.1 Inleiding 51

4.2 Overgangen tussen subsidiesoorten 51

4.3 Doorstroming van jonge starters 55

4.4 Conclusies 58

Literatuur 59

Bijlagen 61

Voorwoord

In dit rapport worden de resultaten gepresenteerd van een analyse van gegevens over het bereik en de samenhang van landelijke subsidieregelingen en opdrachtbudgetten voor beeldende kunst, die in de periode 1984-2005 direct of indirect ten goede kwamen aan individuele beeldend kunstenaars. Het betreft een onderzoek in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Het onderzoek moest qua omvang bescheiden blijven. De rijkdom van de beschikbare gegevens komt daarom maar ten dele tot uiting in dit rapport.

De afronding van het rapport heeft langer geduurd dan was voorzien, maar het komt net niet te laat. Het rapport verschijnt op een moment dat er een pittig debat wordt gevoerd over het landelijk subsidiestelsel voor beeldende kunst, in de aanloop naar de volgende Cultuurnotaperiode 2009-2012. Verschillende spelers in het veld van de beeldende kunst (in Nederland) nemen eraan deel: de fondsen die subsidieregelingen uitvoeren ter bevordering van de productie, de presentatie en de afname van beeldende kunst; publieke en private instellingen en bedrijven die beeldende kunst presenteren, uitlenen en verkopen; kunstacademies die kunstenaars opleiden voor een onzeker en spannend beroep; en beeldend kunstenaars zelf, die belang hebben bij een goed functionerend subsidiestelsel dat optimaal aansluit bij de dynamiek van de kunstpraktijk. Op het ministerie van OCW wordt gewikt en gewogen over wijzigingen die in het landelijk subsidiestelsel voor beeldende kunst aan te brengen zijn om vermeende tekortkomingen op te heffen en de effectiviteit van het stelsel te verbeteren. En de Raad voor Cultuur zal ongetwijfeld een deskundig advies uitbrengen over de voornemens van OCW voor de komende Cultuurnotaperiode. Alle partijen kunnen gebruik maken van de feitelijke informatie die dit rapport biedt over het bereik en de structuur van het subsidiestelsel in de achterliggende (ruim) 20 jaren en hun visie scherpener aan de beleidsimplicaties die in de samenvatting van het rapport geschetst worden.

Ik wil de volgende personen bedanken voor de bijdrage die ze op verschillende manieren aan de totstandkoming van het rapport hebben geleverd: Vladimír Bína, Robert Oosterhuis en Gerard van Drunen die het onderzoek begeleidden namens het ministerie van OCW; Christine Lindo en Lex ter Braak (Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst) en Gitta Luiten en Marieke van Schijndel (Mondriaan Stichting), die commentaar gaven op de eerste conceptversie van het rapport; Madeleine van Lennep (Raad voor Cultuur), die dat eveneens deed. Ik bedank tevens mijn collega Astrid Vloet, die aan het onderzoek en de rapportage meewerkte. Tot slot een speciaal woord van dank aan Wouter de Nooy, ex-collega aan de Erasmus Universiteit en sinds kort werkzaam bij de Universiteit van Amsterdam. Hij nam de nadere analyse van de positionering van subsidiesoorten in paragraaf 3.3 van dit rapport voor zijn rekening en leverde ook een belangrijke bijdrage aan de interpretatie van andere onderzoeksresultaten en aan de rapportage.

Teunis IJdens

Samenvatting en conclusies

Inleiding

Nederland kent een aantal landelijke, door het rijk bekostigde maatregelen ter bevordering van de beeldende kunst. Een belangrijk deel daarvan komt direct of indirect ten goede aan individuele beeldend kunstenaars. Dat zijn subsidies die op aanvraag worden toegekend aan beeldend kunstenaars (van 1984 tot 1987 rechtstreeks door het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, sinds 1988 door het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst: het Fonds BKVB), subsidies voor kunst aankopen door musea en particulieren, aankopen van beeldende kunst door het rijk en subsidies en regelingen voor kunst opdrachten van diverse opdrachtgevers waaronder de Rijksgebouwendienst. Bij deze subsidies, aankopen en opdrachten wordt door de overheid of door uitvoerende fondsen en instellingen geregistreerd welke kunstenaars er direct of indirect van profiteren. We betitelen deze subsidiesoorten en rijksregelingen die direct of indirect ten goede komen aan individuele, met name bekende beeldend kunstenaars hier gemakshalve als het landelijk subsidiestelsel voor beeldende kunst. Het betreft echter niet alle landelijke subsidieregelingen – subsidies voor presentaties, manifestaties en publicaties blijven in dit rapport buiten beschouwing – en bij sommige regelingen gaat het niet om subsidies maar om budgetten voor regelrechte aankopen of opdrachten.

Administratieve gegevens over subsidies die direct of indirect ten goede komen aan (en worden aangevraagd door) individuele beeldend kunstenaars worden in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) in één databestand bijeengebracht door het IVA. Dit bestand, BKDATA genoemd, bevat gegevens over subsidieregelingen die sinds 1984 zijn toegepast. Het IVA stelt jaarlijks een statistische rapportage samen over het bereik van deze landelijke subsidieregelingen in de achterliggende vijf jaar. Die periode is te kort om de structuur en dynamiek (verandering) van het hele stelsel op langere termijn te kunnen beschrijven. Daarom is in 2007 een extra analyse uitgevoerd op gegevens over de periode van 1984 tot en met 2005 om inzicht te verschaffen in de samenhang en doorstroming tussen diverse subsidiesoorten.

In het volgende worden de bevindingen samengevat. Na een korte statistiek van het *bereik* van het subsidiestelsel worden de belangrijkste resultaten besproken van analyses van de *structuur* van het stelsel en van de *doorstroming* tussen subsidiesoorten. Tot slot worden *implicaties* voor het beeldende kunstbeleid van de rijksoverheid besproken.

Bereik

Van 1984 tot en met 2005 hebben ruim 12.000 individuele beeldend kunstenaars tenminste één keer geprofiteerd van het landelijke subsidiestelsel voor beeldende kunst in Nederland. Ruim 9.000 personen die in deze periode wel eens een directe subsidie aanvroegen kregen geen enkele keer subsidie en komen ook niet voor bij de gesubsidieerde opdrachten en aankopen.

Subsidiesoorten met het grootste bereik qua toegekende subsidies waren de Kunstkoop¹ (hele periode: ruim 5.900 kunstenaars), de Beroepskostenvergoedingen (1987-1994: ruim 2.800 kunstenaars) en de Basissubsidies (1994-2005: ruim 2.700

---

¹ Hiermee bedoelen we de Rentesubsiidieregeling en de Kunstkoopregeling die daar in 1995 voor in de plaats kwam en die tegenwoordig kortweg Kunstkoop wordt genoemd.

kunstenaars). Werkbeurzen (sinds 1988) kwamen ten goede aan ruim 1.000 kunstenaars, Startstipendia (sinds 1988) aan ruim 1.400 en overige individuele subsidies² (sinds 1984) aan bijna 1.500 kunstenaars. Musea kochten sinds 1984 met subsidie werk van bijna 1.500 kunstenaars en het rijk zelf (Rijksaankopen: 1984-1993) kocht werk van bijna 800 kunstenaars. Tot slot het bereik van de gesubsidieerde opdrachten sinds 1987: ruim 600 kunstenaars kregen een opdracht van de Rijksgebouwendienst (de Percentageregeling), 700 via het Praktijkbureau en de opvolger daarvan, de Stichting Kunst in de Openbare Ruimte (SKOR), en bijna 1.400 via andere landelijke opdrachtsubsidies (Kunst& Bedrijf, Verruimd Opdrachtenbeleid, Kunstprojecten in het Onderwijs en Projecten Beeldende Kunst en Vormgeving).

Het aantal kunstenaars dat jaarlijks profiteerde van het landelijke subsidiestelsel voor beeldende kunst steeg van bijna 600 in 1984 naar ruim 2.600 in 1989. Daarna daalde het naar bijna 1.400 in 1995 om vervolgens weer te stijgen naar ruim 2.200 in 2002. De laatste jaren daalde het bereik weer tot bijna 1.600 kunstenaars (in 2005). De subsidiesoorten met het grootste bereik (Kunstkoop, Beroepskostenvergoedingen en Basissubsidies) zijn ook bepalend voor de ontwikkeling van het aantal kunstenaars per jaar. Zo komt de stijging van 1984 tot 1989 voor het grootste deel voor rekening van de Kunstkoop en de Beroepskostenvergoedingen en berust de daling daarna tot 1994 vooral op de afname van het aantal kunstenaars dat een Beroepskostenvergoeding kreeg. In 1993 en 1994 daalde ook het aantal kunstenaars dat (indirect) profiteerde van de Kunstkoop. Van 1995 tot 2002 wordt de groei vooral bepaald door de Kunstkoop en sinds 2001 ook door de Basissubsidies. De daling die na 2002 inzette is helemaal voor rekening van de Basissubsidies, bij een ongeveer gelijkblijvend aantal kunstenaars wier werk door particulieren werd gekocht met gebruikmaking van de Kunstkoop.

De populatie kunstenaars die van het subsidiestelsel profiteert veroudert geleidelijk. De gemiddelde leeftijd van kunstenaars die van een of meer subsidiesoorten profiteren is gestegen van bijna 40 jaar in 1984 naar ruim 45 jaar in 2005. De gemiddelde leeftijd hangt uiteraard af van de subsidiesoorten waar de meeste kunstenaars van profiteren – de Kunstkoop, de Beroepskostenvergoedingen en de Basissubsidies – maar de stijging van de gemiddelde leeftijd komt vooral voor rekening van de Kunstkoop. Sinds 1994 groeit het aantal kunstenaars dat bij deze subsidiesoort voorkomt constant, en kunstenaars die bij deze subsidiesoort (en bij de Museumaankopen) voorkomen zijn gemiddeld ouder (ongeveer 47 jaar) dan degenen die bij de Basissubsidies voorkomen (ongeveer 40 jaar). Bovendien neemt de gemiddelde leeftijd van kunstenaars bij de Kunstkoop jaarlijks toe doordat betrekkelijk veel kunstenaars, die in het midden van de jaren 1980 al bij deze subsidiesoort voorkwamen, er ruim 20 jaar later ook nog van profiteren. Ook bij andere subsidiesoorten doet zich een *first mover advantage* voor: van de kunstenaars die in 1984-1987 voor het eerst van het stelsel profiteerden blijven er in opeenvolgende periodes daarna méér zichtbaar dan van de latere lichten. Dit geldt naast de Kunstkoop het sterkst voor de opdrachtenregelingen en het minst voor de Museum- en Rijksaankopen.

Structuur en dynamiek

Vragen over de structuur van het landelijk subsidiestelsel voor beeldende kunst hebben betrekking op de overlap in het bereik van diverse subsidiesoorten en op de veranderingen die zich daarin voordoen in de loop der jaren. We kijken naar de mate van overlap (hoeveel kunstenaars voorkomen bij meerdere subsidiesoorten) en naar de aard van de overlap (welke combinaties van subsidiesoorten tamelijk vaak voorkomen en welke weinig of niet). Op basis van deze analyse is een beeld te geven

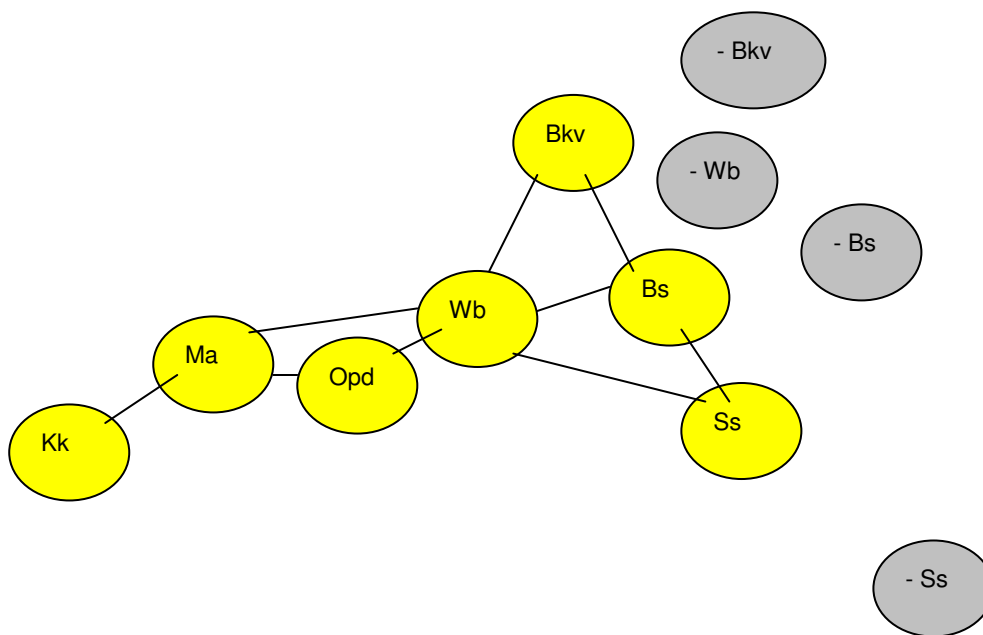
² Overige individuele subsidies zijn ten eerste de Individuele Subsidies die van 1984-1987 rechtstreeks door het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur werden toegekend en ten tweede alle subsidies die sinds 1988 door het Fonds BKVB worden toegekend naast de Beroepskostenvergoedingen, Basissubsidies, Startstipendia en Werkbeurzen.

van de segmentering van het stelsel: de mate waarin er clusters van subsidiesoorten ontstaan waartussen weinig of geen mobiliteit bestaat.

Bijna 70 procent van de 12.000 kunstenaars die sinds 1984 profiteerden van het landelijk subsidiestelsel komen over de hele periode 1984-2005 maar bij één subsidiesoort voor, ruim 30 procent bij twee of meer subsidiesoorten. Veertien procent profiteerde van twee subsidiesoorten, zeven procent van drie soorten, vier procent van vier soorten en drie procent kwam voor bij meer dan vier subsidiesoorten. De analyse van relaties tussen subsidiesoorten is in twee stappen uitgevoerd: eerst is alleen gekeken naar het vóórkomen van combinaties van twee of meer subsidiesoorten (ja of nee); daarna is ook gekeken naar het aantal keren dat een kunstenaar voorkomt bij twee of meer subsidiesoorten.

Figuur I. *Positionering van subsidiesoorten, 1984-2005*

Kk Kunstkoop, Ma Museumaankopen, Opd Opdrachtensubsidies, Wb Werkbeurzen, Bkv Beroepskostenvergoedingen, Bs Basissubsidies, Ss Startstipendia. Een - teken voor de subsidiesoorten aan de rechterkant van figuur I betekent dat het om afgewezen aanvragen voor deze subsidies gaat. Dit komt uiteraard alleen voor bij subsidies die op aanvraag worden verstrekt.

Uit de eerste analyse van de samenhang tussen subsidiesoorten blijkt dat er geen strikt gescheiden segmenten zijn maar dat zich wel een zekere clustering aftekent van subsidiesoorten die tamelijk dicht bij elkaar staan terwijl andere subsidiesoorten daar verder van afstaan. Over de hele periode 1984-2005 gezien staan de Beroepskostenvergoedingen, de Startstipendia en de Kunstkoop het verst van elkaar af. Er zijn relatief weinig kunstenaars die twee van deze subsidiesoorten, laat staan alle drie subsidiesoorten combineren.

De Werkbeurzen vormen in meerdere opzichten een verbindende schakel: met de Basissubsidies en met de Startstipendia en Beroepskostenvergoedingen, die onderling nauwelijks verband houden; en tussen andere subsidies die rechtstreeks aan kunstenaars worden toegekend en de Museumaankopen en Rijksaankopen en de opdrachtenregelingen. De Kunstkoop staat op tamelijk grote afstand van de heterogene subsidiesoorten rond de Werkbeurzen.

Wanneer het aantal keren dat een kunstenaar voorkomt bij twee of meer subsidiesoorten wordt meegewogen bij de vaststelling van relaties tussen subsidiesoorten, komt de Kunstkoop dichterbij het centrum rond de Werkbeurzen te staan, terwijl de structuur voor het overige nagenoeg ongewijzigd blijft. In figuur I is dit schematisch gevisualiseerd.

Startstipendia en Beroepskostenvergoedingen zijn twee polen van de subsidies die op aanvraag worden toegekend; de Basissubsidies zitten daartussenin. De Werkbeurzen zijn verbonden met de Beroepskostenvergoedingen en de Basissubsidies doordat een aantal kunstenaars meerdere keren bij deze subsidies voorkomt. De Kunstkoop komt dichterbij het centrum rond de Werkbeurzen te staan door een betrekkelijk kleine groep kunstenaars die meerdere malen voorkomt bij deze subsidiesoort én bij de Museumaankopen³ en/of de opdrachtenregelingen. Het stelsel gaat door de kunstenaars die frequent voorkomen bij meerdere subsidiesoorten meer lijken op een berglandschap. Er loopt één centrale bergrug van de Kunstkoop via de Museumaankopen en de Werkbeurzen naar de Basissubsidies (vanaf 1994), en vandaar is er één uitloper naar de Beroepskostenvergoedingen (tot 1994) en een andere naar de Startstipendia (vanaf 1988). De laatste twee lopen steil af naar de vlakte waar degenen zich bevinden die tevergeefs subsidie aanvragen. De centrale bergrug loopt bij de Kunstkoop en de Museumaankopen eerst tamelijk steil en daarna glooiend af in uitlopers die worden bevolkt door kunstenaars die alleen of maar één keer bij deze subsidiesoorten voorkwamen.

De constellatie in figuur I is het resultaat, in 2005, van de ontwikkeling van het stelsel sinds 1984. Door deze in een aantal fasen te verdelen, zijn veranderingen in de positionering van subsidiesoorten van fase tot fase te bekijken. Na de eerste fase (1984-1987) tekent zich in de tweede fase (1988-1990) al een polarisering af tussen de Beroepskostenvergoedingen en de Startstipendia: dit is vooral een generatieverschil. In de fase daarna (1991-1993) verandert hier niet veel aan. In de periode 1994-1996 ontwikkelt de Kunstkoop zich tot derde pool ten opzichte van de Startstipendia en de Beroepskostenvergoedingen, die in 1994 voor het laatst worden toegekend en dat jaar plaats maken voor de Basisstipendia. In de daaropvolgende fase (1997-2002) wordt de afstand tussen de Kunstkoop en andere subsidiesoorten nog groter. In de laatste fase bedienen de Kunstkoop en de Startstipendia ieder tot op zekere hoogte een eigen doelgroep en bestaat er ook een tamelijk grote afstand tussen de Kunstkoop en de Museumaankopen, de opdrachtensubsidies en de Werkbeurzen.

Terwijl er dus wel reden is om van segmentering te spreken als telkens naar afzonderlijke, korte fasen in de ontwikkeling van het stelsel wordt gekeken, komen de subsidiesoorten over de hele periode bekeken dichterbij elkaar te liggen doordat in de loop der jaren meer kunstenaars bij meerdere subsidiesoorten voorkomen. Tegelijk tekent zich op de langere termijn een toenemende concentratie van subsidies af bij kunstenaars die meer dan eens zichtbaar worden bij verschillende subsidiesoorten én een scherpere scheiding tussen kunstenaars die wel in aanmerking komen voor subsidie en degenen die wier subsidieaanvraag wordt afgewezen. Tegenover de kunstenaars die meebewegen met de middelpuntzoekende kracht in het stelsel, staan talrijke kunstenaars die maar één keer bij één subsidiesoort zichtbaar worden of wier aanvragen worden afgewezen en die daardoor ondanks hun grote aantal geen invloed hebben op de dynamiek van het stelsel. Omdat subsidies worden verdeeld via verschillende regelingen, ieder met hun eigen procedures en criteria, en over het algemeen zonder bewust rekening te houden met de geschiedenis, is dit proces moeilijk 'in de praktijk' waar te nemen en te sturen. Het betreft een dynamiek die zich voor kan doen in alle systemen in een betrekkelijk onveranderlijke omgeving:

³ Rijksaankopen beeldende kunst (1984-1992) zijn niet in de figuur opgenomen en de (subsidie)regelingen voor opdrachten zijn hier in één onderdeel van het subsidiestelsel samengenomen om het plaatje niet nodeloos ingewikkeld te maken. Zie paragraaf 3.3 voor het complete beeld van de positionering van alle afzonderlijke regelingen.

naarmate het systeem langer bestaat neemt de interne samenhang toe en wordt de grens met de omgeving scherper.

Doorstroming

Resultaten van een verkennende analyse van de doorstroming tussen subsidiesoorten sluiten aan bij de analyses van de clustering en positionering van deze subsidiesoorten. Deze analyse betreft kunstenaars die twee keer of vaker profiteerden van een of meer subsidiesoorten.

Conclusie is in de *eerste plaats* dat herhaalde zichtbaarheid bij dezelfde subsidiesoort vaker voorkomt dan doorstroming van de ene naar de andere subsidiesoort. Wanneer we alleen kijken naar de gevallen waarin er wel doorstroming van de ene naar de andere subsidiesoort is, blijkt in de *tweede plaats* dat Basissubsidies veel vaker de volgende dan een eerdere subsidiesoort te zijn, terwijl Startstipendia en Rijksaankopen veel vaker de voorafgaande subsidiesoort zijn. Bij de Startstipendia is dat logisch door de doelgroep van deze subsidies (pas afgestudeerden), bij de Rijksaankopen kan het feit dat deze na 1992 niet meer bestonden daar debet aan zijn. De beperkte bestaansduur van de Beroepskostenvergoedingen (1987-1994) zou net zo'n effect gehad kunnen hebben als de beëindiging van de Rijksaankopen, maar dat is niet of nauwelijks het geval. Vermoedelijk ligt dat aan de samenstelling van de groep kunstenaars met een Beroepskostenvergoeding: zij behoorden overwegend tot een wat oudere generatie die niet zichtbaar werd bij andere subsidies die op aanvraag worden verstrekt, bij de opdrachtensubsidies en bij de Kunstkoop. *Ten derde* is vast te stellen dat het saldo van bewegingen tussen *andere* subsidiesoorten ongeveer nihil is, hetgeen betekent dat er ongeveer evenveel kunstenaars van de ene naar de andere subsidiesoort overstapten als omgekeerd.

Jonge starters met een Startstipendium zijn vijf tot zeventien jaar later niet meer of minder zichtbaar in het subsidiestelsel dan jongere starters die voor het eerste zichtbaar werden via een andere subsidiesoort. De *eerste* generatie Startstipendiumontvangers (uit 1988) is vijf tot negen jaar later (in 1993-1997) even vaak als andere jonge starters uit de lichting 1984-1988 doorgestroomd naar de Basissubsidies maar minder naar de Kunstkoop. De eerste lichting Startstipendiumontvangers is dertien tot zeventien jaar later (in 2001-2005) veel vaker te vinden bij de Basissubsidies en ook dan minder bij de Kunstkoop dan de ander jonge starters. Een *latere* lichting jonge starters met een Startstipendium (1992-1996) loopt vijf tot dertien jaar later (in 2001-2005) *niet* uit de pas met andere jonge starters uit dezelfde lichting. Zij zijn dan even vaak als die andere jonge starters aan te treffen bij de Basissubsidies en even weinig – maar wel twee keer zo vaak als de eerste generatie – bij de Kunstkoop. De eerste generatie Startstipendiumontvangers lijkt zich dus van de andere jonge starters uit dezelfde lichting te onderscheiden door een grotere afstand tot 'de markt', terwijl dat onderscheid wegvalt in een latere lichting jonge starters. De Startstipendia lijken in de jaren '90 geen ander type jonge starters te bedienen dan overige subsidiesoorten waarmee jonge starters binnenkomen in het subsidiestelsel. In de laatste meetperiode (tussen 1992 en 2005) ontstaat er wél een ander contrast: tussen jonge starters met een Basissubsidie en leeftijdgenoten die beginnen met de Kunstkoop.

Beleidsimplicaties

Welke implicaties hebben de bevindingen voor het beleid? Het beeldende kunstbeleid van de rijksoverheid staat al een aantal jaren ter discussie. Het debat over de doelstellingen en effecten van het Nederlandse subsidiestelsel voor beeldende kunst laait telkens weer op. Hoofdpunten zijn ten eerste de verhouding tussen overheids-subsidiëring en marktfinanciering, ten tweede de verhouding tussen aanbodgerichte subsidies voor kunstenaars en afnamegerichte subsidies voor aankopen, opdrachten en presentaties en ten derde de vermeende positieve of negatieve gevolgen van het uitgebreide subsidiestelsel voor de positie van Nederland in de internationale kunst-

wereld.⁴ Dit zijn ook de thema's die in diverse varianten worden besproken in de recent verschenen bundel *Second Opinion*.⁵ In deze bundel wordt een kritische toon aangeslagen over de inrichting en effecten van het subsidiestelsel. De diverse bijdragen wijzen niet dezelfde kant uit als het om een nieuwe koers gaat, maar ze verwoorden allemaal een duidelijk onbehagen over de *status quo*. De meeste argumenten tegen het huidige stelsel zijn wel eerder naar voren gebracht. Nieuw is vooral, dat *Second Opinion* tot stand kwam op initiatief van de beide grote rijksgefinancierde fondsen voor beeldende kunst die in hoge mate verantwoordelijk zijn voor de huidige subsidiepraktijk en dat de directeuren van deze fondsen zelf ook kritische stelling nemen. Ook het moment waarop de bundel verschijnt onderstreept de inzet ervan: een 'politieke' interventie in de aanloop naar de Cultuurnota 2009-2012 die in 2008 zal worden vastgesteld.

De resultaten van de analyse van de structuur en dynamiek van het stelsel sinds 1984 zijn te gebruiken voor de evaluatie van het stelsel en ze voeden het debat over de herziening van het stelsel en over doelstellingen van het beeldende kunstbeleid van de rijksoverheid.⁶ Ten eerste kunnen de resultaten van het onderzoek aanleiding geven tot bezinning op de gevolgen van het landelijke beeldende kunstbeleid dat in 1984 werd ingezet. Ten tweede kunnen de resultaten van het onderzoek van pas komen bij de discussie over herziening van het subsidiestelsel. In derde en laatste instantie gaat het over de doelstellingen van het beeldende kunstbeleid in het algemeen en van afzonderlijke subsidiesoorten in het bijzonder en dus in laatste instantie om 'politieke' of althans normatieve beleidskeuzes.

Was dit de bedoeling?

Wat was eigenlijk de bedoeling toen de BKR werd beëindigd en het huidige subsidiestelsel in de steigers werd gezet? Zijn de constellatie van subsidieregelingen en de patronen in het bereik en gebruik ervan die in de loop de jaren zijn ontstaan achteraf positief of negatief te waarderen? Is de huidige verdeling van subsidies – heel veel kunstenaars die één keer van één subsidie profiteren en daarvóór en daarna niet weer en weinig kunstenaars die meer dan eens in aanmerking komen voor verschillende subsidiesoorten – het gevolg van doelbewust beleid? Is deze verdeling te waarderen als rechtvaardige en optimale spreiding of als versnippering en verspilling van schaarse middelen, als selectieve en geconcentreerde toekenning van subsidies aan de beste kunstenaars of als onbedoelde cumulatie van subsidies bij kunstenaars die het best de weg weten in subsidieland? Met deze aanduiding van de relevantie van resultaten van het onderzoek voor de bezinning op het subsidiestelsel zouden we kunnen stoppen. Het onderzoek had immers geen ander doel dan zichtbaar te maken welke verdeling van subsidies in de loop de jaren tot stand is gekomen en welke relaties tussen subsidiesoorten zijn ontstaan? Het is aan de beleidsmakers, aan de professionals van de beeldende kunstwereld en aan de spelers die belang hebben bij het subsidiestelsel om te beoordelen of het stelsel gewerkt heeft op de wijze die werd beoogd en wat achteraf goed en niet zo goed heeft gewerkt.

Moet het anders?

Maar er is wel iets meer te zeggen. Wat moeten de doelstellingen van het stelsel zijn, en hoe moet het stelsel daartoe worden ingericht? We grijpen hier terug op twee

⁴ Voor een overzicht van het debat zie bijvoorbeeld: Gubbels & Voolstra (1998), *Visies op beleid en markt*; IJdens, Rengers & Van der Eerden (2003), *Literatuuronderzoek beeldende kunst en vormgeving*.

⁵ Ter Braak, Luiten, De Neef en Van Teeseling (2007), *Second Opinion*.

⁶ In maart 2007 was een concept van dit rapport met de feitelijke bevindingen gereed. Het is toen besproken met de opdrachtgever en met de directies van het Fonds BKVB en de Mondriaan Stichting. Het was niet mogelijk om het rapport in definitieve vorm af te ronden vóór de presentatie van *Second Opinion*, medio mei.

hoofdpijnen van de discussie over het huidige stelsel: institutionele regulering versus de 'vrije markt' en concentratie versus versnippering van subsidies.

In de discussie over de inrichting en werking van het stelsel lopen telkens twee principes door elkaar: enerzijds het uitgangspunt dat subsidiesoorten verschillende doelgroepen en doelstellingen hebben en dus ook een verschillend bereik zouden moeten hebben; anderzijds het principe dat er geen onoverkomelijke barrières mogen zijn voor kunstenaars om voor de ene en de andere subsidiesoort in aanmerking te komen. Anders gezegd: het principe van *institutionele regulering* staat tegenover het principe van de *open subsidiemarkt*. Het eerste principe impliceert een duidelijk onderscheid tussen subsidiesoorten voor verschillende doelgroepen, waartussen weinig mobiliteit bestaat. Het tweede principe impliceert dat alle subsidiesoorten tegelijkertijd toegankelijk zijn voor alle kunstenaars, ongeacht eerder voorkomen bij andere subsidiesoorten. De verhouding tussen deze twee principes is nergens expliciet als uitgangspunt van het beeldende kunstbeleid geformuleerd: men kan de resultaten van het onderzoek achteraf met evenveel recht als bevestiging van het ene principe uitleggen als van het andere. Het gaat er echter om wat beleidsmakers voor ogen stond toen het stelsel werd ingericht en volgens welk principe (of welke mix van principes) men – politiek, beleidsmakers, professionals en belanghebbenden – het nu wil inrichten.

Beide systemen kennen eigen vormen van *spontane* ('natuurlijke') selectie en concentratie. Bij institutionele regulering zal concentratie eerder het gevolg zijn van kwaliteitsselectie en informele afstemming onder experts, terwijl de vraag zich in open, niet gereguleerde en onzekere markten dikwijls concentreert op een kleine groep bekende en steeds bekendere kunstenaars.⁷ Concentratietendensen zijn duidelijk aanwezig bij de institutionele subsidies (Fonds BKVB, Museumaankopen en opdrachtenregelingen) én bij de vraaggestuurd Kunstkoop. De mate waarin het ene of het andere principe tot concentratie van subsidies leidt en de wenselijkheid en onwenselijkheid van concentratie zullen belangrijke argumenten in het debat over het subsidiestelsel.

De discussie zal echter tevens over de *operationele* inrichting van een institutioneel of marktgericht stelsel moeten gaan, want processen van selectie en concentratie worden ook gestuurd via specifieke mechanismen. Wil men concentratie binnen het subsidiestelsel als geheel of in bepaalde segmenten daarvan (bijvoorbeeld aanbodgerichte of vraaggerichte subsidies) *voorkómen*, dan moeten daartoe effectieve mechanismen worden 'ingebouwd' in de desbetreffende subsidieregelingen. Wil men daarentegen juist voorkomen dat subsidies versnipperd worden over te veel kunstenaars die er één keer van profiteren, dan moeten juist specifieke mechanismen worden ontwikkeld die concentratie *bevorderen*. Zulke mechanismen hebben bijvoorbeeld te maken met de afbakening van doelgroepen, met de werking van selectiecriteria, met uitsluiting of toelating van herhaald of gecombineerd gebruik van subsidies en met de wijze waarop en de personen door wie beslist wordt over de toekenning van subsidies. Concentratie zal toenemen naarmate de personen die adviseren en beslissen meer op elkaar gaan lijken qua expertise en positie in de kunstwereld; concentratie zal afnemen als de besluitvorming over subsidies wordt verdeeld over verschillende soorten beslissers die weinig met elkaar gemeen hebben en waartussen geen of weinig relaties bestaan. Het bestaan van meerdere geldstromen (subsidiereregelingen) en de uitsluiting of toelating van gecombineerd gebruik van geldstromen is een ander belangrijk mechanisme om concentratie in het profijt van subsidies te bevorderen of te beperken. Het lijkt daarentegen niet doorslaggevend of verschil-

⁷ Bourdieu (1989) gebruikt het ietwat polemische begrip 'orkestratie' voor afstemmingsprocessen in expertsystemen. Uitwisseling van informatie in sociale netwerken is een minder beladen aanduiding van afstemmingsprocessen zonder vooropgezet doel: De Nooij & Toussaint (1999), *Circuits van deskundigen*. In open markten die gekenmerkt worden door onzekerheid en onvoorspelbaarheid komt een concentratie van de vraag tot stand als *bandwagon* of sneeuwbaaleffect en ontstaan *winner takes all* situaties.

lende subsidieregelingen door één instelling worden uitgevoerd of door meerdere instellingen, althans wanneer verschillen tussen subsidieregelingen en tussen uitvoerende instellingen niet gepaard gaan met analoge verschillen tussen soorten beslis-sers. De mate van concentratie is bij verschillende subsidiesoorten die door één instelling worden toegekend (het Fonds BKVB) niet wezenlijk anders dan bij diverse opdrachtenregelingen die door meerdere, verschillende instellingen worden uitgevoerd.

Wat is juist?

De onderzoeksresultaten zijn ten derde en ten slotte relevant in verband met de rechtvaardiging (legitimiteit) van concentratie en spreiding van subsidies. Dit betreft de *doelstellingen* van het beeldende kunstbeleid in het algemeen en van afzonderlijke subsidiesoorten in het bijzonder en dus in laatste instantie de 'politieke' of althans normatieve beleidskeuzes die ten grondslag liggen aan de inrichting van het subsidiestelsel. Deze keuzes hebben voor wat betreft de hoofdlijnen van het beeldende kunstbeleid betrekking op de verhouding tussen aanbodgerichte en vraaggerichte subsidies en op de principes die ten grondslag liggen aan de allocatie van subsidies.

Figuur II. *Typering van subsidiesoorten*

	Waardering door experts	Waardering zonder experts	
		Sociale waardering	Marktwaardering
Aanbodgericht:	Subsidies Fonds BKVB	Wwik	---
directe inkomensoverdracht	± € 10 mln	± € 25 mln	
aan kunstenaar, op aanvraag	± 700 kunstenaars	± 2000 kunstenaars	
Afnamegericht:	Museumaankopen	---	Kunstkoop
subsidies: indirect ten bate	Opdrachten		± 1 mln
van individuele kunstenaar	± 5 mln		1200 kunstenaars
	± 300 kunstenaars		

Bedragen en aantallen ruw geschat op basis van budgetten (subsidies en opdrachthonoraria) en Wwik-uitkeringen aan beeldend kunstenaars in 2005 en het aantal kunstenaars dat daar *gemiddeld per jaar* profijt van had in de periode 2001-2005 (subsidies en opdrachthonoraria) en in 2005 (Wwik).

Het subsidiestelsel – voor de doelstellingendiscussie uit te breiden met de Wwik⁸ – laat een mix zien van drie mechanismen van waardering van beeldende kunst en beeldend kunstenaars: [1] artistieke waardering door deskundigen; [2] marktwaardering door particuliere kunstkopers; [3] de sociale waardering van het beroep van beeldend kunstenaar. Langs een andere lijn zijn subsidies te verdelen in aanbodgerichte en vraaggerichte subsidies. In figuur II worden subsidiesoorten en Wwik getypeerd op basis van deze twee dimensies.

De verdeling van subsidies onder beeldend kunstenaars berust bij de meeste regelingen op het advies of de keuze van artistieke deskundigen: bijvoorbeeld bij de subsidies van het Fonds BKVB, de Museumaankopen en ook de opdrachtenregelingen. De verdeling van andere geldstromen die aan individuele kunstenaars ten goede komen berust op de erkenning van de beroepsstatus van kunstenaars (de Wwik) of op de preferenties van particuliere consumenten (de Kunstkoop). In de huidige discussie over het landelijk subsidiestelsel gaat het om de betekenis die men hecht aan

⁸ De Wwik is geen subsidieregeling maar een wettelijke inkomensvoorziening voor kunstenaars (beeldend en podiumkunstenaars) wier eigen inkomen onder de bijstandsnorm ligt. Het is echter mogelijk dat kunstenaars die van de Wwik gebruik maken daarvóór, daarna of tegelijkertijd inkomsten verwerven via landelijke subsidieregelingen: zie IJdens & Mariën (2007), *Statistiek van landelijke subsidieregelingen voor beeldende kunst 2001-2005*.

de drie waarderingsregimes en aan de verhouding tussen aanbodgericht en vraaggericht beleid ter bevordering van de beeldende kunst.

De inhoudelijke discussie die langs deze lijnen over het landelijk subsidiestelsel gevoerd wordt, zal uiteindelijk consequenties hebben voor de omvang en verdeling van geldstromen ten behoeve van de beeldende kunst. De landelijke geldstroom die anno 2005 direct of indirect ten goede kwam aan beeldend kunstenaars, inclusief het aandeel van beeldend kunstenaars in uitkeringen via de Wwik, bedraagt ruwweg 41 miljoen euro. De geldstroom die op de sociale waardering van het kunstenaarschap berust (de Wwik) is met ongeveer € 25 miljoen (voor beeldend kunstenaars) groter dan het subsidiebudget dat rechtstreeks (aanbodgericht) of indirect (vraaggericht) aan kunstenaars ten goede komt op advies van artistieke deskundigen (ongeveer € 15 miljoen). Aan vraaggerichte subsidies die worden verdeeld zonder tussenkomst van deskundigen (alleen de Kunstkoop) wordt slechts € 1 miljoen besteed.⁹

---

⁹ De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft aangekondigd de Kunstkoop te willen beëindigen. Als daar geen andere vraaggerichte subsidieregeling voor in de plaats komt die zonder tussenkomst van artistieke deskundigen functioneert, verdwijnt deze qua omvang bescheiden maar voor de legitimatie van het beeldende kunstbeleid betekenisvolle variant helemaal.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Vanaf 1984 werd in Nederland een nieuw, landelijk stelsel ter bevordering van de beeldende kunst ingevoerd onder verantwoordelijkheid van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC). De financiële middelen daarvoor kwamen beschikbaar door de geleidelijke beëindiging van de Beeldende Kunstenaarsregeling (BKR) door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW): het geld dat werd uitgespaard op de BKR werd overgeheveld naar de begroting van het ministerie van WVC. Ruim de helft van het extra budget werd ingezet voor de diverse nieuwe landelijke subsidieregelingen voor beeldende kunst (en vormgeving). De rest werd via een rijksbijdrageregeling verstrekt aan de provincies en aan een aantal grote gemeenten, ter bevordering van hun beleid op het gebied van de beeldende kunst en vormgeving.

Het IVA beheert in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) een groot databestand (BKDATA) met gegevens over subsidies die sinds 1984 aan beeldend kunstenaars zijn toegekend, over gesubsidieerde opdrachten aan beeldend kunstenaars en over gesubsidieerde aankopen van het werk van beeldend kunstenaars. Het betreft ten eerste alle *individuele subsidies* die in de periode 1984-1987 rechtstreeks door het ministerie van WVC werden toegekend en sinds 1988 door het Fonds voor Beeldende Kunst, Vormgeving en Bouwkunst (Fonds BKVB), de *Beroepskostenvergoedingen* die van 1987 tot en met 1994 en de *Basissubsidies* die sinds 1994 door hetzelfde Fonds werden toegekend. Ten tweede gaat het om rijksgesubsidieerde *museumaankopen* van hedendaagse beeldende kunst en om *kunstaankopen door particulieren* waarbij de rente wordt vergoed van een lening die particulieren afsluiten voor de aankoop van een kunstwerk. Ten derde gaat het om *opdrachten* aan beeldend kunstenaars voor kunstwerken in de openbare ruimte, in relatie tot architectuur en ruimtelijke ordening en overige opdrachten via een aantal subsidieregelingen. Tot de laatste behoren niet alleen subsidieregelingen in het kader van het kunstbeleid van het ministerie van OCW maar ook de percentage-regeling voor kunstopdrachten bij rijksgebouwen van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

We duiden het hele palet van subsidiesoorten aan als het *landelijke subsidiestelsel* voor beeldende kunst. Gemakshalve rekenen we dus ook de Beroepskostenvergoedingen tot het landelijke subsidiestelsel. Het betreft alléén subsidies waarbij de uitvoerende fondsen en instellingen kunnen (registreren) welke individuele kunstenaars er een beroep op doen (aanvragen bij het Fonds BKVB) en er direct of indirect van profiteren (aankoopsubsidies en opdrachtersubsidies). Bij andere subsidies in het kader van het beeldende kunstbeleid van de rijksoverheid – zoals bijvoorbeeld subsidies voor kunstenaarsinitiatieven, voor kunstmanifestaties, voor kunsttijdschriften en dergelijke – gebeurt dat niet, en over die subsidies zijn dus ook geen gegevens in BKDATA opgenomen.

Sinds 1995 stelde het IVA bijna jaarlijks in opdracht van het ministerie een statistische rapportage op over het bereik van de genoemde landelijke subsidieregelingen over de achterliggende periode: de Statistiek BK. De verslagperiodes besloegen aanvankelijk vier jaar, de laatste jaren vijf jaar.¹⁰ Die verslagperiodes zijn te kort om inzicht te kunnen geven in het bereik van en de overlap en doorstroming tussen

¹⁰ De laatste editie van de standaardrapportage heeft betrekking op de periode 2001-2005: zie IJdens & Marien (2007), *Statistiek van landelijke subsidieregelingen voor beeldende kunst 2001-2005*.

verschillende subsidiesoorten op de langere termijn. Daarom werd tussen de standaardrapportages door af en toe een rapport over een langere periode opgesteld.¹¹ In de standaardrapportage over de periode 2000-2004 is een aantal suggesties gedaan voor longitudinale analyses van overlap en doorstroming in het subsidiestelsel over de hele periode waarover nu gegevens beschikbaar zijn: 1984-2005. Het ministerie van OCW heeft het IVA verzocht om een voorstel te doen voor zulke secundaire, longitudinale analyses en daar een aantal richtlijnen voor opgesteld. Het onderzoek had ten doel om inzicht te verschaffen in de structuur van het landelijke subsidiestelsel voor beeldende kunst. Daartoe zijn analyses uitgevoerd van de overlap, samenhang en doorstroming tussen verschillende subsidiesoorten.

In de volgende paragrafen wordt kort beschreven hoe het huidige landelijke subsidiestelsel voor beeldende kunst is ontstaan (1.2) en worden de huidige subsidiesoorten getypeerd (1.3). Daarna worden de onderzoeksvragen geformuleerd (1.4) en tot slot wordt de indeling van het rapport toegelicht (1.5).

1.2 Het landelijk subsidiestelsel voor beeldende kunst

1.2.1 Korte geschiedenis van het subsidiestelsel

In de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw ontstond in Nederland een uitgebreid stelsel van landelijke, door de rijksoverheid geïnitieerde en betaalde maatregelen ter bevordering van de eigentijdse beeldende kunst en ter ondersteuning van de beroepspraktijk van beeldend kunstenaars. De ministeries die verantwoordelijk waren voor het kunstbeleid – eerst Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (OKW) en daarna Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) – troffen maatregelen om de productie en afname van beeldende kunst te bevorderen en stelden een budget beschikbaar voor de vorming van een rijkscollectie. Het ministerie van Volkshuisvesting dat verantwoordelijk was voor de rijksgebouwen kent sinds 1951 de percentage-regeling voor beeldende kunst opdrachten bij rijksgebouwen. Het ministerie van Sociale Zaken betaalde voor de Beeldende Kunstenaarsregeling (BKR) die werd uitgevoerd door gemeenten. De BKR verschafte beeldend kunstenaars een uitkering op minimumloonniveau in ruil voor kunstwerken van hun hand die ongeveer die waarde vertegenwoordigden en van voldoende kwaliteit waren volgens de gemeentelijke adviescommissie. De betekenis van de BKR nam in de jaren '60 en '70 steeds verder toe: vanaf 1975 was er meer geld gemoed met de BKR dan met het hele beleid ten behoeve van de scheppende kunsten van het ministerie van CRM. Het ministerie stuurde vanaf 1970 aan op een nieuw beleid voor de beeldende kunst en op beëindiging van de BKR, onder het motto géén kunstenaarsbeleid maar kunstbeleid.¹²

Het duurde echter nog tot 1982 voordat de regering besloot om de BKR te beëindigen.¹³ Vanaf 1984 werden geen nieuwe kunstenaars meer toegelaten tot de BKR en in 1987 liep de regeling ook af voor kunstenaars die er vóór 1984 al gebruik van maakten. Het bedrag dat vanaf 1984 vrij kwam als besparing op de sociale uitkeringen werd overgeheveld naar de begroting van WVC dat hiermee een nieuw, uitgebreid beeldende kunstbeleid kon opzetten. Vanaf 1987 ging het om ruim € 36 miljoen jaarlijks. Er kwam een regeling voor individuele subsidies voor beeldend kunstenaars, er kwamen nieuwe opdrachtenregelingen, een subsidieregeling voor museumaankopen en subsidies voor kunstenaarsinitiatieven. Met deze nieuwe regelingen

¹¹ Zie de literatuurlijst voor een overzicht van standaardrapportages en andere rapporten van het IVA over het landelijk subsidiestelsel voor beeldende kunst.

¹² Jdens (1983), *Kunst in kader. Een geschiedenis van de BBK*, p. 240. De beleidsopvattingen van het ministerie van CRM werden in 1969 en 1970 voor het eerst in twee nota's neergelegd: de nota *Over de Beeldende Kunstenaars Regeling* en de nota *Samenhang beleidsmiddelen beeldende kunst*. In 1975 verscheen de *Nota betreffende de relatie tussen Beeldend Kunstbeleid en Beeldende Kunstenaarsregeling*: daarin werd duidelijk voor beëindiging van de BKR gekozen.

¹³ Aan dit besluit ging een grootscheeps onderzoek vooraf naar mogelijkheden om de BKR te beperken: Muskens e.a. (1983), *Beeldende kunstenaars – Beeldende Kunstenaarsregeling*.

was ruim de helft van het bedrag gemoeid dat vrijkwam door de beëindiging van de BKR. De rest – ruim € 16 miljoen – werd door het ministerie van WVC doorgeschoven naar de provincies en een aantal gemeenten, om het beeldende kunstbeleid ook op decentraal niveau te ontwikkelen.

Met de oprichting van het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst, dat in 1988 verantwoordelijk werd voor de uitvoering van de regeling Individuele Subsidies, werd het nieuwe landelijke subsidiestelsel voorlopig voltooid. In 1994 werd de Mondriaan Stichting opgericht om de uitvoering over te nemen van een aantal afnamegerichte subsidieregelingen die al eerder waren ingevoerd en die tot dan door het ministerie zelf werden uitgevoerd of door andere instellingen. Daartoe behoorden onder meer de Rentesubsieregeling ter bevordering van kunstaankopen door particulieren, de subsidieregeling voor museumaankopen, het Verruimd Opdrachtenbeleid ter bevordering van kunstopdrachten door particulieren en de begeleiding van opdrachten voor kunst in de openbare ruimte. De Rentesubsieregeling werd in 1995 vervangen door de Kunstkoop, eveneens ter bevordering van kunstaankopen door particulieren. In 2000 werden subsidietaken ter bevordering van opdrachten voor kunst in de openbare ruimte herverdeeld en nam de verzelfstandigde Stichting Kunst in de Openbare Ruimte (SKOR) de desbetreffende onderdelen van het opdrachtenbeleid over van de Mondriaan Stichting. Het Verruimd Opdrachtenbeleid werd met weer andere onderdelen van het opdrachtenbeleid samengevoegd in de subsidieregeling voor projecten op het gebied van beeldende kunst en vormgeving, uitgevoerd door de Mondriaan Stichting.¹⁴

De Wet inkomensvoorziening kunstenaars (Wik), die in 1999 van kracht werd, behoort niet tot het subsidiestelsel voor beeldende kunst. Deze wet valt niet onder het ministerie van OCW maar wordt onder verantwoordelijkheid van de minister van SZW uitgevoerd door gemeenten. Met de Wik (sinds 2005 gewijzigd in de Wet werk en inkomen kunstenaars: Wwik) werd het arrangement van overheidsgeldstromen ten behoeve van (beeldend) kunstenaars in 1999 wel weer uitgebreid met de sociale component die ruim tien jaar eerder daarvoor juist was verdwenen met de beëindiging van de BKR. Anders dan de BKR zijn de Wik en Wwik geen contraprestatieregelingen (kunstwerken in ruil voor een uitkering) van onbepaalde duur maar een tijdelijke inkomensvoorziening – maximaal 208 weken, uit te smeren over maximaal tien jaar. Wik en Wwik zijn bestemd voor alle beroepskunstenaars, dus niet alleen beeldend kunstenaars, wier inkomen onder de bijstandsnorm ligt en die op grond daarvan in aanmerking zouden komen voor een uitkering krachtens de Wet werk en bijstand (Wwb). De Wik/Wwik-uitkering is ook flink lager dan de BKR-uitkering (70 procent van de bijstandsnorm in plaats van het minimumloonniveau).

1.2.2 *Typering van subsidiesoorten*

Het bestand over landelijke subsidieregelingen (BKDATA) van 1984 tot 2005 bevat gegevens over zestien verschillende subsidiesoorten waarvan sommige de hele periode werden toegepast en andere een deel van de periode. Om de presentatie van gegevens in dit hoofdstuk overzichtelijk te houden zijn een aantal subsidiesoorten bij elkaar gevoegd. Er blijven dan elf subsidiesoorten over: zie volgende pagina. Beroepskostenvergoedingen, Rijksaankopen, opdrachten van de Rijksgebouwendienst en ook opdrachten via SKOR/Praktijkbureau zijn geen subsidies maar worden hier gemakshalve als subsidiesoort behandeld.

Het betreft allemaal subsidies voor *beeldende kunst*, waarbij de grens met (vrije) vormgeving niet altijd duidelijk te trekken is. Aanvragen voor individuele subsidies die behandeld werden door de adviescommissies voor Vormgeving en Bouwkunst en

¹⁴ Per 1 juli 2005 is deze regeling met een aantal andere regelingen die door de Mondriaan Stichting werden uitgevoerd in één nieuwe subsidieregeling ondergebracht: de Beeldende Kunst- en Vormgevingsregeling.

niet door de adviescommissie Beeldende Kunst van het Fonds BKVB zijn niet in het bestand opgenomen. Basissubsidies waren tot en met 1999 alleen bestemd voor beeldend kunstenaars, sinds 2000 ook voor vrije vormgevers. De subsidieregeling voor Museum aankopen heeft sinds een aantal jaren niet alleen betrekking op beeldende kunst maar ook op vormgeving. Alleen aankopen van beeldende kunst zijn echter in het bestand ten behoeve van dit onderzoek opgenomen. Bij de Kunstkoop is geen onderscheid te maken tussen aankopen van beeldende kunst en van vormgeving, maar hier geldt hetzelfde als bij de Basissubsidies: bij particuliere aankopen van vormgeving zal het meestal om vrije vormgeving gaan.

<i>Subsidiesoorten*</i>	<i>Periode waarin van toepassing</i>
- BKV Beroepskostenvergoedingen	1987-1994
- BAS Basissubsidies ^a	1994-2005
- SS Startstipendia	1988-2005
- WB Werkbeurzen	1988-2004 ^b
- OIS Overige individuele subsidies ^c	1984-2005
- MA Museum aankopen	1984-2005 ^d
- KK Kunstkoop (tot 1995: Rentesubsidiering)	1984-2005
- RA Rijksaankopen	1984-1992
- RGD Percentageregeling Rijksgebouwendienst	1987-2005 ^e
- SKOR Opdrachten SKOR (voorheen: Praktijkbureau)	1985-2005
- OO Overige gesubsidieerde opdrachten ^f	1985-2005

* Beroepskostenvergoedingen, Rijksaankopen, opdrachten van de Rijksgebouwendienst en ook opdrachten via SKOR/Praktijkbureau zijn geen subsidies maar worden hier gemakshalve als subsidiesoort behandeld.

a. Van 1994 tot en met 2002 werden Basisstipendia 'oude stijl', vanaf 2002 Basisstipendia 'nieuwe stijl' en productiesubsidies.

b. De Bijdragen Werkbudget die in 2005 in de plaats kwamen van de Werkbeurzen zijn niet meegenomen in het onderzoek omdat ze maar één jaar bestonden.

c. Alle Individuele Subsidies die in de periode 1984-1987 rechtstreeks op aanvraag door het ministerie van WVC aan beeldend kunstenaars werden toegekend en alle subsidies van het Fonds BKVB die tot de Regeling Individuele Subsidies (1998-2003) de Stimuleringsubsidies (sinds 2004) behoren, uitgezonderd de Startstipendia, de Werkbeurzen en de Bijdragen Werkbudget die in 2005 in de plaats kwamen van de Werkbeurzen.

d. In 1988 werden geen subsidies voor museum aankopen verstrekt.

e. Deze regeling dateert al van 1951. BKDATA bevat gegevens over de regeling sinds 1987.

f. Overige gesubsidieerde opdrachten omvatten: opdrachten Kunst & Bedrijf, Opdrachten Kunstprojecten in het Onderwijs, het Verruimd Opdrachtenbeleid en Projecten Beeldende Kunst en Vormgeving.

Alle subsidiesoorten waarover gegevens in BKDATA zijn opgenomen, komen ten goede aan kunstenaars: direct óf indirect, ten volle of gedeeltelijk. Dat gebeurt in de vorm van inkomensoverdrachten of bijdragen in beroepskosten (subsidies van het Fonds), in de vorm van inkomsten uit de gesubsidieerde verkoop van kunstwerken en in de vorm van honoraria voor gesubsidieerde opdrachten. Subsidies zijn wel te verdelen naar de partijen die er *direct* profijt van hebben. Bij de subsidies die op aanvraag van individuele kunstenaars worden toegekend, zijn dat uitsluitend de *beeldend kunstenaars zelf*. Bij de subsidies voor aankopen zijn het respectievelijk de *musea* (Museum aankopen) en *particulieren* (Kunstkoop) die direct profiteren. De Kunstkoop komt indirect ook ten goede aan galeries: zij profiteren indirect van de renteloze lening aan particuliere kopers. Galeries profiteren indirect tevens van een deel van de gesubsidieerde museum aankopen: als een museum bij een galerie koopt, wordt indirect ook de provisie van de galerie gesubsidieerd. Subsidies voor opdrachten komen direct ten goede aan de *opdrachtgevers*.

Subsidiesoorten verschillen ook van elkaar voor wat betreft de criteria die van toepassing zijn. *Kwaliteitscriteria* variëren bij subsidies die op aanvraag van individuele

kunstenaars worden toegekend. Voor Werkbeurzen en Startstipendia worden hogere eisen gesteld dan voor Beroepskostenvergoedingen en Basissubsidies. *Leeftijdscriteria* en daaraan verwante criteria gelden alleen voor de Startstipendia, de Beroepskostenvergoedingen en de Basissubsidies. Voor een Startstipendium komen alleen pas afgestudeerde kunstenaars in aanmerking: tot en met 2001 kunstenaars die niet langer dan twee jaar tevoren afstudeerden aan een hogere kunstopleiding; in 2002 werd die termijn verruimd tot vier jaar na afstuderen. De Beroepskostenvergoedingen en Basissubsidies zijn juist bestemd voor kunstenaars die al wat langer geleden zijn afgestudeerd: respectievelijk tenminste twee jaar tevoren (tot en met 2001) en vier jaar tevoren (vanaf 2002). Tot slot golden en gelden er *inkomenscriteria* voor de Beroepskostenvergoedingen, de Basissubsidies, de Startstipendia en de Werkbeurzen. Kunstenaars wier verzamelinkomen boven een bepaald bedrag ligt, komen niet voor deze subsidies in aanmerking. Deze inkomensgrens lag in 2005 bij de Basissubsidies op € 20.000, bij de Startstipendia en de Werkbeurzen op € 35.000.

De beschrijving van subsidiesoorten hierboven is naar believen uit te breiden met meer details, maar dat is niet relevant voor de analyse van het subsidiestelsel als geheel. Voor die analyse is het interessanter om te kijken naar de mechanismen via welke de baten van subsidies bij kunstenaars terechtkomen. Subsidies zijn wat dit betreft in de eerste plaats te verdelen in *directe* inkomensoverdrachten aan kunstenaars en subsidies waar kunstenaars *indirect* baat bij hebben, via aankopen en opdrachten. Je zou dat ook *aanbodgerichte* versus *afnamegerichte* subsidies kunnen noemen. In de tweede plaats zijn subsidiesoorten qua wijze van allocatie te verdelen subsidies die worden toegekend of besteed op advies van of door *artistieke deskundigen* enerzijds en subsidies die worden toegekend en verdeeld *zonder tussenkomst van artistieke deskundigen* aan te pas komen.

Kruising van deze twee dimensies – aanbodgericht of afnamegericht, en allocatie via of zonder tussenkomst van artistieke deskundigen – levert vier typen subsidiesoorten op. In figuur 1/1 zijn de elf subsidiesoorten op grond van deze kenmerken getypeerd. De Wet inkomensvoorziening kunstenaars (Wik), sinds 2005 Wet werk en inkomen kunstenaars (Wwik), is eraan toegevoegd als enige vorm van aanbodsgerichte overheidssteun waar geen artistieke kwaliteitscriteria voor gelden en waar (dus) geen artistieke deskundigen aan te pas komen.

Figuur 1/1. *Typering van subsidiesoorten**

	Advies of besluit door artistieke deskundigen	Advies of besluit zonder tussenkomst van artistieke deskundigen
Aanbodgericht:: directe inkomensoverdracht aan kunstenaar, op aanvraag	Beroepskostenvergoeding Basissubsidies Startstipendia Werkbeurzen Overige individuele subsidies	W(w)wik
Afnamegericht:: indirect ten goede van individuele kunstenaar	Aankoopsubsidies voor musea Rijksaankopen Percentageregeling Opdrachten SKOR Overige gesubsidieerde opdr.	Kunstkoop --

* Beroepskostenvergoedingen, Rijksaankopen, opdrachten van de Rijksgebouwendienst, opdrachten via SKOR/Praktijkbureau én de W(w)ik zijn geen subsidies maar worden hier gemakshalve als subsidiesoort behandeld.

1.3 Onderzoeksvragen

Het landelijke subsidiestelsel voor beeldende kunst staat al sinds 1984, toen het in de steigers werd gezet, ter discussie. Aanvankelijk ging het vooral nog om de tegenstelling tussen selectie op basis van hoge kwaliteitsnormen en ondersteuning van de beroepsuitoefening van een bredere groep kunstenaars. Naast de Individuele Subsidies, waarvoor alleen het criterium van artistieke kwaliteit gold, werden in 1987 de Beroepskostenvergoedingen ingevoerd als tegemoetkoming aan kunstenaars die geen beroep meer konden doen op de BKR en die ook niet in aanmerking kwamen voor Individuele Subsidie. In de jaren 1990 verschoof de discussie en werd de relatie tussen het subsidiestelsel en de zogenaamde vrije markt het hoofdthema, en – in verband daarmee – ook de verhouding tussen aanbodgerichte en afnamegerichte subsidies.¹⁵ Sinds 1999, met de invoering van de Wik, is de verhouding tussen de Wik en subsidies die door het Fonds BKVB worden toegekend – vooral de Startstipendia en de Basisstipendia – een nieuw onderwerp waarover men van mening kan verschillen.

Informatie over het bereik van landelijke subsidieregelingen voor beeldende kunst sinds 1984 kan het empirische gehalte van de discussie op een aantal punten verhoogen. Gegevens in BKDATA over de toepassing van landelijke subsidieregelingen sinds 1984 kunnen inzicht verschaffen in:

- de duur en frequentie van de zichtbaarheid¹⁶ van beeldend kunstenaars in het landelijke subsidiestelsel;
- de overlap in het bereik van verschillende regelingen en daarmee de relatie tussen subsidiesoorten;
- en de doorstroming van de ene naar de andere subsidiesoort.

We lichten de onderzoeksvragen in het volgende kort toe.

1.3.1 Bereik, frequentie en duur van zichtbaarheid

De eerste analyse is gericht op het kwantitatieve bereik van het subsidiestelsel en op de frequentie en duur van de zichtbaarheid van kunstenaars in het hele subsidiestelsel. Hoeveel kunstenaars profiteerden van het stelsel, per jaar en per subsidiesoort? Hoe vaak kreeg men subsidie, werd werk aangekocht met subsidie of kreeg men een gesubsidieerde opdracht? Hoeveel jaar zit tussen de eerste keer dat de kunstenaar in aanmerking komt voor subsidie en de laatste keer? Omdat kunstenaars die bijvoorbeeld pas na 2000 voor het eerst subsidie kregen uiteraard niet dezelfde 'kans' hebben op een hoge score qua duur en frequentie als degenen die vóór 1990 al subsidie kregen, wordt ook een *cohortanalyse* uitgevoerd. Deze geeft inzicht in continuïteit en uitval in de zichtbaarheid van opeenvolgende lichten 'toetreders'.

1.3.2 Overlap en segmentering

De tweede analyse richt zich op de samenhang tussen subsidiesoorten. We spreken van overlap tussen subsidiesoorten als kunstenaars voorkomen bij twee of meer subsidiesoorten. Hoe groot is de overlap in het bereik van de verschillende subsidiesoorten? Hoeveel kunstenaars die bij de ene subsidiesoort voorkomen, zijn daarvoor, daarna of tegelertijd eveneens zichtbaar bij een andere subsidiesoort? Door de overlap in het bereik van verschillende subsidiesoorten te analyseren, is na te gaan

¹⁵ Voor een overzicht van het debat zie bijvoorbeeld: Gubbels & Voolstra (1998), *Visies op beleid en markt*; IJdens, Rengers & Van der Eerden (2003), *Literatuuronderzoek beeldende kunst en vormgeving*.

¹⁶ Het begrip zichtbaarheid is ontleend aan het werk van de Franse kunstsociologe Raymonde Moulin en haar medewerkers die in 1985 de term *visibilité sociale* gebruikten als maat voor de maatschappelijke erkenning van beeldend kunstenaars: Moulin, Passeron e.a. (1985), *Les artistes. Essai de morphologie sociale*; zie ook: De Singly (1986), *Artistes en vue*. Het begrip werd in Nederland voor het eerst toegepast in het IVA-onderzoek naar de samenstelling van kunstuitlenecollecties: IJdens, Hamers & Vinken (1993), *Kunstuitleen: kunstenaars, collecties en publiek*.

in hoeverre het landelijke subsidiestelsel gesegmenteerd is. Onder segmenten verstaan we clusters van subsidiesoorten waartussen weinig mobiliteit bestaat.¹⁷ Clusters van subsidiesoorten worden vastgesteld op basis van de overlap in het bereik van deze subsidiesoorten. De samenhang tussen subsidiesoorten wordt niet alleen bepaald door het aantal kunstenaars dat bij twee of meer subsidiesoorten voorkomt, maar ook door de frequentie waarmee dat gebeurt en dus door de spreiding en concentratie van subsidies.

1.3.3 Doorstroming

De derde en laatste hoofdvraag is, welke patronen van doorstroming tussen subsidiesoorten er zijn. Wat is de eerste subsidiesoort waar een kunstenaar voorkomt, wat de tweede, derde, et cetera? Hoeveel tijd zit er tussen de 'hits' op achtereenvolgende subsidiesoorten? Hoe groot is de kans dat een kunstenaar die begint met subsidiesoort A later ook voorkomt bij subsidiesoort B, C, et cetera? Verschillen in gemiddelde leeftijd van kunstenaars tussen subsidiesoorten kunnen duiden op een *volg-orde* waarom men verschillende subsidiesoorten 'doorloopt'. Dat is één aspect van doorstroming dat nader te analyseren is. Een ander aspect betreft de doorstroming in relatie tot de *segmenten* van het subsidiestelsel. De veronderstelling is, dat zichtbaar worden bij de ene subsidiesoort (A) de kans vergroot dat een kunstenaar ook voorkomt bij een bepaalde andere subsidiesoort (B) maar de kans juist verkleint dat hij zichtbaar wordt bij een derde subsidiesoort (C). Dat komt doordat criteria voor subsidiesoorten met elkaar overeenkomen of juist niet, omdat artistieke deskundigen en professionals die adviseren en besluiten over subsidies, aankopen en opdrachten deel uitmaken van verschillende informatienetwerken of doordat er wel deskundigen aan de ene subsidiesoort te pas komen en geen deskundigen aan een andere subsidiesoort.

1.4 Indeling van het rapport en leeswijzer

Hoofdstuk 2 bevat gegevens over het totale aantal kunstenaars dat in de periode 1984-2005 profiteerde van het subsidiestelsel, over aantallen kunstenaars per jaar en per subsidiesoort en over de duur en frequentie van de zichtbaarheid van kunstenaars in het subsidiestelsel.

Hoofdstuk 3 gaat over de structuur van het subsidiestelsel. Eerst worden relaties (overlap) tussen subsidiesoorten verkend. Ten tweede wordt een nadere analyse uitgevoerd van de positionering van alle subsidiesoorten, waarbij ook gebruik wordt gemaakt van gegevens over afgewezen subsidieverzoeken. Ten derde wordt gekeken naar de mate van spreiding en concentratie van subsidies.

Hoofdstuk 4 bevat resultaten van een verkennende analyse van de doorstroming tussen subsidiesoorten, in het bijzonder de doorstroming van jonge starters.

Onder het landelijk subsidiestelsel verstaan we in dit rapport verder en zonder dit te herhalen het geheel van landelijke geldstromen die via subsidieregelingen en andere regelingen direct of indirect ten goede komen van individuele beeldend kunstenaars en waarbij door de overheid of door uitvoerende fondsen en instellingen geregistreerd wordt welke kunstenaars subsidie aanvragen en/of van bedoelde geldstromen profiteren. Al deze geldstromen worden in dit rapport gemakshalve 'subsidiesoort' genoemd, ook als het in formele zin geen subsidies zijn.

Kunstenaars staat voor mannelijke én vrouwelijke kunstenaars, tenzij uitdrukkelijk anders vermeld.

¹⁷ Afgeleid van de definitie van arbeidsmarktsegmenten door Van Hoof (1987:208): 'clusters van gelijksoortige deelmarkten waartussen weinig mobiliteit bestaat en waarbinnen specifieke gedragsregels gelden'.

2 Statistiek van het stelsel

Dit hoofdstuk bevat enige statistische informatie over het landelijke subsidiestelsel. Deze beperkt zich tot beschrijvende en vergelijkende gegevens over een aantal hoofdpunten die nuttig zijn voor een goed begrip van de volgende hoofdstukken. Nadere verklarende analyses van feiten en trends moeten binnen het beperkte bestek van deze rapportage achterwege blijven.

Achtereenvolgens worden gegevens gepresenteerd over:

- het aantal kunstenaars dat in de periode 1984-2005 profiteerde van het subsidiestelsel ('zichtbaar werd') hun zichtbaarheidsfrequentie;
- de duur en continuïteit van de zichtbaarheid van kunstenaars;
- de leeftijdsverdeling van kunstenaars, uitgesplitst naar subsidiesoort;
- en het aantal subsidiesoorten waar kunstenaars van profiteerden.

2.1 Aantal kunstenaars en frequentie van zichtbaarheid

2.1.1 Aantal kunstenaars

Het databestand telt de namen van 21.035 kunstenaars die in de periode 1984-2005 tenminste één keer subsidie aanvroegen (inclusief Beroepskostenvergoeding) óf tenminste één keer een gesubsidieerde opdracht kregen of wier werk tenminste één keer door een museum of particulier werd aangekocht met subsidie. Van 1984 tot en met 2005 profiteerden in totaal 12.027 kunstenaars tenminste één keer van een of andere subsidiesoort. Het bestand telt daarnaast nog 9.008 personen die in deze periode tevergeefs subsidie aanvroegen en die ook niet voorkomen bij de subsidies voor opdrachten en aankopen. Dit hoofdstuk gaat verder alleen over de ruim 12.000 kunstenaars die in de periode 1984-2005 tenminste één keer profiteerden van het landelijke subsidiestelsel.

Tabel 2a. *Aantal kunstenaars per subsidiesoort*

Subsidiesoort	* Aantal kunstenaars	Periode
Beroepskostenvergoeding	2.825	1987-1994
Basissubsidie	2.708	1994-2005
Startstipendium	1.407	1988-2005
Werkbeurs	1.035	1988-2004
Overige individuele subsidie	1.476	1984-2005
Museumaankopen	1.468	** 1984-2005
Kunstkoop (voorheen Rentesubsidie)	5.921	1984-2005
Rijksaankopen	780	1094-1992
Opdrachten Rijksgebouwendienst	630	1987-2005
Opdrachten SKOR (voorheen Praktijkbureau)	700	1985-2005
Overige opdrachten	1.381	1985-2005
Totaal	*** 12.027	

* Aantal kunstenaars per subsidiesoort zonder dubbeltellingen: iedere kunstenaar telt één keer mee per subsidiesoort.

** In 1988 waren er geen subsidies voor Museumaankopen.

*** Totaal aantal kunstenaars zonder dubbeltellingen. Dit totaal is dus kleiner dan de som van aantallen kunstenaars per subsidieregeling.

Tabel 2a laat het totale aantal verschillende kunstenaars per regeling zien. De Kunstkoop heeft het grootste bereik: 5.900 kunstenaars. Deze subsidies werden ook in de hele periode, van 1984 tot en met 2005 toegepast. Daarna komen de Beroepskostenvergoedingen (ruim 2.800, van 1984 tot en met 1994) en de Basissubsidies (ruim 2.700, van 1994 tot en met 2005). Het bereik van andere subsidiesoorten – bijvoorbeeld de Rijksaankopen, de Werkbeurzen en de opdrachtenregelingen – is veel lager. Bij de Rijksaankopen ligt dat natuurlijk ook aan het feit dat dit budget van maar voor een deel van de onderzoeksperiode bestond: van 1984 tot 1992.

Tabel 2b laat zien hoeveel verschillende kunstenaars jaarlijks zichtbaar werden bij één of meerdere subsidiesoorten. Iedere kunstenaar wordt per jaar dus maar één keer meegeteld. Het aantal kunstenaars dat jaarlijks zichtbaar werd via een of meer subsidiesoorten laat ongeveer het volgende verloop zien:

- van 1984 tot en met 1989 steeg het van ruim 550 naar ruim 2600;
- van 1989 tot en met 1995 daalde het naar bijna 1.400, met uitzondering van 1993 toen het eenmalig steeg;
- van 1995 tot en met 2002 steeg het weer naar ruim 2.200;
- en de laatste jaren, van 2002 tot en met 2005, zakte het weer naar ongeveer 1.500.

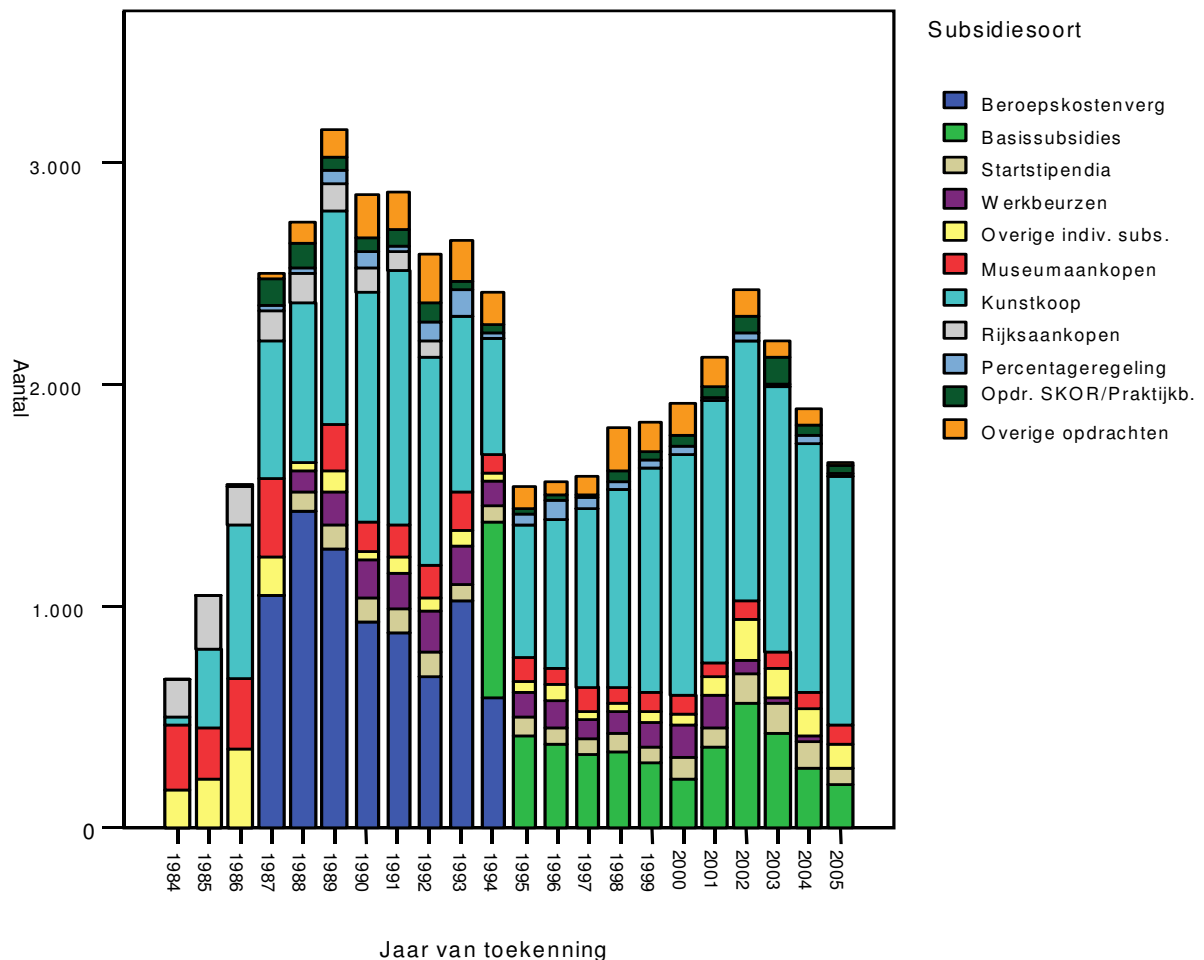
Tabel 2b. *Aantal kunstenaars per jaar*

Jaar	Aantal kunstenaars	Index (2005=100)
1984	552	35
1985	873	55
1986	1.315	83
1987	2.107	133
1988	2.442	154
1989	2.606	164
1990	2.415	152
1991	2.409	152
1992	2.198	139
1993	2.307	145
1994	2.001	126
1995	1.390	88
1996	1.432	90
1997	1.478	93
1998	1.638	103
1999	1.694	107
2000	1.803	114
2001	1.984	125
2002	2.208	139
2003	2.022	127
2004	1.777	117
2005	1.587	100

Figuur 2/1 brengt het verloop van het aantal kunstenaars per jaar én subsidiesoort in beeld. Omdat kunstenaars in één jaar zichtbaar kunnen zijn bij meerdere subsidiesoorten, zijn de aantallen per jaar hier inclusief dubbeltellingen. De subsidiesoorten met het grootste bereik (Kunstkoop, Beroepskostenvergoedingen en Basissubsidies) zijn bepalend voor de ontwikkeling van het aantal kunstenaars per jaar. De stijging van 1984 tot 1989 komt voor het grootste deel voor rekening van de Kunstkoop en de Beroepskostenvergoedingen (sinds 1987). De daling daarna tot 1994 berust vooral op de afname van het aantal kunstenaars dat een Beroepskostenvergoeding krijgt, met uitzondering van 1993 toen het aantal kunstenaars met een Beroepskostenvergoeding juist steeg. In 1993 en 1994 daalde het aantal kunstenaars dat profiteerde van de Kunstkoop. Van 1995 tot 2002 zijn het vooral de Kunstkoop en de

laatste drie jaar ook de Basissubsidies die voor een stijging van het aantal kunstenaars zorgen. De daling sinds 2002 is echter helemaal voor rekening van de Basis-subsidies, bij een ongeveer gelijkblijvend aantal kunstenaars wier werk door particulieren werd aangekocht met gebruikmaking van de Kunstkoop.¹⁸

Figuur 2/1. Aantal kunstenaars per subsidiesoort per jaar

2.1.2 Zichtbaarheidsfrequentie

Hoe vaak kregen kunstenaars subsidie, werd hun werk aangekocht met subsidie of kregen ze een gesubsidieerde opdracht?

Als alle *afzonderlijke* subsidies en gesubsidieerde museumaankopen, particuliere aankopen en opdrachten meetellen – *het aantal 'hits'* – varieert de zichtbaarheidsfrequentie van één keer tot 1.626 keer, met een gemiddelde van 7,4 hits per kunstenaar. Zonder de ene kunstenaar met een extreem hoog aantal van 1.626 hits is het maximum aantal hits 659 en het gemiddelde aantal 7,3. De spreiding rond dit gemiddelde is hoog omdat er heel veel kunstenaars zijn die maar een keer van de een of andere subsidiesoort profiteerden en een betrekkelijk kleine groep die juist heel vaak zichtbaar werd bij een of meerdere subsidiesoorten. De hoogste aantallen 'hits' komen voor bij de Kunstkoop: het aantal keren dat werk van een kunstenaar door een particulier werd gekocht met gebruikmaking van deze subsidieregeling.

¹⁸ Zie de Bijlagen, tabel B, met gegevens over het aantal kunstenaars per jaar per subsidiesoort.

De zichtbaarheidsfrequentie in *aantal jaren* waarin een kunstenaar profiteerde van één of meer subsidiesoorten varieert van één tot maximaal 22 jaar. Van alle ruim 12.000 kunstenaars die in de periode 1984-2005 tenminste één keer van het subsidiestelsel profiteerden, kwam 42 procent slechts in één jaar voor, 18 procent in twee jaren, 10 procent in drie jaren, 12 procent in vier of vijf jaren, 13 procent in zes tot tien jaren en de rest (6 procent) in meer dan tien jaren.

2.2 Duur van zichtbaarheid, continuïteit en uitval

2.2.1 Duur van zichtbaarheid

De duur van zichtbaarheid varieert van één jaar (als de kunstenaar precies één jaar gebruik heeft gemaakt van een of meerdere regelingen) tot 22 jaar (als hij zowel in 1984 als in 2005 gebruik maakte van een of meerdere regelingen). De meeste kunstenaars (42 procent) komen slechts één jaar voor in het subsidiestelsel, bij bijna 10 procent ligt er één jaar tussen de eerste en de laatste keer, bij 20 procent twee tot vijf jaar, bij 12 procent zes tot tien jaar en bij de overige 20 procent meer dan tien jaar. Hoewel verreweg de meeste kunstenaars dus maar één jaar in het stelsel voorkomen, is de spreiding tamelijk breed onder degenen die vaker voorkomen.

2.2.2 Continuïteit en uitval

Jaar waarin kunstenaars voor het eerst en voor het laatst zichtbaar zijn

In tabel 2c zijn kunstenaars verdeeld naar het jaar waarin ze (in de periode 1984-2005) voor het eerst zichtbaar werden en voor het laatst.

Tabel 2c. *Het eerste en het laatste jaar waarin kunstenaars voorkomen*

Jaar	Aantal kunstenaars voor het eerst	Aantal kunstenaars voor het laatst	Saldo
1984	552	92	+ 460
1985	625	103	+ 522
1986	624	340	+ 284
1987	1.289	332	+ 957
1988	854	456	+ 398
1989	755	572	+ 183
1990	639	501	+ 138
1991	550	540	+ 10
1992	469	498	- 29
1993	520	453	+ 67
1994	253	467	- 214
1995	312	319	- 7
1996	346	346	0
1997	384	335	+ 49
1998	431	382	+ 49
1999	382	420	- 38
2000	553	640	- 87
2001	651	656	- 5
2002	530	945	- 415
2003	514	970	- 456
2004	399	1.073	- 674
2005	395	1.587	- 1.192
Totaal	12.027	12.027	0

Bij de 'toetreding' springen de jaren 1987 en 2000 eruit omdat die jaren een trendbreuk laten zien: er worden dan betrekkelijk veel kunstenaars voor het eerst zichtbaar, vergeleken met de jaren ervoor. In 1987 kan dat duidelijk worden toegeschre-

ven aan de invoering van de Beroepskostenvergoedingen. De stijging van het aantal nieuwkomers in 2000 kan gedeeltelijk, maar niet geheel worden toegeschreven aan het betrekkelijk hoge aantal jonge kunstenaars dat in dat jaar een Startstipendium kreeg. In 1994 en 2004 *daalde* het aantal nieuwelingen juist scherp ten opzichte van voorgaande jaren. Die daling deed zich in 1994 voor ondanks de invoering van de nieuwe regeling Basissubsidies in dat jaar. Deze regeling trok kennelijk weinig nieuwe kunstenaars en veel kunstenaars die al eerder zichtbaar werden. De daling van het aantal nieuwelingen in 2004 berust vermoedelijk op de sterke daling van het aantal Basissubsidies dat in 2004 werd toegekend.

Het is logisch dat het aantal kunstenaars dat *voor het laatst* zichtbaar is toeneemt tegen het eind van de verslagperiode: een groot aantal van hen zal wel weer zichtbaar zijn in de jaren na 2005. Het aantal kunstenaars dat voor het laatst zichtbaar is loopt waarschijnlijk vooral om die reden op vanaf ongeveer 1997. In de periode die daaraan voorafgaat blijkt het aantal 'uittreeders' ook op te lopen tussen 1984 en 1989 om vervolgens over het geheel genomen te dalen tot 1995.

Continuïteit en uitval van achtereenvolgende lichten toetreders

Kunstenaars die pas na 2000 voor het eerst subsidie kregen, hebben uiteraard niet dezelfde 'kans' op een hoge score qua duur en frequentie als degenen die voór 1990 al subsidie kregen. In een *cohortanalyse* wordt de duur van zichtbaarheid gerelateerd aan het jaar waar een kunstenaar voor het eerst van het stelsel profiteerde. Dit geeft inzicht in de continuïteit van zichtbaarheid van opeenvolgende lichten 'toetreders'.

Tabel 2d. *Continuïteit in zichtbaarheid van zeven lichten 'toetreders'*

Zichtbaar in volgende periode	Periode waarin kunstenaar voor het eerst zichtbaar wordt						
	1984- 1987	1988- 1990	1991- 1993	1994- 1996	1997- 1999	2000- 2002	2003- 2005
	%	%	%	%	%	%	%
1984-1987	(3.090)						
1988-1990	66	(2.248)					
1991-1993	48	50	(1.539)				
1994-1996	35	28	41	(911)			
1997-1999	27	20	26	40	(1.197)		
2000-2002	25	19	26	33	45	(1.734)	
2003-2005	19	13	18	23	29	34	(1.308)

Kunstenaars zijn in tabel 2d naar jaar van toetreding ingedeeld in periodes van drie jaar, uitgezonderd de eerste periode (1984-1987) die vier jaar beslaat. Tabel 2c laat zien hoeveel kunstenaars die in een bepaalde periode toetraden ook nog zichtbaar zijn in opeenvolgende perioden. In de kolommen staat hoeveel procent van het aantal kunstenaars dat in de achtereenvolgende periodes voor het eerst zichtbaar werd in de perioden daarna ook nog voorkomt bij een of meer subsidiesoorten. Het totale aantal 'toetreders' per periode, bovenaan iedere kolom tussen haakjes, is telkens 100 procent. Van iedere lichting 'toetreders' blijven er in de opeenvolgende periodes steeds minder over die ook dan nog of weer zichtbaar zijn. Van de 3.090 kunstenaars (=100%) die voor het eerst zichtbaar werden in 1984-1987 is bijvoorbeeld 66 procent ook zichtbaar in de periode meteen daarna (1988-1990), 48 procent in de daaropvolgende periode (1991-1993), enzovoort, tot 19 procent die ook nog zichtbaar is in de periode 2003-2005. Bij de lichting toetreders 1988-1990 zijn er minder kunstenaars die in de volgende periodes zichtbaar blijven: respectievelijk 50, 28, 20, enzovoort, tot 13 procent.

Continuïteit en uitval van achtereenvolgende lichten (cohorten) zijn te *vergelijken* door naar de percentages in de *diagonalen* te kijken. Het absolute aantal 'toetreders' per lichting dat telkens tussen haakjes bovenaan staat is 100 procent. Voor het ge-

mak zijn de cellen met de te vergelijken percentages lichtgrijs gemarkeerd. Het percentage in de eerste cel onder het totale aantal toetreders geeft aan hoeveel kunstenaars per lichting in de *eerstvolgende* periode daarna ook zichtbaar zijn. In de tweede en derde cel eronder staat het percentage van diezelfde lichting toetreders die in de daaropvolgende periodes (ook) nog zichtbaar is. Vergelijking van continuïteit en uitval over een nog langere periode is niet zinvol, omdat gegevens over de lichtingen 1997-1999 en daarna betrekking hebben op twee en één periode later. Voor de lichtingen van 1984-1987 tot en met 2000-2002 kunnen wel de continuïteitspercentages in de eerstvolgende periode vergeleken worden: deze variëren van 40 procent (de lichting 1994-1996) tot 66 procent (de lichting 1984-1987).

De vergelijking tussen de lichtingen waarvan gegevens beschikbaar zijn over drie of meer periodes erna laat zien dat de continuïteit telkens het hoogst is onder de eerste lichting kunstenaars die in 1984-1987 voor het eerst profiteerde van het subsidiestelsel. Hun aandeel zakt in de tweede periode tot 66 procent, terwijl dat van de latere lichtingen in hún tweede periode tot 50 procent en lager zakt. In alle navolgende periodes blijven er relatief meer kunstenaars uit de eerste lichting zichtbaar dan uit de tweede, derde en volgende lichtingen.

Verschillen in continuïteit en uitval tussen subsidiesoorten

Het patroon van toetreding, continuïteit en uitval is over het geheel genomen niet regelmatig maar zal bepaalde breuken laten zien die verband houden met structurele wijzigingen in het subsidiestelsel. Deze kunnen bijvoorbeeld een verruiming of beperking van de doelgroep inhouden, een verscherping of verzachting van selectiecriteria, en dergelijke. Zo werd de doelgroep van de Basissubsidies in 2000 bijvoorbeeld verruimd tot beeldend kunstenaars én vrije vormgevers. De doelgroep van Startstipendia werd in 2002 verruimd tot kunstenaars die niet langer dan vier jaar tevoren afstudeerden (in plaats van twee jaar) en de doelgroep van de Basissubsidies navenant beperkt tot kunstenaars die tenminste vier jaar eerder moesten zijn afgestudeerd. Dergelijke wijzigingen zullen *ceteris paribus* primair van invloed zijn op het aantal aanvragen, maar bij gelijkblijvende selectiecriteria en selectieprocedures dus ook op het aantal aanvragen dat wordt gehonoreerd. Subsidiesoorten die minder onderhevig zijn geweest aan beleidswijzigingen zullen daarom een meer regelmatig patroon van toetreding, continuïteit en uitval laten zien, zo is te veronderstellen.

Om meer inzicht te krijgen in verschillen in de continuïteit van de zichtbaarheid van kunstenaars in het subsidiestelsel zijn afzonderlijke cohortanalyses uitgevoerd voor de volgende gegroepde subsidiesoorten:

- de subsidies van het Fonds BKVB (inclusief Beroepskostenvergoedingen);
- de Museumaankopen en Rijksaankopen (bij elkaar genomen);
- de Kunstkoop;
- en de opdrachtensubsidies (bij elkaar genomen).

Resultaten van deze afzonderlijke cohortanalyses zijn als volgt:

- de eerste lichting kunstenaars die subsidie kreeg van het Fonds BKVB (inclusief Beroepskostenvergoeding) bleef vooral in de tweede periode en ook in de vierde beter zichtbaar dan de andere lichtingen maar niet zozeer in de andere periodes;
- bij de Museum- en Rijksaankopen is de continuïteit in zichtbaarheid in de tweede periode veel geringer dan bij de subsidies van het Fonds BKVB. Ook hier blijft de eerste lichting in de navolgende periodes wel beter zichtbaar dan de latere lichtingen. Opvallend is de grote uitval van kunstenaars wier werk voor het eerst werd aangekocht in de periode 1991-1993 in de periode meteen daaropvolgend;
- bij de Kunstkoop is er over de hele linie op de langere duur meer continuïteit dan bij de Museum- en Rijksaankopen. Zo is 22 tot 28 procent van de kunstenaars die in een bepaalde periode voor het eerst zichtbaar worden bij deze regeling in de derde periode daarna opnieuw zichtbaar, tegen 4 tot 11 procent bij de Museum- en Rijksaankopen;

- de continuïteit in zichtbaarheid van de eerste lichting kunstenaars onderscheidt zich bij de opdrachtenregelingen het meest van die van de latere lichtingen: de eerste lichting blijft bij deze regelingen het langst zichtbaar. Het verschil met de eerste lichting is in de tweede periode nog niet zo groot maar in de derde en vierde periode wel. Daarna wordt het verschil weer iets kleiner.

Conclusie

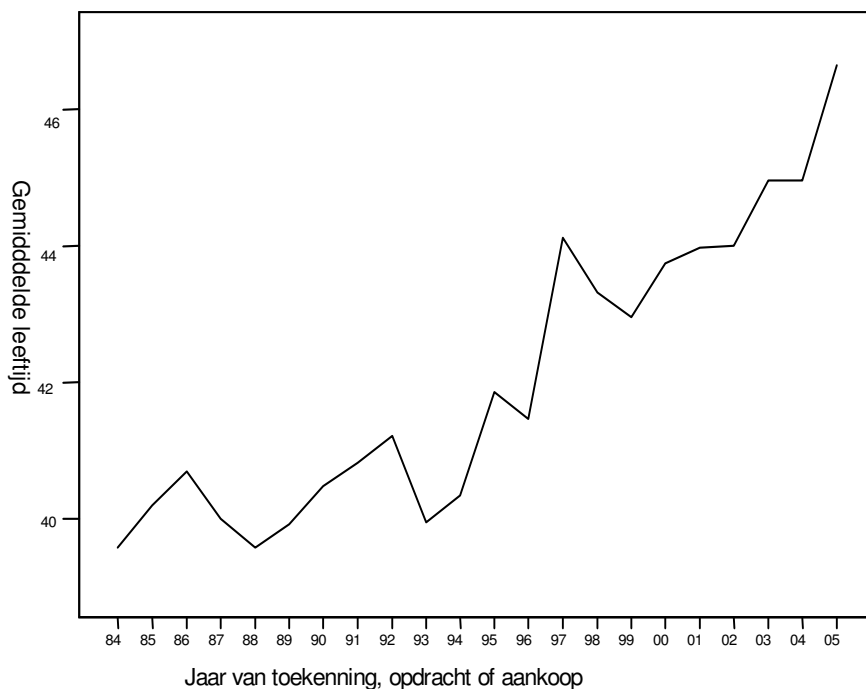
Van de eerste lichting van kunstenaars die in 1984-1987 zichtbaar werd in het subsidiestelsel bleven verhoudingsgewijs meer kunstenaars zichtbaar in de opeenvolgende perioden daarna dan van de latere lichtingen. De continuïteit in zichtbaarheid is het sterkst bij de particuliere aankopen (Kunstkoop) en de opdrachtensubsidies en het zwakst bij de Museum- en Rijksaankopen.

2.3 Leeftijdverdeling

De resultaten van de cohortanalyse geven aanleiding om te veronderstellen dat de gemiddelde leeftijd van kunstenaars die profiteren van het subsidiestelsel in de loop der jaren toeneemt. Figuur 2/2 (volgende pagina) laat dat ook zien. De gemiddelde leeftijd van de kunstenaars die van een of meer subsidiesoorten profiteren stijgt van minder dan 40 jaar in 1984 naar meer dan 45 in 2005.

De gemiddelde leeftijd van de hele populatie kunstenaars die profiteren van het subsidiestelsel wordt het sterkst bepaald door de subsidiesoorten waar de meeste kunstenaars van profiteren – de Kunstkoop, de Beroepskostenvergoedingen en de Basissubsidies. De algemene trend wordt echter vooral bepaald door de Kunstkoop. Sinds 1994 groeit het aantal kunstenaars dat bij deze subsidiesoort voorkomt constant, en kunstenaars die bij deze subsidiesoort (en bij de Museumaankopen) voorkomen zijn gemiddeld ouder dan degenen die bij de Basissubsidies voorkomen. Bovendien neemt de gemiddelde leeftijd van kunstenaars bij de Kunstkoop jaarlijks toe doordat betrekkelijk veel kunstenaars die in het midden van de jaren 1980 bij deze subsidiesoort voorkwamen er ruim 20 jaar later ook nog van profiteren.

Figuur 2/2. Gemiddelde leeftijd van kunstenaars per jaar

Tabel 2e. Gemiddelde leeftijd en leeftijdsverdeling per subsidiesoort

Subsidiesoort	Leeftijdsklassen					Totaal N (=100%)
	Gemiddelde leeftijd	Twintigers %	Dertigers %	Veertigers %	Vijftig+ %	
Beroepskostenvergoeding	37,2	13	57	23	7	7.838
Basissubsidie	39,9	7	48	32	14	4.610
Startstipendium	28,4	70	28	2	~0	1.681
Werkbeurs	38,4	12	52	26	10	1.980
Overige indiv. subsidie	36,7	27	42	20	11	2.142
Museumaankopen	46,8	7	37	26	30	2.720
Kunstkoop	47,1	5	26	33	37	12.323
Rijksaankopen	41,4	13	42	24	21	1.177
Opricht RGD	44,3	4	32	35	29	620
Opricht SKOR	40,6	6	45	35	14	869
Overige opdrachten	42,7	6	40	33	22	1.919
Totaal	41,7	12	40	28	21	* 37.879

* Kunstenaars tellen ieder jaar waarin ze bij een subsidiesoort voorkomen mee met hun leeftijd in dat jaar. Het totale aantal gevallen is hier dus veel hoger dan 12.027.

~0 betekent meer dan 0 maar minder dan 0,5 procent.

Tabel 2e laat zien dat kunstenaars die profiteren van de Kunstkoop en van de Museumaankopen gemiddeld het oudst zijn: ongeveer 47 jaar.¹⁹ De leeftijd van kunstenaars die profiteren van de opdrachtenregelingen en van de Rijksaankopen ligt gemiddeld tussen de 40 en 45 jaar. De gemiddelde leeftijd van ontvangers van subsidies en Beroepskostenvergoedingen van het Fonds BKVB ligt onder de 40. Kunstenaars met een Startstipendium zijn uiteraard het jongst. Dit is de enige subsidiesoort die uitsluitend bestemd is voor pas afgestudeerde kunstenaars.

2.4 Aantal subsidiesoorten per kunstenaar

De mate van overlap tussen subsidiesoorten is tamelijk eenvoudig vast te stellen door te kijken naar het aantal subsidiesoorten waar kunstenaars bij voorkomen. Tabel 2f laat zien dat over de hele periode 1984-2005 genomen 69 procent van de kunstenaars slechts bij één subsidiesoort voorkomt, 31 procent bij tenminste twee, bijna 17 procent bij tenminste drie, et cetera, tot (ruim) 3 procent bij meer dan vijf subsidiesoorten.²⁰

Tabel 2f. Aantal subsidiesoorten per kunstenaar, per periode: cumulatief

Aantal subsidiesoorten	Cumulatieve periode			
	1984-1990	1984-1995	1984-2000	1984-2005
1	71,4	64,9	66,8	69,1
>1	28,6	35,1	33,2	30,9
>2	12,3	18,2	17,7	16,5
>3	6,5	9,9	10,1	9,6
>4	3,2	5,7	6,0	5,6
>5	1,3	3,2	3,5	3,3
Totaal (N)	(5.338)	(7.442)	(9.538)	(12.027)

¹⁹ Dit kan iets geflatteerd zijn (naar boven) doordat de populatie kunstenaars wier werk in de periode 1984-2005 met subsidie werd aangekocht door musea of particulieren een klein aantal kunstenaars telt die geboren zijn vóór 1920 en die (allang) zijn overleden. De algemene trend wordt hierdoor nauwelijks vertekend.

²⁰ Het maximaal mogelijke aantal subsidiesoorten is elf (of tien: als de combinatie van Beroepskostenvergoedingen en Basissubsidies wordt uitgesloten). Geen enkele kunstenaar komt echter bij meer dan acht subsidiesoorten voor.

Het percentage kunstenaars dat bij meer dan één subsidiesoort voorkomt verandert naarmate de periode waarover deze overlap wordt bekeken langer wordt. Tot en met 1990 komt bijna 29 procent bij twee of meer subsidiesoorten voor, tot en met 1995 35 procent, tot en met 2000 33 procent en over de hele periode zoals gezegd 31 procent. Uit deze gegevens kan niet worden opgemaakt dat de overlap in het bereik van subsidiesoorten toeneemt naarmate de periode waarover het bereik wordt gemeten langer is. Daarvoor zijn er in iedere periode telkens teveel nieuwe toetreders. Een nadere analyse van de overlap in het bereik van subsidiesoorten per lichting toetreders zou verschillen tussen die lichtingen kunnen laten zien, maar zo'n nadere analyse valt buiten het bestek van dit rapport. In hoofdstuk 3 (paragraaf 3.3) wordt wel nader ingegaan op de dynamiek van het subsidiestelsel en op de veranderende positie van subsidiesoorten ten opzichte van elkaar.

3 Structuur van het subsidiestelsel

3.1 Inleiding

Het beeldende kunstbeleid is uitgewerkt in een reeks verschillende beleidsmaatregelen die naast elkaar bestaan. Elke maatregel heeft zijn eigen doelen, instrumenten, procedures en evaluaties. Dit betekent echter niet deze maatregelen los staan van elkaar: ze maken deel uit van hetzelfde beleid en zijn gericht op dezelfde doelgroep, namelijk beeldend kunstenaars in Nederland. Het is daarom belangrijk om het beleidsinstrumentarium ter bevordering van de beeldende kunst ook als geheel te onderzoeken.

De analyses in dit hoofdstuk hebben ten doel om vast te stellen in welke mate er overlap en samenhang bestaat tussen verschillende subsidiesoorten en wat de aard van die overlap en samenhang is: welke subsidiesoorten worden wel gecombineerd en hoe vaak, en welke subsidiesoorten worden niet gecombineerd. We spreken van overlap tussen subsidiesoorten als kunstenaars voorkomen bij twee of meer subsidiesoorten. Onder segmenten verstaan we clusters van subsidiesoorten waartussen weinig mobiliteit bestaat.²¹ Door de overlap in het bereik van verschillende subsidiesoorten te analyseren, is na te gaan in hoeverre het landelijke subsidiestelsel gesegmenteerd is. De interpretatie van de resultaten richt zich op de vraag of en in welke mate het subsidiestelsel gesegmenteerd is langs de hierboven geschetste lijnen, of langs andere lijnen die niet waren voorzien. Met deze analyses willen we bijdragen aan de discussie over doelstellingen en werking van het Nederlandse subsidiestelsel voor beeldende kunst.

Subsidiesoorten hebben verschillende doelgroepen en doelstellingen, en ze verschillen in de wijze waarop subsidies verdeeld worden. Zo is bijvoorbeeld te verwachten dat subsidies voor aankopen ten goede komen aan kunstenaars die vooral 'autonoom' werk maken op het atelier en dit het vervolgens te koop aanbieden, al dan niet via een galerie, en subsidies voor opdrachten aan kunstenaars die geregeld intekenen voor kunstopdrachten die openbaar worden aanbesteed. Langs een andere lijn zijn subsidies die worden verstrekt op advies en volgens besluit van artistieke deskundigen te onderscheiden van subsidies die worden verdeeld zonder dat er artistieke deskundigen aan te pas komen. Weer een ander onderscheid heeft betrekking op het gewicht van artistieke kwaliteitscriteria en andere criteria die gelden bij de toekenning van subsidies: er zijn subsidies die bestemd zijn voor werk van hoge artistieke kwaliteit en subsidies die bedoeld zijn om een veel grotere groep kunstenaars die werk van goede kwaliteit maken in staat te stellen hun beroepspraktijk voort te zetten.

Op basis van de genoemde verschillen tussen subsidiesoorten, zouden bijvoorbeeld drie segmenten onderscheiden kunnen worden:

- een segment rond de verdeling van subsidies voor kunst in opdracht;
- een ander segment rond de subsidies voor autonome kwaliteitskunst op advies van artistieke deskundigen: institutionele waardering;
- en een derde segment rond de subsidies voor autonome kunst zonder tussenkomst van artistieke deskundigen: waardering via de markt.

²¹ Afgeleid van de definitie van arbeidsmarktsegmenten door Van Hoof (1987:208): 'clusters van gelijksoortige deelmarkten waartussen weinig mobiliteit bestaat en waarbinnen specifieke gedragsregels gelden'.

Figuur 3/1. Voorbeeld (fictief) van mogelijke segmentering van het subsidiestelsel

Als dit werkelijk volledig gescheiden segmenten zijn – clusters waartussen geen mobiliteit bestaat – komt geen enkele kunstenaar bij twee of drie clusters van subsidiesoorten voor. Als de clusters herkenbaar zijn maar niet volledig gescheiden, komt een aantal kunstenaars in twee of drie clusters voor. Als kunstenaars in een cluster kunnen voorkomen zonder dat dit de kans om in een ander cluster voor te komen negatief beïnvloedt, kan er niet van segmentering gesproken worden.

Beroepskostenvergoedingen en de subsidies die op advies van artistieke deskundigen worden toegekend aan individuele kunstenaars (de subsidies zoals die sinds 1988 worden verdeeld door het Fonds BKVB) zijn niet in figuur 3/1 opgenomen omdat die niet bestemd zijn voor kunstenaars die hetzij kunst in opdracht maken, hetzij zich vooral richten op autonoom werk. Ze kunnen wat dat betreft dus zowel voorkomen in het opdrachtensegment als in een van de twee autonome segmenten. Voor sommige van deze subsidies gelden criteria van hoge of bijzondere artistieke kwaliteit (bijvoorbeeld Werkbeurzen en Startstipendia), voor andere zijn de criteria minder selectief (bijvoorbeeld de Beroepskostenvergoedingen). Wat dat aspect betreft zouden deze kunstenaars zowel in het segment van de institutionele waardering als in dat van de marktwaaardering kunnen voorkomen.²²

De volgende paragrafen bevatten de resultaten van een stapsgewijze analyse van relaties tussen subsidiesoorten. In paragraaf 3.2 worden relaties tussen subsidiesoorten verkend door na te gaan hoe groot de overlap is bij alle mogelijke combinaties van telkens twee subsidiesoorten, gemeten over de hele periode 1984-2005. De voorlopige resultaten van deze verkenning worden geïllustreerd door lijstjes van telkens 25 kunstenaars die het vaakst voorkomen bij een subsidiesoort naast elkaar te zetten. Paragraaf 3.3 bevat de resultaten van een nadere analyse van de positionering van subsidiesoorten ten opzichte van elkaar, eveneens gemeten over de hele periode 1984-2005. De positie van subsidiesoorten ten opzichte van elkaar wordt bepaald door het aantal kunstenaars dat bij de verschillende subsidiesoorten voorkomt en de frequentie waarmee ze daarbij voorkomen, gemeten in het aantal jaren dat ze bij een subsidiesoort zichtbaar worden. Bij deze nadere analyse worden – anders dan bij de verkenning – ook afgewezen subsidieaanvragen meegenomen om een completer beeld te kunnen geven van de structuur van het stelsel.

²² Gubbels & Voolstra (1998) maakten onderscheid tussen grofweg twee waarderingscircuits in de beeldende kunstwereld: een relatief klein museaal circuit en een relatief groot maar diverse particulier circuit (kunstaankopen door particulieren). Opdrachten(subsidies) en individuele subsidies voor beeldend kunstenaars vallen volgens hen in grote lijnen samen met het museale circuit. Deze (plausibele) typering wordt in de desbetreffende publicatie niet gestaafd met onderzoeksgegevens.

3.2 Verkenning van relaties tussen subsidiesoorten

De eerste vraag is, of subsidiesoorten clusteren rond bepaalde doelgroepen. Subsidiesoorten kunnen bedoeld zijn voor verschillende groepen of soorten beeldend kunstenaars, maar dat betekent niet automatisch dat zij ook verschillende segmenten bereiken. Omgekeerd kunnen soorten gericht op dezelfde doelgroep in de praktijk verschillende doelgroepen bereiken. Het uiteindelijke bereik van subsidiesoorten wordt niet alleen bepaald door doelstellingen, doelgroepen en formele criteria, maar ook door de uitvoeringspraktijk (de keuzes van degenen die subsidieregelingen uitvoeren) en door de keuzes van degenen die van die regelingen gebruik maken: kunstenaars, opdrachtgevers, musea, particuliere kopers, et cetera. Alleen een analyse van de feitelijke toekenningen (en afwijzingen) kan de mate en aard van overlap en segmentering van verschillende subsidiesoorten laten zien.

3.2.1 Overlap tussen telkens twee subsidiesoorten

De mate waarin telkens twee subsidiesoorten elkaar overlappen is ook als maat van samenhang te beschouwen. Hoe meer kunstenaars bij beide subsidiesoorten voorkomen, des te groter de samenhang tussen deze subsidiesoorten. Dit is in een statistische maat²³ uit te drukken, die varieert van -1 (als een kunstenaar bij de ene subsidiesoort voorkomt, is het uitgesloten dat hij ook bij de andere voorkomt) tot +1 (iedere kunstenaar die bij de ene subsidiesoort voorkomt, komt ook bij de andere voor).

Deze uiterste waarden komen bij geen enkele combinatie van subsidiesoorten voor, maar er zijn wel combinaties die matig tot redelijk sterk met elkaar samenhangen. In tabel 3a zijn combinaties van subsidiesoorten die positief en negatief samenhangen met een + en een - aangegeven als de samenhang tenminste + 0,15 en hoger of - 0,15 en lager is.

Tabel 3a. *Mate van samenhang tussen telkens twee subsidiesoorten*

	Beroepskosten	Basissubsidies	Startstipendia	Werkbeurzen	Overige indiv. subsidies	Museumaank	Kunstkoop	Rijksaankopen	Opdrachten RGD	Opdrachten SKOR	Overige opdrachten
Beroepskostenvergoedingen		+		+			-				
Basissubsidies			+	+	+		-				
Startstipendia							-				
Werkbeurzen					+	+		+		+	+
Overige indiv. subsidies						+		+		+	+
Museumaankopen								+			+
Kunstkoop											
Rijksaankopen									+	+	+
Opdrachten RGD											+
Opdrachten SKOR											+
Overige opdrachten											

+ positieve samenhang $\geq 0,15$; - negatieve samenhang $\leq - 0,15$

Negatieve verbanden wijzen in de richting van segmentering: dat een kunstenaar bij bepaalde subsidiesoort voorkomt, verkleint de kans dat hij ook bij een bepaalde andere subsidiesoort voorkomt. Zulke negatieve verbanden doen zich alleen voor tussen de Kunstkoop enerzijds en de Beroepskostenvergoedingen, Basissubsidies

²³ Cramer's V is hier als statistische maat van samenhang gebruikt.

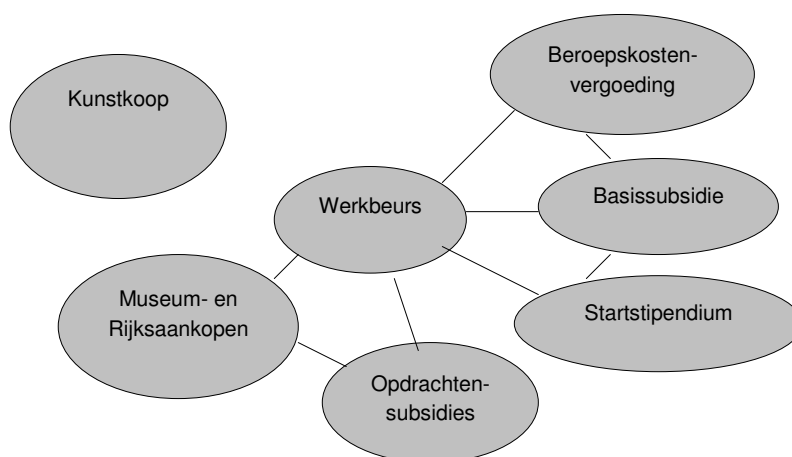
en Startstipendia anderzijds. Deze subsidiesoorten hebben de neiging om eerder verschillende dan dezelfde groep kunstenaars te bedienen.

Positieve verbanden betekenen dat er meer mobiliteit is tussen de desbetreffende subsidiesoorten dan op grond van toeval te verwachten is. Op grond van deze positieve verbanden is een eerste clustering aan te wijzen tussen de Beroepskostenvergoedingen, Basissubsidies en de Werkbeurzen. Opvallend is, dat de Beroepskostenvergoedingen en de Startstipendia ieder apart wél met de Werkbeurzen overlappen maar niet positief met elkáár verbonden zijn. Een tweede cluster wordt gevormd door de Werkbeurzen met de Overige individuele subsidies, de Museumaankopen en de Rijksaankopen. Het derde cluster bestaat uit de opdrachtersubsidies die echter verbonden zijn met het tweede cluster.

3.2.2 Voorlopig resultaat

Terugkerend naar de veronderstellingen over de segmentering van het subsidiestelsel valt voorlopig te concluderen dat er geen strikt gescheiden segmenten zijn maar dat zich wel een bepaalde clustering aftekent van subsidiesoorten die tamelijk dicht bij elkaar staan en dat andere subsidiesoorten verder van elkaar afstaan. De Werkbeurzen vormen een verbindende schakel: ten eerste tussen Startstipendia en Beroepskostenvergoedingen, die onderling geen verband houden; en ten tweede tussen de subsidies die rechtstreeks aan kunstenaars worden toegekend enerzijds en institutionele aankopen (musea, rijk) en de opdrachtenregelingen anderzijds. Tussen deze twee clusters en de Kunstkoop bestaat noch een positief, noch een negatief verband – behalve waar het een deel van de rechtstreekse subsidies aan kunstenaars betreft die een negatief verband hebben met de Kunstkoop: de Beroepskostenvergoedingen, de Basissubsidies en de Startstipendia. In figuur 3/2 is dit voorlopige beeld schematisch weergegeven.

Figuur 3/2. Voorlopige schets van de clustering van subsidiesoorten

Overige Individuele Subsidies/Stimuleringsubsidies van het Fonds BKVB zijn uit dit plaatje weggelaten. De lijnen tussen subsidiesoorten staan voor een positief verband: de Werkbeurzen met de opdrachten en de Museum- en Rijksaankopen, en met de Beroepskostenvergoedingen, Basissubsidies en Startstipendia. Bij negatieve relaties is er geen lijn en is de afstand groot: tussen de Kunstkoop en de Beroepskostenvergoedingen, Basissubsidies en Startstipendia.

Terwijl er dus niet gesproken kan worden van een apart opdrachtencluster – opdrachten blijken juist verbonden met andere institutionele subsidiesoorten (Museumaankopen en Werkbeurzen) –, zijn er wel aanwijzingen voor een zekere segmentering tussen *marktwaardering* enerzijds en een deel van de *institutionele waardering* anderzijds: Kunstkoop versus Beroepskostenvergoedingen, Basissubsidies en Startstipendia. De particuliere aankopen vertonen geen relatie – noch positief, noch ne-

gatief – met het andere deel van de institutionele subsidiesoorten: Werkbeurzen, opdrachtensubsidies en de Museum- en Rijksaankopen.

Uit deze vergelijkingen zijn al een paar voorlopige conclusies te trekken.

- ten eerste valt op dat de Kunstkoop bij veel andere subsidiesoorten ondervertegenwoordigd is en bij geen enkele andere subsidiesoort oververtegenwoordigd;
- ten tweede is er tamelijk veel overlap tussen Museum- en Rijksaankopen, Werkbeurzen en Overige individuele subsidies en de opdrachtenregelingen;
- ten derde is er tamelijk veel overlap onder de opdrachtenregelingen;
- ten vierde blijken alle andere subsidiesoorten, behalve de Kunstkoop, oververtegenwoordigd te zijn bij de Werkbeurzen.

Er tekent zich een zekere profilering, geen segmentering, af van de volgende clusters van subsidiesoorten:

1. de Kunstkoop die de helft van de totale populatie kunstenaars bestrijkt maar betrekkelijk weinig overlap heeft met de Beroepskostenvergoedingen, de Basissubsidies en de Startstipendia;
2. de subsidies die rechtstreeks aan kunstenaars worden toegekend op advies van artistieke deskundigen: Werkbeurzen, Basissubsidies en Overige individuele subsidies; ook de Beroepskostenvergoedingen en Startstipendia zijn hieraan verbonden, maar tussen die laatste twee subsidiesoorten is juist weinig overlap;
3. de Museumaankopen en de Rijksaankopen, die onderling betrekkelijk veel overlap laten zien maar die ook verbonden zijn met de Werkbeurzen en de Overige individuele subsidies én met de gesubsidieerde opdrachten;
4. de subsidies voor opdrachten, die onderling allemaal – maar in verschillende mate – met elkaar verband houden.

De Werkbeurzen lijken een verbindende schakel te zijn tussen veel andere subsidiesoorten maar niet zozeer met de Kunstkoop, waar ze noch betrekkelijk veel, noch betrekkelijk weinig overlap mee vertonen.

3.2.3 *Illustratie van relaties tussen subsidiesoorten*

Ter illustratie van de bevindingen tot nu toe en als opstapje naar de nadere analyse van de clustering van subsidiesoorten, vergelijken we in deze paragraaf eerst een aantal ranglijsten van kunstenaars:

- ten eerste de ranglijsten van 25 kunstenaars naar de som van bedragen die ze in de periode 1984-2005 ontvingen via drie subsidiesoorten: de opdrachtensubsidies, de Museumaankopen en de Kunstkoop;
- ten tweede de ranglijsten van 25 kunstenaars naar de som van bedragen die ze in de periode 2001-2005 ontvingen via de Museumaankopen en de Kunstkoop in vergelijking met de 25 kunstenaars bovenaan de Top 100 van belangrijke Nederlandse kunstenaars die in mei 2006 werd samengesteld door het weekblad Elsevier.

Als het subsidiestelsel strikt gesegmenteerd zou zijn langs de twee lijnen – kunst in opdracht versus autonome kunst en marktwaardering versus institutionele waardering –, zouden de ranglijsten van de opdrachtensubsidies, de Museumaankopen en de Kunstkoop geen enkele kunstenaar gemeen hebben.

Tabel 3b. Top 25 Opdrachtenregelingen, Museumaankopen en particuliere aankopen

Rang	Opdrachten	Museumaankopen	Particuliere aankopen
1	Müller, Pjotr	Visch, Henk	Corneille
2	Struycken, Peter	Dibbets, Jan	Bierenbroodspot, Gertie
3	Mark, Arno van der	● Lieshout, Joep van	Brands, Eugène
4	Vandekop, David	Elk, Ger van	● Armando
5	Wint, Rudi van der	● Visser, Carel	Morgan, Cole
6	Lieshout, Joep van ●	Hemert, F. van	Appel, Karel
7	Kemps, Niek ●	Schouten, Marien	Molenkamp, Charlotte
8	Visser, Carel ●	● Kemps, Niek	Lucebert
9	Lamers, Herman	Dijkstra, Rineke	Vrielink, N.J.A.
10	Dieleman, Piet	Brouwn, Stanley	● Lataster, Ger
11	Vermeulen, A.Q.M.	Dumas, Marlene	Horck, H. van
12	Houwelingen, Hans van	Abramovic, Marina	Kinart, Odile
13	Boer, Manon de	Ven, Lidwien van de	Bremers, Peter
14	Ruygrok, Mark	Lataster, Ger ●	Kuypers, Theo
15	Körmeling, John	Armando ●	Bol, Kees
16	Toorn, Joost van den ●	Rogge, Cornelis	Steen, Jan
17	Riebeek, Martin	Scholte, Rob	Molenkamp, Nico
18	Vries, Auke de	Kruyder, Herman	Diedereren, Jef
19	Munster, Jan van	Lamsweerde, Inez van	Gubbels, Klaas
20	Boezem, Marinus	● Buisman, Sjoerd	Hartog, E.V.
21	Puckey, Thom	J.C.J. van der Heyden	Olaf, Erwin
22	Oudendijk, Sonja	Birza, Rob	Siepman van den Berg, E.
23	● Buisman, Sjoerd	● Toorn, Joost van den	Kreugert, Tillie
24	Eikelenboom, Alfred	Verhoef, Toon	Henneman, Jeroen
25	Drummen, Suzanne	Geelen, Guido	Zbynovsky, V.

Kunstenaars die in de periode 1984-2005 het hoogst 'scoorden' bij de opdrachtenregelingen, de Museumaankopen en de particuliere aankopen. Alle drie de ranglijsten zijn gebaseerd op de som van bedragen in de vorm van honoraria voor opdrachten en in de vorm van aankoopbedragen van kunstwerken.

Tabel 3b illustreert dat er aan de top van de ranglijsten wel enig verband is tussen de opdrachtensubsidies en de Museumaankopen (Joep van Lieshout, Carel Visser, Niek Kemps, Joost van den Toorn en Sjoerd Buisman) en ook (maar minder) tussen de Museumaankopen en de Kunstkoop (Armando en Ger Lataster). Geen enkele kunstenaar komt echter zowel in de top 25 van de opdrachtensubsidies als in de top 25 van de Kunstkoop voor. Het onderscheid tussen opdrachten en aankopen lijkt op zichzelf niet doorslaggevend te zijn. Het gaat om een onderscheid tussen opdrachtensubsidies enerzijds en aankopen die niet via advies of besluit van artistieke deskundigen tot stand komen maar via de voorkeuren van particuliere kunstkopers anderzijds. Natuurlijk zijn er ook andere belangrijke verschillen tussen kunst en opdracht en kunstwerken die (via galleries) door particulieren gekocht wordt: bij de eerste gaat het dikwijls om grote kunstwerken die speciaal voor een bepaalde buitenlocatie gemaakt zijn, terwijl het bij de tweede vaak gaat om werk van bescheiden omvang dat in de huiskamer past. Dat sluit niet uit dat dezelfde kunstenaar beide soorten werk maakt – in opdracht en voor de verkoop aan particulieren – maar de geringe overlap tussen beide lijstjes geeft aan dat aan de top de rangordes niet veel voorkomt.

Er zijn kunstenaars die niet zichtbaar zijn in het subsidiestelsel maar die toch succesvol zijn op de kunstmarkt. BKDATA bevat geen gegevens over het marktsucces van kunstenaars buiten de Kunstkoop. Zulke gegevens zijn ook niet langs administratieve weg te verkrijgen. Het weekblad *Elsevier* heeft echter een top 100 samengesteld van Nederlandse beeldend kunstenaars op basis van hun zichtbaarheid in de nationale en internationale kunstwereld. 'De Elsevier Top 100 van Nederlandse beel-

dend kunstenaars [in 2005] is samengesteld op basis van de zichtbaarheid van kunstenaars in de nationale en internationale kunstwereld, de aandacht die ze kregen van musea en andere overheidsgelieerde kunstinstellingen en hun positie in de kunstmarkt.' Alleen levende Nederlandse kunstenaars tellen mee.²⁴ De top 100 van Elsevier is dus niet alleen gebaseerd op marktsucces maar ook (internationale) institutionele erkenning. Deze top 100 is naast de populatie te leggen van de kunstenaars wier werk met subsidie werd aangekocht door musea of door particulieren en van de kunstenaars die gesubsidieerde opdrachten kregen. Bij de selectie van die vergelijkingsgroepen, moet wel een oplossing gevonden worden voor het probleem dat de top 100 van *Elsevier* betrekking heeft op de zichtbaarheid van en waardering voor kunstenaars anno 2005 en dat de positie van kunstenaars in het subsidiestelsel niet goed op basis van één jaar te meten is. De positie van een kunstenaar op de Elsevier-lijst zal echter niet afhangen van de zichtbaarheid die die kunstenaar in dat ene jaar verwerft maar van de *credits* die hij de afgelopen jaren heeft verzameld en die op hun beurt voortbouwen op de erkenning die hij eerder verwierf. We nemen aan dat de zichtbaarheid die beeldend kunstenaars de afgelopen vijf jaar (2001-2005) in het subsidiestelsel hebben verworven daar ongeveer mee overeenkomt. Ook die zichtbaarheid zal voortbouwen op de erkenning die in de jaren daaraan voorafgaand is verworven.

Tabel 3c. Top 25 gesubsidieerde Museumaankopen, Elsevier en gesubsidieerde particuliere aankopen

Rang	Museumaankopen 2001-2005	Elsevier Top 100 2006	Particuliere aankopen 2001-2005
1	Lieshout, Joep van	Dumas, Marlene	Armando
2	Ven, Lidwien van de	Dijkstra, Rineke	Morgan, Cole
3	Kruyder, Herman	Tan, Fiona	Bremers, Peter
4	Baer, Jo	Appel, Karel	Kinart, Odile
5	Hirst, Damien	Mik, Aernout	Molenkamp, Charlotte
6	Stokker, Lily van der	Lieshout, Joep van	Olaf, Erwin
7	Abramovic, Marina	Raedecker, Michael	Zbynovsky, V.
8	Bastiaans, Christiaan	Armando	Lataster, G.
9	Dijkstra, Rineke	Lieshout, Erik van	Salentijn, Kees
10	Brouwn, Stanley	Manen, Bertien van	Birnie, Anke
11	Blommers, Anuschka	Olaf, Erwin	Gubbels, Klaas
12	Velde, Bram van	Corneille	Corneille
13	Visch, Henk	Bogart, Bram	Steen, Jan
14	Toorop, Charly	Westerik, Co	Bierenbroodspot, Gerti
15	Elk, Ger van	Olde Wolbers, Saskia	Jedrysko, Martha
16	Rijke, Jeroen de*	Dongen, Iris van	Jakab, Andrej
17	Schumm, Niels	Manders, Mark	Harskamp, Peter
18	Koelewijn, Job	Warmerdam, Marijke van	Siepman van den Berg, E.
19	Huisman, Hetty	Zandvliet, Robert	Evers, Paula
20	Valk, Hendrik	Gaba, Meschac	Haan, Eppe de
21	Haagmans, Fons	Rijke, Jeroen de*	Dijkstra, Evert
22	Bendien, Jacob	Elk, Ger van	Brands, Eugène
23	Büchler, Pavel	Stokker, Lily van der	Henneman, Jeroen
24	Körmeling, John	Visch, Henk	Buskes, Karel
25	Olde Wolbers, Saskia	Jong, Folkert de	Brady, Michael

* Duo met Willem de Rooij. Jeroen de Rijke overleed in 2006 op 36-jarige leeftijd. In de top 25 van de Museumaankopen en de Kunstkoop staan ook kunstenaars die al veel eerder zijn overleden, zoals Herman Kruyder (1935), Charly Toorop (1955), Bram van Velde (1981) en Eugène Brands (2001). In die lijsten staan tevens buitenlandse kunstenaars die niet in Nederland gevestigd zijn: bijvoorbeeld Damien Hirst, Cole Morgan en Odile Kinart.

²⁴ *Elsevier*, 6 mei 2006. Zie bijlage voor een nadere toelichting.

Tabel 3c laat de top 25 van de drie lijsten zien: Museumaankopen 2001-2005, Elsevier en Kunstkoop 2001-2005. De lijst van Elsevier is tussen de beide andere lijsten gezet, omdat we veronderstellen dat de samenstelling van de Elsevier-lijst ongeveer het midden houdt tussen de Kunstkoop (marktwaardering) en de Museumaankopen (institutionele waardering). We kijken eerst naar de totale populatie kunstenaars wier werk in de periode 2001-2005 met subsidie werd aangekocht door musea en door particulieren en naar hun positie op de Elsevier-lijst. Daarna vergelijken we de 25 kunstenaars die bovenaan de drie ranglijsten staan.

In de periode 2001-2005 profiteerden in totaal 303 kunstenaars van de gesubsidieerde Museumaankopen. Daarvan komen er 44 (15 procent) voor in de Top 100 van *Elsevier*. In dezelfde periode 2001-2005 waren er in totaal 2.742 kunstenaars wier werk door particulieren werd aangekocht met subsidie via de Kunstkoop. Daarvan staan er 61 (twee procent) in de Top 100 van *Elsevier*. Dit percentage is natuurlijk niet te vergelijken met dat van de Museumaankopen omdat het totale aantal kunstenaars bij de Kunstkoop veel hoger is. Tabel 3c illustreert echter dat de ranglijst van Elsevier inderdaad tussen de Museumaankopen en de Kunstkoop staat, voor zover dat aan de groep van 25 kunstenaars bovenaan de drie rangordes af te meten is. Van de 25 kunstenaars die het hoogst scoren bij de Museumaankopen, staan er zeven ook in de top 25 van Elsevier, tegen drie van de 25 kunstenaars die het hoogst scoren bij de Kunstkoop. Geen enkele kunstenaar komt in de periode 2001-2005 zowel bij de top 25 van Museumaankopen voor als bij de top 25 van de Kunstkoop.

3.3 Nadere analyse van de positionering van subsidiesoorten

3.3.1 Toelichting van de gebruikte analysetechniek

Om een beter, nauwkeuriger beeld te krijgen van de verhoudingen tussen de subsidiesoorten passen we (asymmetrische) correspondentieanalyse toe. Met deze techniek worden de regelingen ten opzichte van elkaar gepositioneerd op grond van de mate waarin zij door overeenkomstige kunstenaars gebruikt worden. Regelingen die in hogere mate dezelfde clientèle bedienen, worden dicht bij elkaar geplaatst terwijl regelingen die op dit punt nauwelijks overlappen juist ver uit elkaar geplaatst worden. We houden hierbij rekening met het aantal jaren dat kunstenaars gebruik maken van de regeling: wanneer regelingen frequente gebruikers delen, komen zij dicht bij elkaar.

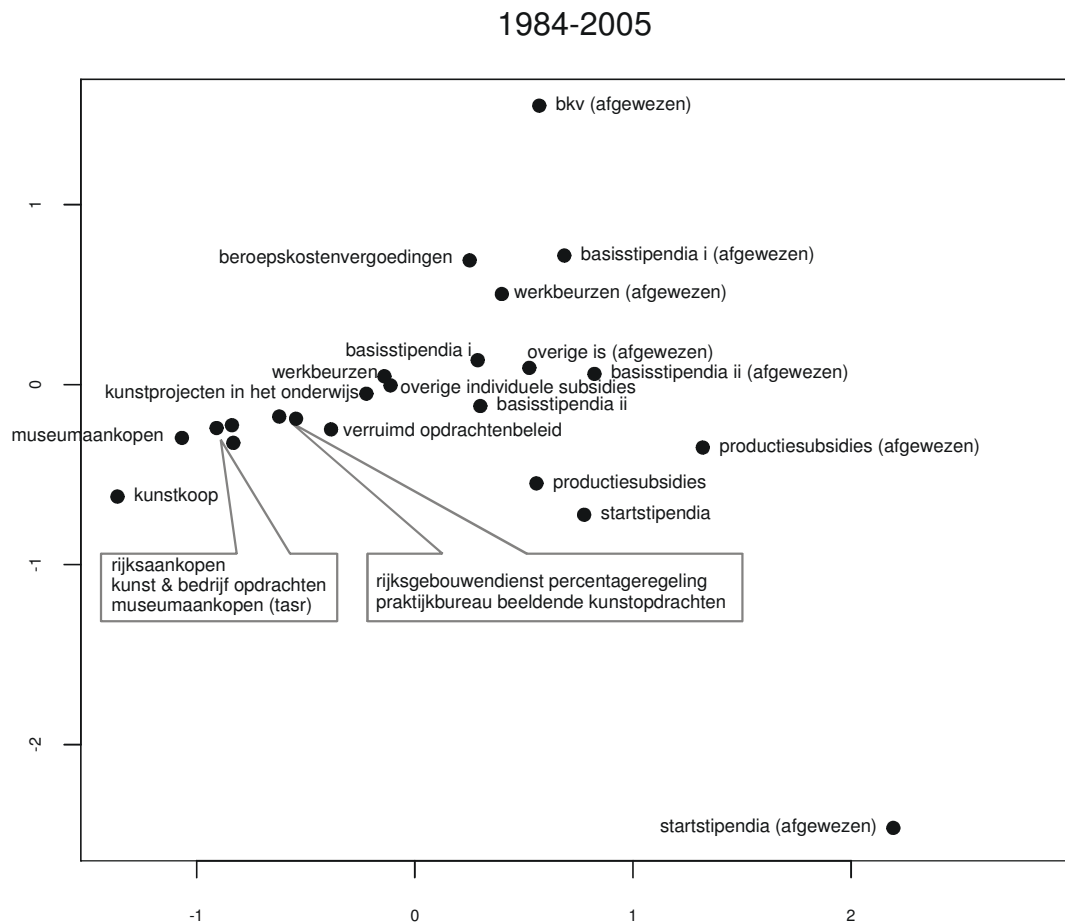
Anders dan in het voorgaande worden subsidies nu niet bij elkaar gevoegd tot elf subsidiesoorten maar allemaal apart met de oorspronkelijke gegevens in de analyse meegenomen. Subsidies die elkaar vervangen, zoals de basisstipendia in de perioden 1994-2001 en 2002-2005, worden als aparte subsidiesoorten bekeken. Het motief hiervoor is dat elke verandering in een regeling gevolgen kan hebben voor het gebruik dat ervan gemaakt wordt. Deze gevolgen willen wij kunnen zien in de nadere analyses. Bij deze analyse worden ook de afgewezen aanvragen voor Beroepskostenvergoedingen, Basissubsidies, Startstipendia, Werkbeurzen en Overige individuele subsidie meegenomen. Voor deze subsidiesoorten, waarvan niet alleen toekenningen maar ook afwijzingen bekend zijn, worden er twee categorieën opgenomen in de analyse: bijvoorbeeld een punt 'Startstipendia' voor de toekenningen en een punt 'Startstipendia (afgewezen)' voor de afwijzingen. Zo kunnen we zien bij welke andere regelingen de ontvangers van Startstipendia voorkomen en waar de kunstenaars verder voorkomen wier verzoek om een Startstipendium is afgewezen.

De analyse heeft dus betrekking op een totale populatie van ruim 20.000 kunstenaars die van 1984-2005 subsidie aanvroegen of voorkwamen bij subsidies die niet op aanvraag van individuele kunstenaars worden verstrekt.

3.3.2 Positionering van subsidiesoorten, 1984-2005

Figuur 3/3 toont de segmentering over de hele periode. Alle subsidiesoorten die minstens een deel van de periode 1984-2005 gefunctioneerd hebben, zijn in deze afbeelding opgenomen. Hoe dichter de punten bij elkaar liggen, des te groter het (relatieve) aantal kunstenaars dat bij die subsidiesoorten voorkomt en hoe verder ze van elkaar afliggen, des te geringer de relatieve overlap. De aard van de overlap, zoals in paragraaf 3.2 verkend en in tabel 3a met plussen en minnen aangeduid, wordt hier nauwkeuriger en mét inachtneming van de afgewezen subsidieaanvragen gevisualiseerd.

Figuur 3/3. Segmentering van de subsidiesoorten in de hele periode (1984-2005)

Wanneer we de structuur van dit plaatje bestuderen, valt op dat de afwijzingen zich allemaal aan de rechterkant bevinden. Aan de linkerkant vinden we Museum- en Rijksaankopen en de opdrachtenregelingen en de Kunstkoop. Bij de eerste drie subsidiesoorten zijn deskundigen en opdrachtgevers binnen en buiten het kunstenveld betrokken. De Kunstkoop, die particuliere kopers bedient zonder tussenkomst van deskundigen, is het verst verwijderd van de afgewezen subsidieaanvragen. De puntenwolk in figuur 3/3 lijkt op een trechter die op zijn kant ligt. De strook vanaf de Kunstkoop tot aan de Basisstipendia vormt het nauwe deel van de trechter dat zich snel verwijdt naar enerzijds afwijzingen voor de Beroepskostenvergoedingen en anderzijds afwijzingen voor Startstipendia. Daarmee is de belangrijkste tegenstelling op de verticale as ook benoemd, die gedomineerd wordt door de tegenstelling tussen de Beroepskostenvergoedingen (boven) en de Startstipendia (onder). Deze categorieën lijken elkaar vrijwel uit te sluiten: kunstenaars proberen ofwel Startstipendia,

ofwel Beroepskostenvergoedingen te krijgen.²⁵ Mislukt het om een van deze beide subsidies te krijgen, dan gebeurt het maar heel zelden dat je voor een van de overige regelingen in aanmerking komt. Dit wekt de indruk dat het om verschillende ingangen gaat tot het subsidiestelsel: enerzijds de systematiek van de Beroepskostenvergoedingen die voortborduurde op de BKR, anderzijds het stelsel van de individuele subsidies waarin je snel na de start van de beroepspraktijk je entree moet maken.

De metafoor van de trechter suggereert dat kunstenaars via de regelingen van het Fonds BKVB moeten proberen door te dringen tot de aankoop- en opdrachtensubsidies. Uit een statisch beeld zoals figuur 3/3 kan deze doorstroming niet afgelezen worden. De gemiddelde leeftijden van de kunstenaars die gebruik maken van de regelingen ondersteunen dit idee echter wel want die nemen toe naarmate men dieper in de trechter verdwijnt. De ontvangers van Werkbeurzen, Overige individuele subsidies en Basisstipendia (I) zijn gemiddeld rond 1957 geboren, de opdrachten via de Rijksgebouwendienst en de SKOR komen terecht bij kunstenaars die gemiddeld in de eerste helft van de jaren '50 geboren zijn, terwijl de kunstenaars met aankopen van musea en Rijk of opdrachten van Kunst & Bedrijf gemiddeld in het midden van de jaren '40 geboren zijn. Kortom, je moet over het algemeen ouder zijn en dus langer actief zijn als beeldend kunstenaar om dieper de trechter in te komen. De Kunstkoop bedient hier overigens een iets jonger gezelschap van kunstenaars (gemiddeld in 1950 geboren) dan je zou verwachten aan het uiteinde van de trechter.

Het wijde deel van de trechter toont dat het verschil tussen Beroepskostenvergoedingen en Startstipendia niet alleen een verschil is tussen twee systemen, maar ook tussen twee generaties. Aan de bovenkant, bij de Beroepskostenvergoedingen vinden, zitten veel kunstenaars die in de jaren 1950 geboren zijn, terwijl aan de onderkant met de Startstipendia en Productiesubsidies vooral kunstenaars telt die in de jaren 1960 geboren zijn. Met de komst van nieuwe generaties verdwijnt de oude systematiek geleidelijk aan. Dit blijkt ook uit het feit dat de Basisstipendia, die ingesteld werden toen de Beroepskostenvergoedingen werden afgeschaft, op steeds meer afstand van de Beroepskostenvergoedingen komen te staan. Het verschil met de Startstipendia wordt zo steeds kleiner. Dit bevestigt de indruk dat er in de praktijk geleidelijk afstand is genomen van de uitgangspunten achter de Beroepskostenvergoedingen en BKR of van de traditionele, wat oudere gebruikersgroep van deze regelingen.

3.3.3 *Veranderingen in de positionering van subsidiesoorten*

Hoe heeft de segmentering die hierboven beschreven is, zich in de loop van de periode ontwikkeld? Hebben de regelingen vaste plaatsen of volgen zij een traject in de loop van de tijd? Welke gevolgen hebben beleidswijzigingen zoals het introduceren van nieuwe regelingen en het veranderen van bestaande regelingen? Om dit na te gaan is de positionering van subsidiesoorten ten opzichte van elkaar in een aantal achtereenvolgende periodes geanalyseerd: 1984-1987; 1988-1990; 1991-1993; 1994-1996; 1997-1999; 2000-2002; en 2003-2005. In het volgende geven we de resultaten in hoofdlijnen weer. De dynamiek van het stelsel wordt vooral bepaald door de periodes 1988-1990, 1997-2001 en 2003-2005.

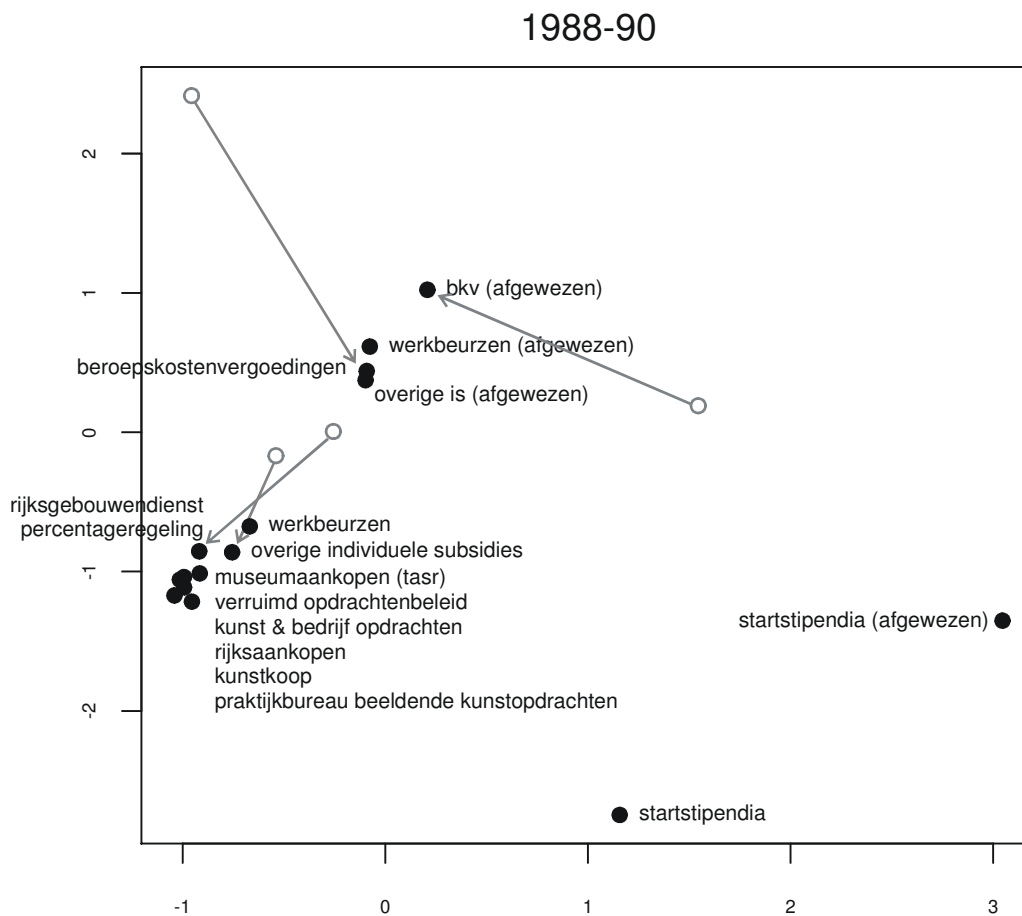
De periode 1988-1990

In 1988 werd de uitvoering van de regeling Beroepskostenvergoedingen (die sinds 1987 bestond) en van de regeling Individuele Subsidies (die sinds 1984 bestond) in handen gelegd van het Fonds BKVB. Vanaf dat jaar werden ook verschillende subsidiesoorten onderscheiden binnen de regeling Individuele Subsidies, waaronder de

²⁵ De periode waarin zowel de Beroepskostenvergoedingen als de Startstipendia bestonden beslaat zes van: van 1988 tot en met 1994.

Werkbeurzen en de Startstipendia de belangrijkste zijn. De zwarte stippen in figuur 3/4 laten de positionering van subsidiesoorten in de periode 1988-1990 zien.

Figuur 3/4. Positionering van subsidiesoorten, 1988-1990

De grijze, 'lege' stippen geven de positie aan van subsidiesoorten in de 1984-1987. Dit betreft uiteraard alleen subsidiesoorten die toen al bestonden. Door middel van grijze pijlen is de beweging van subsidiesoorten van de periode 1984-1987 naar de periode 1988-1990 aangeduid.

De relaties tussen subsidiesoorten laten in de periode 1988-1990 twee clusters zien. Ten eerste is er een zekere clustering rond subsidiesoorten die al in de vorige periode werden toegepast (aankoopsubsidies voor musea en particulieren, alsmede diverse opdrachtensubsidies) waar nu de Werkbeurzen bijkomen. Daartegenover is er een tweede cluster rond afgewezen subsidieaanvragen voor Werkbeurzen, overige individuele subsidies en gehonoreerde aanvragen voor een Beroepskostenvergoeding; afgewezen aanvragen voor een Beroepskostenvergoeding liggen nog verder verwijderd van het eerste cluster. De Startstipendia nemen een aparte plaats ten opzichte van deze beide clusters.

We herkennen trekken van het beeld dat geldt voor de hele periode 1984-2005 (zie in figuur 3/3): sinds de start van het Fonds BKVB in 1988 wordt de verticale dimensie – net als in het beeld voor de hele periode (figuur 3/3) – gedomineerd door de tegenstelling Beroepskostenvergoedingen tegenover Startstipendia. De Startstipendia bedienen van meet af aan (sinds 1988) dus een heel andere groep kunstenaars dan de Beroepskostenvergoedingen. Hier is duidelijk sprake van een generatieverschil: de jongste generatie kunstenaars vraagt een Startstipendium aan (in deze periode ligt hun geboortjaar rond 1961), de oudere generaties vinden we bij de Beroepskostenvergoedingen (geboren rond 1952). Daarnaast zijn verschillen in selectiecriteria

ria (artistieke kwaliteit versus beroepsmatig kunstenaarschap) ook van invloed geweest op het gescheiden bereik van Startstipendia en Beroepskostenvergoedingen.

De Beroepskostenvergoedingen zijn in vergelijking met 1987, toen deze regeling werd ingevoerd, duidelijk van positie veranderd: ze staan in de periode 1988-1990 dichtbij de afgewezen aanvragen voor Werkbeurzen en overige individuele subsidies (niet Startstipendia). Er zijn in deze periode dus betrekkelijk veel kunstenaars die een Beroepskostenvergoeding krijgen en tevergeefs een Werkbeurs of overige individuele subsidie aanvragen. Ze proberen aansluiting te vinden bij het nieuwe subsidiestelsel, maar slagen daar vaak niet in.

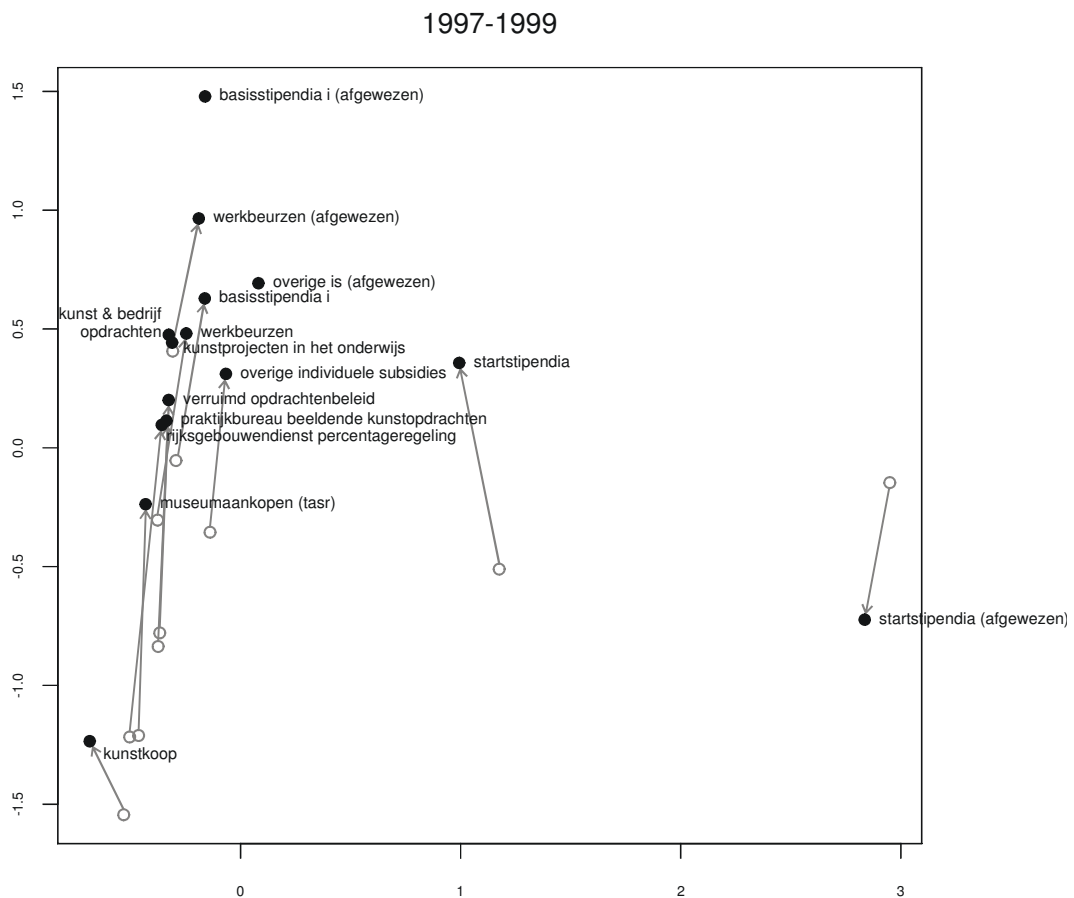
De periode 1991-1996

Tot 1997 verandert er niet veel aan deze positionering van de verschillende subsidiesoorten. In 1994 zijn er enkele veranderingen in de subsidieregelingen. Vanaf 1995 worden geen Beroepskostenvergoedingen meer verstrekt; deze worden vervangen door de Basisstipendia. De Rijksaankopen vinden in 1992 voor het laatst plaats en het volume van zowel de Museumaankopen als de kunst opdrachten van het Praktijkbureau neemt substantieel af. Ten slotte worden de opdrachten van Kunst & Bedrijf in deze periode afgebouwd. De plattegrond van het subsidielandschap verandert hier echter niet ingrijpend door. In de periode 1994-1997 liggen zowel de afwijzingen als de toekenningen van de Basisstipendia vlakbij die van de Beroepskostenvergoedingen, wat betekent dat zij in sterke mate dezelfde kunstenaars bedienen. Het opheffen of afbouwen van opdracht- en aankoopregelingen levert wat beweging op maar dunt vooral de kern van de puntenwolk uit en geeft de Werkbeurzen, overige individuele subsidies (niet Startstipendia) en de Basisstipendia een duidelijker eigen plaats. De Startstipendia, die in de periode 1991-1993 zijn opgeschoven naar de overige subsidiesoorten nemen daar in de periode 1994-1997 weer meer afstand van. Het gevolg van deze bewegingen is wel dat de verticale dimensie nu sterker gedomineerd wordt door de tegenstelling Beroepskostenvergoedingen/Basisstipendia versus Kunstkoop dan Beroepskostenvergoedingen/Basisstipendia versus Startstipendia. Dit blijkt de aanzet te zijn voor een sterkere profilering van de Kunstkoop in de volgende periode.

De periode 1997-2001

De periode 1997-2001 wordt gekenmerkt door een sterke profilering van de Kunstkoop en de afwijzingen voor de Startstipendia. We tonen en bespreken hier alleen de veranderingen in de periode 1997-1999 (figuur 3/5). Alle regelingen met uitzondering van de Kunstkoop en de afwijzingen voor de Startstipendia bewegen zich omhoog in de richting van de afwijzingen voor de Basisstipendia. De Kunstkoop bedient nu kunstenaars die in deze deelperiode nauwelijks voorkomen bij de andere regelingen. Misschien hangt dit samen met de scherpe daling in het aantal toekenningen bij deze regeling: van ruim 2.200 toekenningen in 1997 naar 1.100 tot 1200 toekenningen in 1998 en 1999.

Figuur 3/5. Positionering van subsidiesoorten, 1997-1999

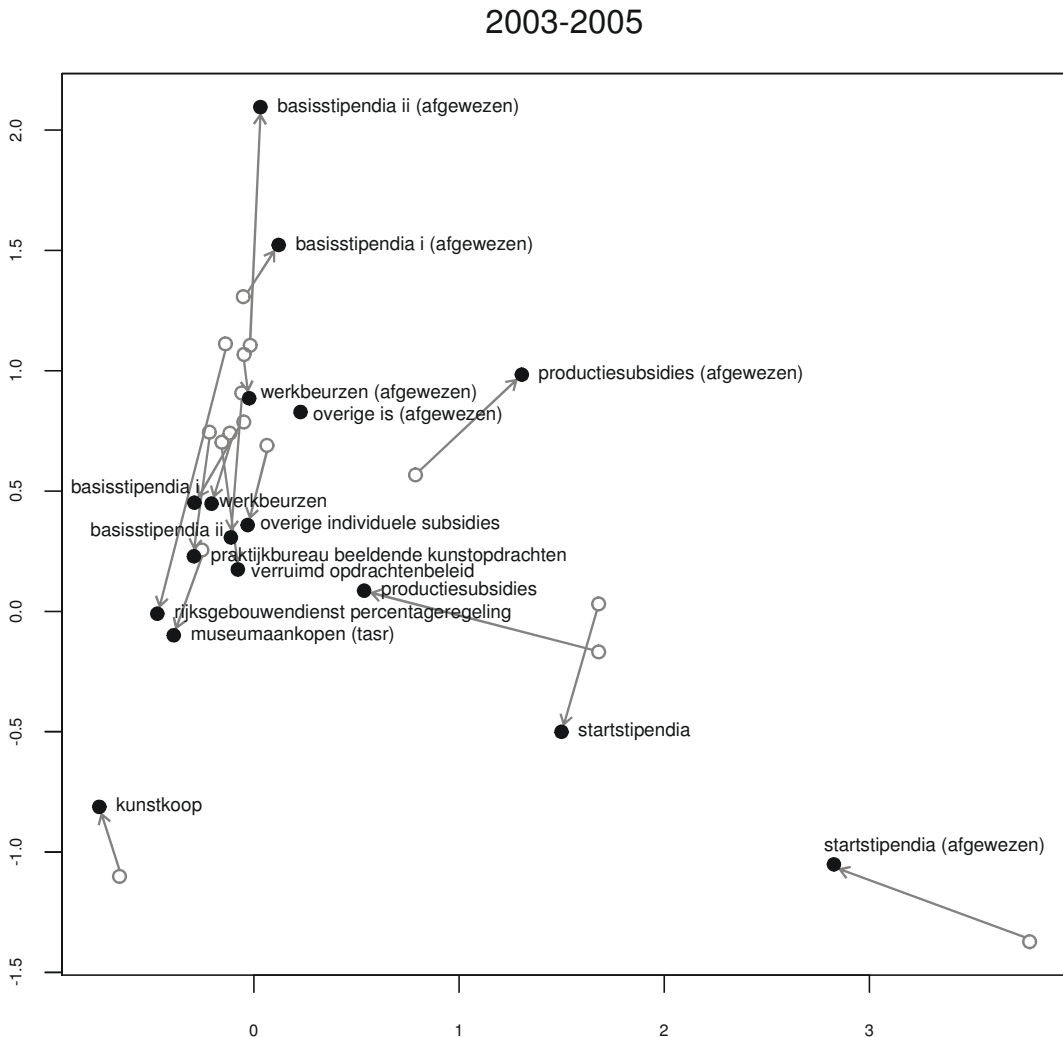
De periode 2003-2005

In de laatste drie jaren van de onderzochte periode zien we een beweging naar buiten van de afwijzingen voor de Basisstipendia en de Productiesubsidies en een beweging naar het centrum toe van de toekenningen (met uitzondering van de Startstipendia) en van de Museumaankopen en de opdrachtensubsidies (figuur 3/6). Afwijzingen voor de Basisstipendia in de laatste periode dus minder vaak samen met toekenning van subsidies van het Fonds BKVB en met gesubsidieerde aankopen of opdrachten. Dit geldt extra sterk voor de tweede versie van de Basisstipendiumregeling die in 2002 van kracht werd. Krijgt een kunstenaar geen Basisstipendium, dan is de kans op een subsidie bijzonder klein. Krijgt men wel een Basisstipendium, dan bevindt men zich in de nabijheid van kunstenaars die ook gesubsidieerde opdrachten krijgen, wier werk met subsidie door musea wordt aangekocht en/of die een Werkbeurs of overige subsidie (niet Startstipendium) van het Fonds BKVB ontvangen.

Aan het einde van de periode bedienen de Kunstkoop en de Startstipendia tot op zekere hoogte een eigen doelgroep. De overige subsidiesoorten zijn in de loop van de tijd naar elkaar toe gekropen. Waar Beroepskostenvergoedingen in de jaren 1980 en Werkbeurzen in de eerste helft van de jaren 1990 nog enigszins onderscheidbare posities innamen in het subsidielandschap, zijn de subsidies van het Fonds BKVB (uitgezonderd dus de Startstipendia) sinds 2000 opgegaan in het dichtbevolkte centrale massief. De Productiesubsidies, die in het eerste jaar van hun bestaan nog in de buurt van de Startstipendia liggen, bewegen zich in de daaropvolgende drie jaar ook sterk naar deze kern toe. In het subsidiestelsel lijken middelpuntzoekende krachten werkzaam te zijn binnen een driehoek waarvan de punten worden gevormd door

ten eerste de afgewezen aanvragen voor subsidies van het Fonds, ten tweede de toegekende Startstipendia en ten derde de Kunstkoop.

Figuur 3/6. Positionering van subsidiesoorten, 2003-2005

De keerzijde van de beweging naar het centrum toe van de meeste regelingen is dat de afwijzingen verder naar buiten komen te liggen. Voor zover er sprake is van segmentering van het subsidiestelsel, betreft dit vooral het onderscheid tussen degenen wier subsidieaanvragen afgewezen worden tegenover degenen die wel subsidie ontvangen. Binnen het domein van gehonoreerde subsidieverzoeken, Museumaankopen en opdrachtersubsidies neemt de samenhang toe. Beslissingen over subsidies worden in dit domein genomen door of op advies van artistieke deskundigen. De middelpuntzoekende kracht die binnen dit domein werkzaam is, betekent dat hun keuzes in de loop der tijd steeds meer op elkaar gaan lijken. De Startstipendia zijn daar betrekkelijk ongevoelig voor omdat die alleen aan beginnende kunstenaars toegekend kunnen worden. Dit verklaart dat deze regeling een aparte plaats houdt in het subsidielandschap.

3.3.4 Het dubbele gezicht van de Kunstkoop

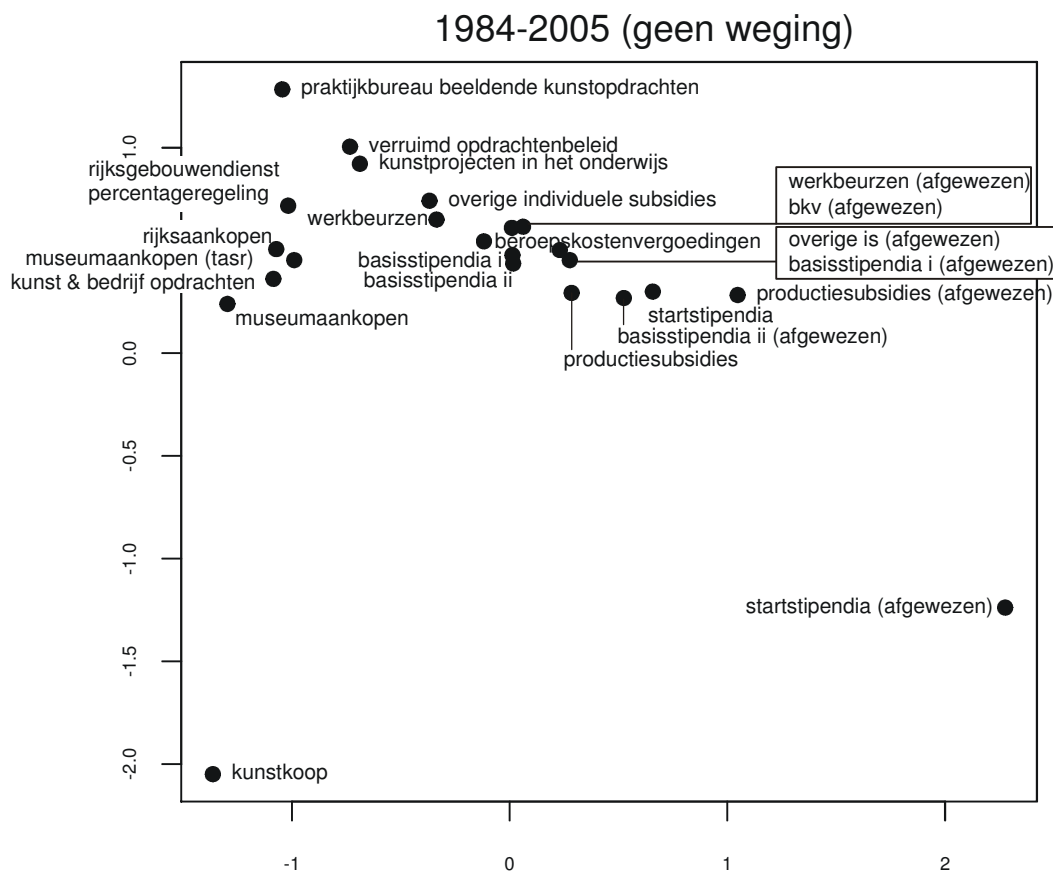
Maar hoe zit het nu met de Kunstkoop? Bij deze regeling maken particuliere kunstkoopers de keuzes en niet kunstdeskundigen. Men zou kunnen zeggen dat de markt hier de kunstprofessionals vervangt. Op basis van de laatste afbeeldingen (figuur 3/6) is dan te concluderen dat de markt een aanwijsbaar eigen smaak heeft en dat een

subsidierегeling die op de keuzes van de consumenten gebaseerd is tot andere resultaten leidt dan de allocatie van subsidies via tussenkomst van artistieke deskundigen. Deze conclusie geldt echter niet in zijn algemeenheid. In het begin van de periode, ongeveer tot het midden van de jaren 1990, onderscheidt de Kunstkoop zich voor wat betreft de kunstenaars die ervan profiteren niet zo sterk van de Museumaankopen en de opdrachtensubsidies. Ook in het beeld van de totale periode (figuur 3/4) neemt de Kunstkoop geen volstrekt eigen positie in maar ligt ze in het verlengde van de Museumaankopen en opdrachtensubsidies en is ze deze verbonden met de Werkbeurzen en andere subsidies (niet de Startstipendia) van het Fonds BKVB. Wat is hier aan de hand?

Wanneer er werk van een kunstenaar wordt aangekocht met steun van de Kunstkoop, gebeurt dit vaak in meer dan één jaar. Bij deze regeling ligt het gemiddeld aantal jaren dat kunstenaars bij de regeling voorkomen het hoogst (gemiddeld 3,2 jaar tegen een algemeen gemiddelde van 1,8 jaar) en dit geldt ook voor het maximum aantal jaren dat een kunstenaar bij de regeling voorkomt: één kunstenaar verkoopt in deze periode elk jaar werk via de regeling. Als gevolg hiervan werkt de weging naar frequentie van het gebruik, die is toegepast in de correspondentieanalyses sterk door. Omdat sommige aankoop- en opdrachtregelingen ook gebruikers hebben die in veel jaren voorkomen, zorgt overlap tussen frequente gebruikers van deze regelingen ervoor dat zij dicht bij elkaar gepositioneerd worden. Wanneer we het subsidielandschap over de hele periode in kaart brengen zónder de frequente gebruikers zwaarder te wegen, blijkt de Kunstkoop inderdaad een geheel eigen positie in te nemen: zie figuur 3/7.

Figuur 3/7. Positionering van subsidiesoorten, 1984-2005: zonder weging naar frequentie in aantal jaren

De Kunstkoop heeft dus twee gezichten. Enerzijds weerspiegelt de regeling de voorkeuren van particuliere kunstkopers die niet op de hoogte zijn van of zich niet laten leiden door de reputaties van kunstenaars zoals die onder de deskundigen gelden. Deze kopers kiezen voor andere kunstenaars dan de experts. Dit zijn kunstenaars die veelal maar één keer in beeld komen en die nagenoeg niet voorkomen bij andere subsidiesoorten: de brede basis van de populatie kunstenaars die van de Kunstkoop profiteert. In de top van de Kunstkoop zitten kunstenaars wier werk heel vaak wordt aangekocht met gebruikmaking van de regeling. In die top van frequente 'Kunstkoopkunstenaars' zit ook een aantal kunstenaars die tevens bij andere subsidiesoorten voorkomen. Anderzijds zijn er dus kunstkopers die kiezen voor kunstenaars die ook door artistieke deskundigen gewaardeerd worden. Daardoor ontstaat er *op de langere termijn* – naarmate de frequentie van gesubsidieerde aankopen meer gewicht in de schaal legt – een overlap tussen de Kunstkoop en bijvoorbeeld de Museumaankopen zoals die in tabel 3d werd geïllustreerd met de top 25 van beide subsidiesoorten, waarin kunstenaars als Armando en Ger Lataster de verbinding vormen.

3.4 Spreiding en concentratie

De positionering van subsidiesoorten en de eventuele segmentering van het subsidiestelsel is één aspect van de structuur van het stelsel. Spreiding en concentratie van subsidies zijn een ander aspect. Bij de spreiding en concentratie van subsidies gaat het niet alleen om de overlap in de gebruikersgroepen van verschillende subsidiesoorten, maar ook om de frequentie waarmee kunstenaars bij subsidiesoorten voorkomen en de bedragen die daarmee gemoeid zijn. Bij de meeste subsidiesoorten kan een kunstenaar verschillende malen in aanmerking komen. Bovendien is het bedrag dat uitgekeerd wordt niet altijd hetzelfde, bijvoorbeeld bij aankopen en opdrachten kan het bedrag of honorarium sterk variëren. Zowel de instelling van verschillende regelingen als de continuering van regelingen in de tijd bieden kunstenaars meer gelegenheden om daarvan gebruik te maken. Tot dusver is er nog geen beeld van de mate waarin subsidies cumuleren bij kunstenaars.

Kunstenaars kunnen in verschillende jaren en via verschillende regelingen subsidie ontvangen. Op deze manier kunnen de subsidies uiteindelijk terecht komen bij een relatief kleine groep kunstenaars of juist verspreid worden onder een zeer grote groep. Dit is een van de uitkomsten van het subsidiebeleid die alleen duidelijk worden wanneer het gehele subsidiestelsel over een langere periode bekeken wordt.

In deze paragraaf wordt de verdeling van de subsidies over de kunstenaars in verband gebracht met de segmentering zoals we die in de voorgaande paragrafen geanalyseerd hebben. Wat we in feite doen, is het profijt dat kunstenaars van de regelingen hebben als derde dimensie toevoegen aan de segmentatiefiguren uit de voorgaande paragrafen. In termen van cartografie, voegen we het profijt toe als hoogten op de plattegronden van de segmentaties. We visualiseren het resultaat als een kaart met hoogtelijnen en als een driedimensionale figuur van een landschap.

Het profijt dat kunstenaars uit de subsidiesoorten trekken wordt op twee manieren bepaald. Eerst kijken we alleen naar het aantal jaren dat een kunstenaar van een subsidiesoort gebruik heeft gemaakt. Een kunstenaar kan bijvoorbeeld in drie jaren een werkbeurs gekregen hebben. Dit telt dan als drie regelingjaren naar analogie van mensjaren bij de berekening van arbeid. Wanneer de kunstenaar ook in twee jaren een opdracht heeft gekregen via de regeling voor kunstprojecten in het onderwijs, dan heeft hij of zij in totaal vijf keer profijt gehad, wat we uitdrukken als vijf regelingjaren. We rekenen hierbij in regelingjaren en niet in aantal keren dat iemand van een regeling gebruik maakt omdat men voor sommige regelingen in principe hoogstens eenmaal per jaar in aanmerking komt terwijl men bij andere regelingen heel vaak kan voorkomen in één jaar. Bij de Kunstkoop komt het bijvoorbeeld voor dat een kunstenaar maar liefst 300 keer aangekocht wordt in één jaar.

Het totaalbedrag dat een kunstenaar aan de regelingen overhoudt, vormt de tweede meting van diens profijt. We gebruiken daarvoor het aan de kunstenaar uitgekeerde bedrag, omgerekend naar euro's. Bij aankopen gaan we uit van 60 procent van het aankoopbedrag, ervan uitgaande dat gemiddeld 40 procent ten gunste van de galeriehouder komt. Bij de Kunstkoop wordt het aankoopbedrag als uitgangspunt genomen, niet de gesubsidieerde rente. We kijken dus naar de inkomsten voor de kunstenaar en, in dit geval, niet naar de precieze uitgaven vanuit de publieke middelen. Bedragen voor de periode 1984-1987 zijn over het algemeen onbekend: deze jaren worden buiten beschouwing gelaten.²⁶

De hoogten in het landschap staan voor de positie van kunstenaars, die afhangt af van de subsidiesoorten waar ze bij voorkomen en van de frequentie waarmee zij voorkomen. Een kunstenaar die van twee regelingen gebruik heeft gemaakt, wordt tussen deze regelingen gepositioneerd. Wanneer de kunstenaar meer jaren van de ene regeling gebruik heeft gemaakt dan van de andere regeling, wordt hij of zij dichter bij de eerste regeling geplaatst.

De uiteindelijke posities van de kunstenaars zijn berekend in de correspondentie-analyse waarmee het subsidielandschap gesegmenteerd is. De individuele kunstenaars zullen echter niet afgebeeld worden. Daarvoor zijn het er veel te veel (meer dan 20.000 over de hele periode). Hoewel afzonderlijke kunstenaars dus niet te onderscheiden zijn, tonen de hoogten wel op welke locaties in het subsidieveld er veel profijt getrokken wordt en waar weinig subsidie terechtkomt. Naarmate deze toppen dichter bij bepaalde regelingen liggen, vormen deze regelingen een belangrijkere bijdrage aan het getrokken profijt.

Figuur 3/8 toont het profijt van de subsidieregelingen in termen van het aantal jaren dat kunstenaars voorkomen, over de gehele periode gemeten. In de kaart herkennen we de segmentatie die eerder in deze paragraaf gepresenteerd is. Daaraan zijn nu hoogtelijnen en kleuren toegevoegd die aangeven waar er veelvuldig gebruik wordt gemaakt van regelingen. Het grootste deel van het subsidielandschap valt buiten de buitenste hoogtelijn. Hier vinden we kunstenaars die alleen afwijzingen hebben gekregen; zij hebben geen enkele toekenning gekregen. Zoals verwacht mocht worden op grond van de posities van de afgewezen regelingen, vinden we hen vooral aan de rechter kant van het landschap. De afgewezen regelingen liggen op of dichtbij de buitenste hoogtelijn, die kunstenaars met één toegekend regelingjaar scheidt van de kunstenaars met louter afwijzingen.

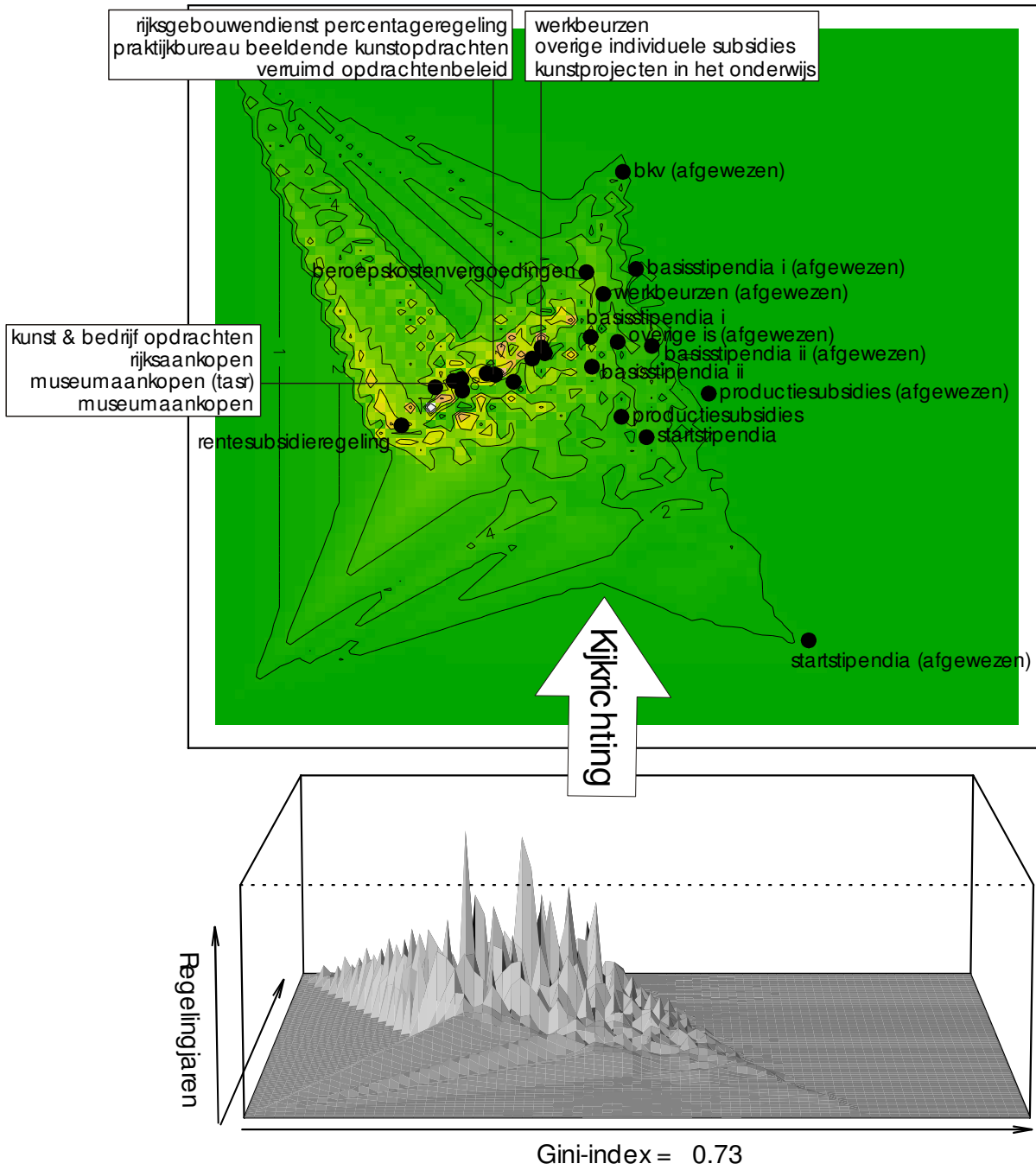
Het landschap wordt gedomineerd door een steile bergrug die zich uitstrekt van de Kunstkoop (voorheen: Rentesubsidieregeling) in het westen tot en met de Werkbeurzen, de Overige individuele subsidies en sommige opdrachtenregelingen in het centrum. Twee toppen rijzen hoog op uit deze bergkam: een top bij de Werkbeurzen en Overige individuele subsidies en een top tussen de Kunstkoop en de Rijks- en Museum aankopen. Zij vertegenwoordigen twee verschillende manieren om in de loop van de tijd veel subsidie te verzamelen: een vaste en geziene klant worden bij de individuele subsidies van het Fonds BKVB of naam maken bij zowel institutionele (musea en rijk) als bij particuliere kopers (Kunstkoop).

---

²⁶ In de overige jaren komt het soms voor dat er geen bedrag geregistreerd is. Dit bedrag is dan vervangen door het middelste bedrag (mediaan) dat in het betreffende jaar bij die regeling gevonden is.

Figuur 3/8. Spreiding en concentratie naar zichtbaarheidsfrequentie in aantal jaren

1984-2005 * Regelingjaren

De overgang van het laagland zonder toekenningen naar de toppen toe is, zeker vanaf rechts bekeken, abrupt, hetgeen illustreert dat er vooral een verschil is tussen kunstenaars die wel en niet in het subsidiesysteem toegelaten worden. Vanaf de Startstipendia en de Kunstkoop is er echter wel sprake van een meer geleidelijke stijging, een voorgebergte, wat aangeeft dat er veel kunstenaars zijn die één of enkele malen voorkomen bij een subsidiesoort. Omdat de gebieden rond de Kunstkoop en de Startstipendia hier in elkaar overlopen, lijkt het vooral te gaan om jonge kunstenaars, of anders gezegd, om jongere generaties. De oudere generaties vinden we aan de andere kant van het bergmassief, waar met name de Kunstkoop en de Rijks- en Museum aankopen een lange uitloper hebben van kunstenaars die in steeds mindere mate profijt hebben gehad van deze subsidiesoorten.

Uit het onderste deel van figuur 3/8 blijkt dat het profijt van subsidies, uitgedrukt in het aantal jaren waarin men direct of indirect inkomsten verwierf via een of meer subsidiesoorten, heel ongelijk verdeeld is. Er is een betrekkelijk kleine groep kunstenaars die vaak profijt heeft van een of meer subsidiesoorten, een grote groep die er eenmalig van profiteert en ook een grote groep die tevergeefs subsidie aanvroeg.²⁷ De kaart en het landschap van de *bedragen* die kunstenaars via verschillende subsidiesoorten verwerven wijkt qua structuur niet wezenlijk af van het profijt in regelingjaren en wordt om die reden hier niet afgebeeld. Het financiële profijt lijkt nog sterker geconcentreerd dan het profijt in aantal jaren, maar de gegevens over bedragen zijn ongelijksoortig (subsidiebedragen, aankoopbedragen en honoraria voor gesubsidieerde opdrachten) en laten daarom geen stellige conclusies toe over de som van bedragen die men via verschillende regelingen verwerft. Wel is vast te stellen dat de verdeling van gesommeerde aankoopbedragen bij de Kunstkoop bijzonder scheef is: deze som varieert van minder dan 600 euro voor meer dan de helft van de betrokken kunstenaars tot 1,7 miljoen euro voor één kunstenaar die er absoluut bovenuit steekt en die daarmee de extreme representant is van een betrekkelijk kleine groep kunstenaars die vaak profiteert van de Kunstkoop.²⁸ Ook de verdeling van subsidies van het Fonds BKVB is op zichzelf te analyseren. Hier vinden we een top bij de Werkbeurzen en de Overige individuele subsidies (niet Startstipendia) waar een aantal kunstenaars in de loop van de tijd een groot bedrag aan subsidies grote bedragen ontvangt. Deze top is wel breder dan bij de Kunstkoop.

3.5 Conclusies

In paragraaf 3.1 van dit hoofdstuk werd geschetst langs welke lijnen zich op de langere termijn *eventueel* een segmentering van het subsidiestelsel zou kunnen voordoen: een segment rond de opdrachtensubsidies; een tweede segment rond andere subsidies waarover beslist wordt door of op advies van artistieke deskundigen (bijvoorbeeld Museum aankopen en subsidies van het Fonds BKVB); en een derde segment dat helemaal zou bestaan uit aankopen door particulieren met gebruikmaking van de Kunstkoop. De analyses die zijn uitgevoerd op gegevens over het subsidiestelsel in de periode 1984-2005 hebben laten zien dat het subsidielandchap in werkelijkheid niet eenvoudig in zulke segmenten te verdelen is. Uit de positionering van subsidiesoorten ten opzichte van elkaar blijkt in ieder geval dat de opdrachtenregelingen géén apart circuit of segment vormen. De opdrachtensubsidies maken met de Museum aankopen en de Werkbeurzen en overige subsidies (niet Startstipendia)

²⁷ De Gini-index meet in hoeverre het profijt ongelijk verdeeld is over de kunstenaars. De Gini-index kan variëren van 0 (totale gelijkheid, iedereen krijgt evenveel of even vaak) tot 1 (totale ongelijkheid, één krijgt alles of altijd, de rest krijgt niets of nooit). De index is hier 0.73, wat wijst op een hoge mate van ongelijkheid. Deze ongelijkheid berust mede op het feit dat kunstenaars die pas aan het eind van de periode 1984-2005 'toetreden' tot het stelsel nog geen hoge zichtbaarheidsfrequentie kunnen hebben.

²⁸ Bij de Kunstkoop is 60% van het geregistreerde aankoopbedrag als omzet van de kunstenaar gerekend, de rest (40%) als provisie van de galerie. Alleen het eerste deel is meegerekend bij de gesommeerde bedragen per kunstenaar.

van het Fonds BKVB deel uit van een centraal cluster van subsidiesoorten waarbinnen betrekkelijk veel mobiliteit bestaat. Tussen institutionele waardering (door artistieke deskundigen) en marktwaardering (door particuliere kunstkopers) bestaat op korte termijn bijna geen overlap: op de korte termijn kan dus van segmentering tussen deze beide domeinen worden gesproken. Op de langere termijn blijkt er echter geen absolute kloof te zijn omdat een betrekkelijk klein aantal kunstenaars dat frequent zichtbaar is bij de Kunstkoop óók voorkomt bij Museumaankopen.

Naast het onderscheid tussen marktwaardering (door particuliere kunstkopers) en institutionele waardering (door artistieke deskundigen), dat dus wel tot uitdrukking komt in de structuur van het subsidiestelsel, zijn er nog twee andere dimensies in het spel: het onderscheid tussen gehonoreerde en afgewezen subsidieaanvragen; en een onderscheid in leeftijd.

Er is een tamelijk scherpe grens tussen degenen die tevergeefs subsidie aanvragen bij het Fonds BKVB en degenen die wél subsidie kregen. Uit de beschikbare gegevens valt niet af te leiden waar dit verschil op berust, maar het zal in ieder geval iets te maken met de selectiecriteria die gelden voor subsidies van het Fonds BKVB en met de kunstenaars die (tevergeefs) subsidie aanvragen. Aangezien artistieke kwaliteit het belangrijkste criterium is, betekent dit dat kunstenaars via subsidieaanvragen geen toegang krijgen tot het landelijke subsidiestelsel als de kwaliteit van hun werk niet aan de eisen van het Fonds BKVB voldoet. Dit Fonds is de enige *gatekeeper* die waakt over de toegang tot het stelsel langs deze brede weg die voor velen dus ophoudt bij de grens. De andere toegangswegen – tot de Museumaankopen, de Kunstkoop en de opdrachtensubsidies – zijn veel smaller maar minder steil en bieden kunstenaars de gelegenheid om geleidelijk aan ‘hogerop’ te komen.

Er is een leeftijdsverschil tussen aanvragers (en ontvangers) van Beroepskostenvergoedingen (en later Basissubsidies en Werkbeurzen) aan de ene kant en aanvragers (en ontvangers) van een Startstipendium aan de andere kant. Kunstenaars die (van 1987 tot 1994) in aanmerking kwamen voor een Beroepskostenvergoeding behoorden overwegend tot de wat oudere generatie die veelal uit de BKR kwam en zijn niet of nauwelijks vertegenwoordigd onder degenen die (later) ook van andere subsidies profiteerden. Sinds de opheffing van de Beroepskostenvergoedingen komt een brede en qua leeftijd meer gevarieerde groep kunstenaars in aanmerking voor Basissubsidies en wordt de leeftijdsdimensie alleen nog bepaald door de Startstipendia die als enige subsidiesoort uitsluitend bestemd zijn voor pas afgestudeerde kunstenaars.

Het subsidiestelsel is op grond van deze resultaten als een grillig berglandschap uit te beelden. Er loopt een centrale bergrug van de Kunstkoop in het Westen via de Museumaankopen en opdrachtensubsidies naar de Werkbeurzen en andere subsidies (niet Startstipendia) van het Fonds BKVB in het Oosten. Vandaar liep (tot 1994) één heuvelrug naar het Noorden, waar de oudere generatie kunstenaars genoot van een Beroepskostenvergoeding. Deze is verwenen na de vervanging van deze regeling door de Basissubsidies. Een andere heuvelrug loopt naar het Zuiden, naar de Startstipendia, die alleen ten goede komen aan jonge kunstenaars. De oostelijke kant van het massief loopt steil af naar een laagvlakte die wordt bevolkt door kunstenaars – oudere en jongere – die tevergeefs een beroep deden op subsidies van het Fonds BKVB.

In de loop van de periode 1984-2005 zijn subsidiesoorten meer naar elkaar toe geschoven voor wat betreft de kunstenaars die er baat bij hebben, en lijkt de scheiding tussen kunstenaars die wel in aanmerking komen voor subsidie en degenen die geen toegang krijgen tot het stelsel scherper te zijn geworden. Subsidies cumuleren naarmate de periode langer wordt bij een kleiner deel van de kunstenaars. Tegenover een middelpuntzoekende kracht die leidt tot meer overlap tussen subsidies die door of op advies van artistieke deskundigen worden toegekend, staat dus een segregatietendens die het moeilijker maakt om toegang tot het stelsel te krijgen via het aan-

vragen van subsidie. Omdat subsidies via verschillende regelingen, ieder met hun eigen procedures en criteria, worden verdeeld, is dit proces moeilijk waar te nemen en te sturen door de betrokken instellingen, commissies en deskundigen die er middenin zitten en door de overheid die wel subsidieregelingen instelt maar ze niet uitvoert.

4 Doorstroming

4.1 Inleiding

De derde onderzoeksvraag met betrekking tot het subsidiestelsel in de periode 1984-2005 heeft betrekking op patronen van doorstroming tussen subsidiesoorten. Wat is de eerste subsidiesoort waar een kunstenaar voorkomt, wat de tweede, derde, et cetera? Hoe groot is de kans dat een kunstenaar die begint met subsidiesoort A later ook voorkomt bij subsidiesoort B, C, et cetera?

Verschillen in gemiddelde leeftijd van kunstenaars tussen subsidiesoorten, zoals in paragraaf 2.5. besproken, kunnen duiden op een *volgorde* waarom men verschillende subsidiesoorten 'doorloopt'. Dat is één aspect van doorstroming dat nader te analyseren is. Een ander aspect betreft de doorstroming in relatie tot de *segmenten* van het subsidiestelsel. Veronderstelling is, dat zichtbaar worden bij subsidiesoort A de kans op voorkomen bij subsidiesoort B vergroot maar niet de kans op voorkomen bij subsidiesoort C. Dat komt doordat criteria voor subsidiesoorten met elkaar overeenkomen of juist niet, omdat artistieke deskundigen en professionals die adviseren en besluiten over subsidies, aankopen en opdrachten deel uitmaken van verschillende informatienetwerken of doordat er wel deskundigen aan de ene subsidiesoort te pas komen en geen deskundigen aan een andere subsidiesoort. Met andere woorden: *hoe groter de overeenkomst in criteria en wijze van besluitvorming tussen subsidiesoorten, des te groter de kans dat een kunstenaar eerst bij de ene en daarna bij de andere subsidiesoort voorkomt*. Concreet betekent dit, dat er bijvoorbeeld betrekkelijk veel doorstroming zou moeten zijn van startstipendia naar werkbeurzen en museumaankopen, en weinig van startstipendia naar particuliere aankopen.

Deze paragraaf heeft weer uitsluitend betrekking op de ruim 12.000 kunstenaars die in de periode 1984-2005 tenminste één keer profiteerden van het landelijke subsidiestelsel voor beeldende kunst. We besteden eerst aandacht aan de eerste en de laatste subsidiesoort waar kunstenaars bij voorkomen en aan de overgangen tussen subsidiesoorten. Daarna focussen we op de 'subsidie-loopbaan' van ontvangers van een Startstipendium en andere jonge starters.

4.2 Overgangen tussen subsidiesoorten

We beginnen met een simpele analyse van de subsidiesoorten waar kunstenaars voor het eerst en voor het laatst bij voorkomen. Deze analyse heeft alleen betrekking op kunstenaars die in twee of meer jaren in het subsidiestelsel voorkomen.

In tabel 4a zijn de subsidiesoorten gerangschikt naar het aantal kunstenaars dat het eerst bij die subsidiesoort zichtbaar wordt. De regeling waar überhaupt de meeste kunstenaars bij voorkomen is ook de regeling waar de meeste kunstenaars het eerst bij voorkomen én de regeling die de hele periode 1984-2005 in de een of andere vorm is toegepast: de Kunstkoop. Daarna volgt de Beroepskostenvergoeding, die voor veel kunstenaars in 1987 een eerste (en voor velen ook de laatste) stap was in het subsidiestelsel. Startstipendia die sinds 1988 door het Fonds BKVB worden toegekend, komen op de derde plaats. De positie van deze subsidiesoort als toetredingsdrempel tot het subsidiestelsel is logisch omdat hij bestemd is voor jonge, pas afgestudeerde kunstenaars. Voor alle andere subsidiesoorten gelden geen bijzondere periode- of leeftijdsbepalingen. De 'lage' plaats van de opdrachtenregelingen en de werkbeurzen op de rangorde van eerste regelingen kan betekenen dat betrekkelijk veel kunstenaars eerst bij andere subsidiesoorten zichtbaar werden voordat ze voor deze subsidies 'voor gevorderden' in aanmerking kwamen.

Tabel 4a. *Eerste en laatste subsidiesoort waar kunstenaars bij voorkomen, 1984-2005*

Subsidiesoort	Kunstenaars voor wie dit de eerste subsidiesoort was		Kunstenaars voor wie dit de laatste subsidiesoort was	
	N	%	N	%
Kunstkoop	4.506	37,5	5.075	42,2
Beroepskostenvergoedingen	1.848	15,4	1.894	15,7
Startstipendia	1.291	10,7	1.246	10,4
Overige individuele subsidies	789	6,6	685	5,7
Museumaankopen	772	6,4	652	5,4
Basissubsidies	678	5,6	587	4,9
Opdrachten K&B/KO/VO	584	4,9	568	4,7
Combinatie	433	3,6	379	3,2
Rijksaankopen	364	3,0	335	2,8
Opdrachten PBK/SKOR	321	2,7	275	2,3
Opdrachten RGD	257	2,1	182	1,5
Werkbeurzen	184	1,5	149	1,2
Totaal	12.027	100,0	12.027	100,0

Tabel 4b combineert de eerste met de laatste regeling waar kunstenaars in de periode 1984-2005 bij voorkwamen. *Let wel:* dit betreft alleen kunstenaars die tenminste twee jaar bij een of meer regelingen voorkwamen (N=6.993), inclusief kunstenaars bij wie de laatste regeling dezelfde was als de eerste. Kunstenaars die het eerste en/of het laatste jaar voorkomen bij twee of meer regelingen zijn als combinatie (combi) behandeld. In de cellen staan plussen als het feitelijke aantal kunstenaars bij die eerste en laatste subsidiesoort (veel) hoger is dan op grond van toeval (evenredigheid) te verwachten is bij de gegeven rij- en kolomtotalen. Er staan minnen als het feitelijke aantal (veel) lager is dan op grond van toeval te verwachten.

Tabel 4b. *Kunstenaars naar eerste en laatste subsidiesoort waar ze tussen 1984 en 2005 bij voorkomen*

Eerste regeling	Laatste regeling												Totaal
	BKV	BAS	SS	WB	OIS	MA	KK	RA	RGD	SKOR	PBKV	Meerdere	
BKV	+		-		-	-	-			-	-		1638
BAS	n.v.t.	+	n.v.t.		+		-						266
SS	-	+	+	+	+		-						709
WB	-	+	n.v.t.	+	+		-					+	141
OIS				+	+		-						471
MA						+							389
KK	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	2.466
RA	-					+		+		+		-	215
RGD									+				59
SKOR	-						-			+	+		94
PBKV	-				+	-	-			+	+		151
Meerdere	-											+	394
Totaal (N)	1.036	1.482	103	106	250	204	3.035	33	77	108	219	340	* 6.993

* Kunstenaars die in tenminste twee verschillende jaren voorkwamen bij een of meer subsidiesoorten.

De combinaties die feitelijk twee keer zo vaak voorkomen als te verwachten is op grond van toeval, zijn in deze tabel met + gemarkeerd. De combinaties die feitelijk twee keer minder voorkomen dan te verwachten is op grond van toeval, zijn in deze tabel met een - gemarkeerd.

Het *eerste* wat opvalt is, dat de eerste subsidiesoort waar een kunstenaar bij voorkomt ook vaak de laatste is: op de *diagonaal* van linksboven naar rechtsonder staan allemaal plussen. De eerste subsidiesoort is een of meer jaren later vaak ook de laatste. Zoals gezegd: het gaat in alle gevallen om kunstenaars die tenminste in twee verschillende jaren in de periode 1984-2005 in het subsidiestelsel voorkomen. Het *tweede* opvallende feit is, dat veel kunstenaars die voor het eerst voorkomen bij de Kunstkoop betrekkelijk weinig bij alle andere subsidiesoorten voor het laatst voorkomen. Deze subsidiesoort is dus *bijzonder vaak* de laatste én de eerste. Voor de Beroepskostenvergoedingen geldt ongeveer hetzelfde patroon maar niet zo pregnant als bij de Kunstkoop.

Verder is uit de tabel op te maken:

- dat kunstenaars die beginnen met een *Startstipendium* betrekkelijk vaak voor het laatst voorkomen bij de Basissubsidies, de Werkbeurzen of de Overige individuele subsidies en juist *niet* bij de Beroepskostenvergoeding of bij de particuliere aankopen met rentesubsidie;
- dat kunstenaars die beginnen met een *Werkbeurs* betrekkelijk vaak eindigen met een Basissubsidie, een Overige individuele subsidie of met een combinatie van subsidiesoorten maar betrekkelijk zelden met een Beroepskostenvergoeding of bij de particuliere aankopen met rentesubsidie;
- dat kunstenaars die beginnen met een *Overige individuele subsidie* betrekkelijk vaak eindigen met een Werkbeurs en maar zelden bij de particuliere aankopen met rentesubsidie.
- dat kunstenaars die beginnen met een gesubsidieerde *Museumaankoop* bij geen enkele andere subsidiesoorten betrekkelijk vaak of juist betrekkelijk zelden eindigen;
- dat kunstenaars die beginnen met een *Rijksaankoop* betrekkelijk vaak voor het laatst voorkomen bij de Museumaankopen of opdrachten van Praktijkbureau/SKOR en betrekkelijk zelden bij de Beroepskostenvergoedingen en bij combinaties van meerdere subsidiesoorten;
- dat kunstenaars die beginnen met een *opdracht* van de Rijksbouwmeester (RGD) beginnen bij geen enkele andere subsidiesoort betrekkelijk vaak of juist betrekkelijk zelden eindigen;
- dat kunstenaars die beginnen met een opdracht van *Praktijkbureau/SKOR* betrekkelijk vaak eindigen met een opdracht K&B/KO/VO en betrekkelijk zelden met een Beroepskostenvergoeding of met een gesubsidieerde particuliere aankoop;
- dat kunstenaars die beginnen met een opdracht *K&B/KO/VO* betrekkelijk vaak eindigen met een opdracht Praktijkbureau/SKOR óf een Overige individuele subsidie en betrekkelijk zelden met een Beroepskostenvergoeding, een Museumaankoop of met een particuliere (gesubsidieerde) aankoop.

Tabel 4b liet alleen de eerste en de laatste regeling zien maar niet het aantal overgangen tussen verschillende subsidiesoorten. In tabel 4c wordt de mate en richting van doorstroming weergegeven door het aantal overgangen van een (vorige) subsidiesoort naar een volgende subsidiesoort. In totaal kwam het in de periode 1984-2005 ruim 28.000 keer voor dat een kunstenaar in een bepaald jaar zichtbaar was bij een subsidiesoort en daarna (één of meer jaren later) bij een andere subsidiesoort. Het betreft telkens een overgang van een vorige subsidiesoort naar de *eerstvolgende* subsidiesoort. Als een kunstenaar in 1998 bijvoorbeeld een startstipendium krijgt, in 2002 een basissubsidie en in 2005 een opdracht van de RGD, zijn dat twee overgangen: één van SS naar BAS en één van BAS naar RGD.

Tabel 4c toont in de *eerste* plaats hetzelfde patroon als bij de combinatie van het eerste en laatste jaar waarin kunstenaars voorkomen: voor alle subsidiesoorten geldt dat overgangen binnen dezelfde subsidiesoort betrekkelijk veel voorkomen (de diagonale plussen van linksboven naar rechtsonder). Bij de analyse van de overgangen blijkt *opnieuw ook* het betrekkelijk geïsoleerde karakter van de Kunstkoop en van de Beroepskostenvergoeding: er zijn betrekkelijk weinig overgangen van deze subsidie-

soorten naar een andere subsidiesoort, én – omgekeerd – van andere subsidiesoorten naar deze subsidiesoorten.

Verder laat tabel 4c zien dat er daarnaast betrekkelijk *veel overgangen* zijn:

- van Basissubsidies naar Werkbeurzen en Overige individuele subsidies;
- van Startstipendia naar Basissubsidies en Werkbeurzen;
- van Werkbeurzen naar Basissubsidies;
- van Overige individuele subsidies naar Startstipendia, Werkbeurzen en Rijksaankopen;
- van Museumaankopen naar Rijksaankopen;
- van Rijksaankopen naar Overige individuele subsidies, Museumaankopen en opdrachten Praktijkbureaus/SKOR;
- en tussen de drie soorten opdrachten, uitgezonderd RGD en Praktijkbureau/SKOR.

Daarentegen zijn er daarnaast betrekkelijk *weinig overgangen*:

- van Basissubsidie naar Rijksaankoop;
- van Startstipendium naar Museumaankoop en naar opdrachten Praktijkbureau/SKOR;
- van Museumaankoop naar Basissubsidie en naar Startstipendium;
- en van Rijksaankoop naar Basissubsidie.

Tabel 4c. *Overgangen tussen subsidiesoorten*

Vorige subsidiesoort	Volgende subsidiesoort												Totaal
	BKV	BAS	SS	WB	OIS	MA	KK	RA	RGD	SKOR	PBKV	Meerdere**	
BKV	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5.333
BAS	n.v.t.	+	n.v.t.	+	+	-	-	-	-	-	-	-	1.955
SS	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	905
WB	-	+	n.v.t.	+	-	-	-	-	-	-	-	-	1.102
OIS	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	958
MA	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	967
KK	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	11.270
RA	-	-	-	-	+	+	-	+	-	+	-	-	397
RGD	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	270
SKOR	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	349
PBKV	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	724
Meerdere**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	3.981
Totaal (N)	4.731	3.171	299	1.067	737	782	11.839	215	288	363	792	3.927	28.211
% van rijtotaal	0,89	1,62	0,33	0,97	0,77	0,81	1,05	0,54	1,07	1,04	1,09	0,99	

* Aantal overgangen van een subsidiesoort (vorige) naar de eerstvolgende subsidiesoort (volgende), één of meer jaren later.

** Kunstenaars die één jaar bij meerdere subsidiesoorten voorkomen.

De overgangen die tenminste tien keer feitelijk voorkomen of tenminste tien keer verwacht mogen worden en die feitelijk twee keer zo vaak voorkomen als te verwachten is op grond van toeval, zijn in deze tabel met + gemarkeerd. De overgangen die tenminste tien keer feitelijk voorkomen of tenminste tien keer verwacht mogen worden en die feitelijk twee keer minder voorkomen dan te verwachten is op grond van toeval, zijn in deze tabel met een – gemarkeerd.

Uit tabel 4c is ook het saldo van bewegingen van en naar de verschillende subsidiesoorten te halen: welke subsidiesoorten zijn vaker de volgende en minder vaak de vorige? Door de kolomtotalen per subsidiesoort (overgangen naar die subsidiesoort) te delen op de rijtotalen voor dezelfde subsidiesoort (overgangen van die subsidie-

soort naar andere), krijgen we een verhoudingsgetal boven of onder 1,0: in de onderste rij. Het getal is ongeveer 1,0 als bewegingen van en naar die subsidiesoort in evenwicht zijn (en het saldo dus ongeveer 0 is), onder 1,0 als de desbetreffende subsidiesoort vaker de vorige dan de volgende is, en boven 1,0 als het omgekeerde het geval is.

De beweging van en naar een aantal subsidiesoorten blijkt over het geheel genomen tamelijk evenwichtig te zijn. Dat geldt voor de Werkbeurzen, de Kunstkoop en de opdrachtersubsidies. Bij een aantal andere subsidiesoorten is een groot verval te constateren. Zo blijken de Basissubsidies veel vaker een volgende dan een eerdere subsidiesoort te zijn, terwijl de Startstipendia en de Rijksaankopen veel vaker de vóórgaande subsidiesoort zijn. Bij de Startstipendia is dat logisch door de doelgroep van deze subsidies, bij de Rijksaankopen omdat die na 1992 niet meer bestond. De beperkte bestaansduur van de Beroepskostenvergoedingen zou net zo'n effect gehad kunnen hebben als de beëindiging van de Rijksaankopen, maar dat is niet of nauwelijks het geval. Afgezien van veel kunstenaars die herhaaldelijk een Beroepskostenvergoeding kregen – dat is tweederde van de overgangen ván deze subsidiesoort naar een volgende en driekwart van de overgangen náár deze subsidiesoort –, zijn er bijna evenveel ontvangers van een Beroepskostenvergoeding die voordien zichtbaar waren bij een andere subsidiesoort (n=1.131) als kunstenaars die daarna voorkwamen bij een andere subsidiesoort (n= 1.733). Daarvan zijn er weer betrekkelijk veel die voorheen twee of meer subsidiesoorten combineerden (inclusief BKV en een andere subsidiesoort), maar ook een redelijk aantal kunstenaars die voordien een Startstipendium, een Werkbeurs of een Overige individuele subsidie kregen of wier werk door particulieren werd gekocht met rentesubsidie. Voor zover voormalige ontvangers van een Beroepskostenvergoeding daarna doorstroomden naar een andere subsidiesoort, zijn ze in absolute aantallen vooral terug te vinden bij degenen die in een jaar bij meerdere subsidiesoorten voorkomen en bij de Basissubsidies.

De plussen en minnen in tabel 4b en tabel 4c dekken elkaar nagenoeg en het komt geen enkele keer voor dat de uitkomst bij de analyse van overgangen tegengesteld is aan de uitkomst bij de combinaties van eerste en laatste subsidiesoort. Dat is ook logisch omdat verreweg de meeste kunstenaars die bij meer dan één subsidiesoort voorkomen zichtbaar zijn bij niet meer dan twee subsidiesoorten.

Conclusies van deze twee analyses van de doorstroming tussen subsidiesoorten – het gaat hier om kunstenaars die in verschillende jaren voorkwamen bij twee of meer subsidiesoorten – op het niveau van kunstenaars en op het niveau van afzonderlijke overgangen tussen subsidiesoorten, zijn als volgt:

- de eerste subsidiesoort waar men bij voorkomt, is in een ander jaar vaak ook de laatste;
- er is betrekkelijk veel doorstroming tussen subsidies van het Fonds BKVB: Basissubsidies, Startstipendia, Werkbeurzen en Overige individuele subsidies;
- er was tamelijk veel doorstroming tussen Museumaankopen en Rijksaankopen;
- er is betrekkelijk veel doorstroming tussen de drie verschillende opdrachtersubsidies;
- er is betrekkelijk weinig doorstroming tussen de Kunstkoop en andere subsidies;
- er was ook betrekkelijk weinig doorstroming tussen Beroepskostenvergoedingen en andere subsidiesoorten.

4.3 Doorstroming van jonge starters

In deze paragraaf besteden we in het bijzonder aandacht aan de doorstroming van startstipendia – de enige regeling die speciaal voor jonge kunstenaars bestemd is – naar andere subsidiesoorten. We vergelijken de kunstenaars die als twintiger een Startstipendium kregen met de twintigers die in dezelfde periode voor het eerst voorkwamen bij andere subsidiesoorten. De vraag is, of jonge starters met een Startsti-

pendium langer en vaker zichtbaar blijven in het subsidiestelsel dan de andere jonge starters.²⁹

Tabel 4d. *Jonge starters 1984-1988: zichtbaarheid in 2001-2005*

Subsidiesoort waarin laatst zichtbaar in 2001-2005	Subsidiesoort waarin voor het eerst zichtbaar in 1984-1988							Totaal
	BKV	**SS	WB/ OIS	MA/ RA	KK	Opdr	Combi	
	%	%	%	%	%	n	%	%
Basissubsidie	13	21	13	14	10	-	16	14
Werkbeurzen/OIS	4	2	4	2	1	-	13	4
Museumaankopen	-	2	0	1	-	-	3	1
Kunstkoop	7	3	6	16	30	(1)	5	10
Opdrachten	1	3	1	4	-	(1)	-	2
Combinatie	-	5	4	3	1	(1)	16	4
Niet zichtbaar	75	64	71	61	58	(3)	47	67
Totaal (N=100%)**	(155)	(58)	(231)	(102)	(74)	(6)	(38)	(664)

* Kunstenaars die voor het eerst zichtbaar werden (subsidie kregen) in de periode 1984-1988 en in het jaar van toetreding jonger dan 30 jaar waren.

** Bij de Startstipendia gaat het in deze eerste periode alleen om het jaar 1988. Van 1984-1987 waren Individuele Subsidies nog niet in verschillende soorten verdeeld.

Tabel 4d (totaalkolom) laat zien dat 67 procent van alle jonge starters in de periode 1984-1988 in de periode 2001-2005 niet meer voorkomt in het subsidiestelsel en 33 procent wel. Van degenen die nog wel zichtbaar zijn, hebben de meesten de laatste keer een Basissubsidie ontvangen (14 procent) of werk verkocht aan particulieren via de Kunstkoop (10 procent). Tot slot komt nog eens ruim 10 procent bij andere subsidiesoorten voor. De Basissubsidies zijn flink *oververtegenwoordigd* (21 procent) en de Kunstkoop flink *ondervertegenwoordigd* (3 procent) onder de jonge kunstenaars die (in 1988) met een Startstipendium begonnen. De jonge starters die met een Museumaankoop begonnen, zijn 17 tot 21 jaar later in veel groter getal dan de Startstipendiumontvangers bij de Kunstkoop aan te treffen (16 procent) en dat geldt nog veel sterker voor degenen die ook met die regeling begonnen (30 procent).

Om na te gaan of zich in de loop der jaren veranderingen hebben voorgedaan in de loopbaan van jonge starters, bijvoorbeeld onder invloed van wijzigingen in het subsidiestelsel, wordt dezelfde vergelijking hierna nog een keer uitgevoerd voor jonge starters uit de lichting 1984-1988 en de lichting 1992-1996 en hun zichtbaarheid 10 tot 15 jaar later.

Uit tabel 4e is op te maken dat er op een termijn van 10 tot 15 jaar meer jonge starters uit de periode 1984-1988 zichtbaar blijven dan op een termijn van 17 tot 22 jaar: 55 tegen 33 procent. Over deze kortere termijn blijven vooral méér kunstenaars zichtbaar via de Basissubsidies (22 tegen 14 procent). Het aandeel van de Kunstkoop is even groot als over de langere termijn (10 procent). De jonge starters met een Startstipendium (in 1988) zijn nu niet vaker dan de meeste andere jongere starters aan te treffen bij de Basissubsidies maar wel even weinig bij de Kunstkoop als over de langere periode bezien. Daarentegen zijn de jonge starters die in 1984-1988 met de Kunstkoop begonnen 10 tot 15 jaar later sterk oververtegenwoordigd onder de cliëntèle van diezelfde subsidieregeling (41 procent tegen 10 procent van alle jonge starters uit die periode).

²⁹ Zie Senders, Vinken en Wiekeraad (1999), *Opbrengsten van startstipendia* voor een eerdere analyse van de (subsidie)loopbaan van ontvangers van een Startstipendium:

Tabel 4e. *Jonge starters 1984-1988: zichtbaarheid in 1993-1997*

Subsidiesoort waarin laatst zichtbaar in 1993-1997	Subsidiesoort waarin voor het eerst zichtbaar in 1984-1988							Totaal
	BKV	**SS	WB/ OIS	MA/ RA	KK	Opdr	Combi	
	%	%	%	%	%	n	%	
Beroepskostenverg.	7	5	4	5	1	-	3	5
Basissubsidie	25	21	26	19	4	(2)	21	22
Werkbeurzen/OIS	1	5	7	6	4	-	8	5
Museumaankopen	-	-	1	3	-	(1)	8	2
Kunstkoop	6	3	4	8	41	-	24	10
Opdrachten	-	5	7	8	1	(1)	11	5
Combinatie	4	14	7	12	4	-	5	7
Niet zichtbaar	57	47	44	40	45	(2)	21	45
Totaal (N=100%)*	(155)	(58)	(231)	(102)	(74)	(6)	38	664

* Kunstenaars die voor het eerst zichtbaar werden (subsidie kregen) in de periode 1984-1988 en in het jaar van toetreding jonger dan 30 jaar waren.

** Bij de Startstipendia gaat het in deze eerste periode alleen om het jaar 1988. Van 1984-1987 waren Individuele Subsidies nog niet in verschillende soorten verdeeld.

Tabel 4f is goed te vergelijken met tabel 4e omdat de periode waarover de zichtbaarheid van jonge starters wordt gemeten even lang is: 10 tot 15 jaar. Nu gaat het om de jonge starters uit de periode 1992-1996 en hun zichtbaarheid in de periode 2001-2005. Het eerste opvallende verschil is, dat er in de eerste helft van de jaren '90 veel minder jonge starters zijn dan in de periode 1984-1988: 664 tegen 468 kunstenaars. Dit gegeven klopt met de eerder in hoofdstuk 2 geconstateerde toename van de gemiddelde leeftijd van kunstenaars in het subsidiestelsel.

Het percentage jonge starters dat 10 tot 15 jaar laten nog zichtbaar is, is iets kleiner dan dat van de jonge starters uit 1984-1988: 48 tegen 55 procent. Ook nu zijn de Basissubsidies de bestemming van de meeste jonge starters die zichtbaar blijven: 24 procent. Het bereik van de Kunstkoop is afgenomen: 7 tegen 10 procent.

Tabel 4f. *Jonge starters 1992-1996: zichtbaarheid in 2001-2005*

Subsidiesoort waarin laatst zichtbaar in 2001-2005	Subsidiesoort waarin voor het eerst zichtbaar in 1992-1996								Totaal
	BKV	BAS	SS	WB/ OIS	MA/ RA	KK	Opdr	Combi	
	%	%	%	%	n	%	%	%	
Basissubsidie	27	33	24	18	-	15	(1)	(4)	24
Werkbeurzen/OIS	-	3	6	8	-	-	(2)	(1)	5
Museumaankopen	1	-	2	4	-	5	-	-	2
Kunstkoop	8	5	7	6	-	15	(1)	(1)	7
Opdrachten	3	-	3	6	-	5	-	-	3
Combinatie	3	5	6	11	-	5	-	(3)	6
Niet zichtbaar	58	54	53	47	-	55	(5)	(1)	52
Totaal (N=100%)*	(73)	(39)	(245)	(72)	(0)	(20)	(9)	(10)	(468)

N= aantal kunstenaars die voor het eerst zichtbaar werden (subsidie kregen) in de periode 1992-1996 en in het jaar van toetreding jonger dan 30 jaar waren.

Jonge starters uit 1992-1996 met een Startstipendium zijn 10 tot 15 jaar niet vaker dan andere jonge starters aan te treffen bij de Basissubsidies en ook niet minder bij de Kunstkoop. Het aandeel van de laatste regeling is vooral (weer) groot onder degenen die ook met die regeling begonnen, maar de lichte Startstipendiumontvangers van 1992-1996 loopt minder uit de pas bij de andere jonge starters dan de lichte 1984-1988. Nu zijn het vooral de jonge starters met een Basissubsidie die zich onderscheiden van andere jonge starters doordat ze 10 tot 15 jaar later vaker dan de

anderen zichtbaar zijn bij de Basissubsidies en iets minder dan de anderen bij de Kunstkoop. De jonge starters die met de Kunstkoop begonnen, zijn net als bij de vorige meetperiode 10 tot 15 jaar later ondervertegenwoordigd bij de Basissubsidies en oververtegenwoordigd bij de Kunstkoop.

4.4 Conclusies

Conclusie van deze verkennende analyse van de doorstroming van kunstenaars tussen subsidiesoorten is in de *eerste plaats* dat er over het geheel genomen minder doorstroming tussen verschillende subsidiesoorten is dan herhaald voorkomen bij dezelfde subsidiesoort. Wanneer we alleen kijken naar de gevallen waarin er wel doorstroming van de ene naar de andere subsidiesoort is, blijkt in de *tweede plaats* dat de Basissubsidies veel vaker een volgende dan een eerdere subsidiesoort te zijn, terwijl de Startstipendia en de Rijksaankopen veel vaker de voorgaande subsidiesoort zijn. Bij de Startstipendia is dat logisch door de doelgroep van deze subsidies, bij de Rijksaankopen omdat die na 1992 niet meer bestond. De beperkte bestaansduur van de Beroepskostenvergoedingen zou net zo'n effect gehad kunnen hebben als de beëindiging van de Rijksaankopen, maar dat is niet of nauwelijks het geval. Vermoedelijk ligt dat aan de samenstelling van de groep kunstenaars met een Beroepskostenvergoeding: zijn behoren overwegend tot een oudere generatie die weinig kans maakte op toekenning van andere institutionele subsidies en die ook geen sterke positie meer verwierf op de kunstmarkt waar de Kunstkoop zich op richt. *Ten derde* is vast te stellen dat het saldo van bewegingen tussen andere subsidiesoorten ongeveer nihil is, hetgeen betekent dat er ongeveer evenveel kunstenaars van en naar die subsidiesoorten onderling overstapten.

Jonge starters met een startstipendium zijn 5 tot 17 jaar later niet meer of minder zichtbaar in het subsidiestelsel dan andere jonge starters. De eerste generatie Startstipendiumontvangers (1988) is 5 tot 9 jaar later (in de periode 1993-1997) even vaak als andere jonge starters uit dezelfde lichting doorgestroomd naar de Basissubsidies maar minder naar de Kunstkoop. Dezelfde lichting Startstipendiumontvangers is 13 tot 17 jaar later (in de periode 2001-2005) veel vaker te vinden bij de Basissubsidies en ook dan minder bij de Kunstkoop. Een latere lichting jonge starters met een Startstipendium (1992-1996) loopt 5 tot 13 jaar later (in 2001-2005) later *niet* uit de pas met andere jonge starters. Zij zijn dan even vaak als de anderen aan te treffen bij de Basissubsidies en even weinig – maar wel twee keer zo vaak als de eerste generatie – bij de Kunstkoop. De startstipendia lijken in de jaren '90 geen ander type jonge starters te bedienen dan overige subsidiesoorten waarmee jonge starters binnenkomen in het subsidiestelsel. In de laatste meetperiode (tussen 1992 en 2005) ontstaat er vooral een contrast tussen jonge starters met een basissubsidie en leeftijdgenoten die beginnen met de Kunstkoop.

Literatuur

- Bourdieu, P. (1989). De productie van geloof. In: dezelfde, *Opstellen over smaak, habitus en veldbegrip*. Amsterdam: Van Genneep.
- Braak, L. ter, G. Luiten, T. de Neef en W. van Teeseling (2007), *Second Opinion. Over beeldende kunstsubsidie in Nederland*. Rotterdam: NAI Uitgevers.
Elsevier, 6 mei 2006.
- Gubbels, T. en G. Voolstra (1998), Sturen, stimuleren of volgen? Beeldende-kunst-beleid en particuliere markt voor beeldende kunst. In: dezelfde (red.), *Visies op beleid en markt. Overheidbeleid en de particuliere markt voor beeldende kunst*. Amsterdam: Boekmanstudies/Mondriaan Stichting.
- Hamers, P., T. IJdens en H. Vinken (1993), *Kunstuitleen in Nederland: kunstenaars, collecties en publiek. Hoofdrapport*. Tilburg: IVA.
- Hoof, J.J. van (1987), *De arbeidsmarkt als arena. Arbeidsmarktproblemen in sociologisch perspectief*. Amsterdam: SUA.
- IJdens, T. (1983), *Kunst in kader. Een geschiedenis van de BBK*. Nijmegen [doctoraalscriptie sociologie].
- IJdens, T., M. van der Eerden en M. Rengers (2003), *Literatuuronderzoek beeldende kunst en vormgeving. Inventarisatie van sociaal-wetenschappelijk onderzoek en statistische informatie over de sector beeldende kunst en vormgeving in Nederland*. Rotterdam/Tilburg: Faculteit Historische en Kunstwetenschappen EUR/ IVA.
- IJdens, T., P. Hamers, H. Vinken (1993), *Kunstuitleen: kunstenaars, collecties en publiek. Samenvattend rapport*. Rijswijk: Ministerie van WVC.
- IJdens, T. en H. Mariën (2006), *Statistiek van landelijke subsidieregelingen voor beeldende kunst 2000-2004. Subsidies voor kunstenaars, gesubsidieerde aankopen en gesubsidieerde opdrachten*. Tilburg: IVA.
- IJdens, T. en H. Mariën (2007), *Statistiek van landelijke subsidieregelingen voor beeldende kunst 2001-2005. Subsidies voor kunstenaars, gesubsidieerde aankopen en gesubsidieerde opdrachten*. Tilburg: IVA.
- IJdens, T., H. Mariën en A. Vloet (2005), *Statistiek van landelijke subsidieregelingen voor beeldende kunst 1999-2003. Subsidies voor kunstenaars, gesubsidieerde aankopen en gesubsidieerde opdrachten*. Tilburg: IVA.
- Moulin R., Passeron J.-C. e.a. (1985), *Les artistes. Essai de morphologie sociale*, Paris: Centre de Sociologie des Arts.
- Nooy, W. de, en T. IJdens (1994), *Evaluatie-onderzoek Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst. Wetenschappelijk rapport*. Rotterdam: Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen.
- Nooy, W. de, en T. IJdens (1994), *Kwaliteit en professionaliteit. Evaluatie van het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst. Samenvattend rapport*. Rotterdam: Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen.

Nooy, W. de, en M. Toussaint (1999), *Circuits van deskundigen. Het netwerk van de adviescommissies in de Nederlandse beeldende kunstwereld*. Rotterdam: Erasmus Centrum voor Kunst- en Cultuurwetenschappen.

Senders, H., H. Vinken en M. Wiekeraad (1999), *Opbrengsten van startstipendia*. Tilburg: IVA.

Singly, F. de (1986), Artistes en vue. *Revue Française de Sociologie*, Vol. 27, No. 3, Sociologie de l'Art et de la Litterature (531-543).

Vinken, H. en L. van Dun (1994), *Beeldende kunstbeleid WVC. Subsidies, opdrachten en aankopen 1984-1991*. Rijswijk: Ministerie van WVC.

Vinken, H. en L. van Dun (1995), *Beeldende kunstbeleid OCenW. Subsidies, opdrachten en aankopen 1989-1992*. Rijswijk: Ministerie van WVC.

Vinken, H. en L. van Dun (1996), *Beeldende kunstbeleid OCenW. Subsidies, opdrachten en aankopen 1990-1993*. Rijswijk: Ministerie van WVC.

Wolf, A. de, R. Vink en B. van Wolput (2001), *Beeldende kunstbeleid OCenW. Subsidies en aankopen 1990-1999*. Tilburg: IVA.

Wolf, A. de, I. Hoogenberg en R. Vink (2002a), *Statistiek beeldende kunstenaars, 1996-2000*. Tilburg: IVA.

Wolf, A. de, I. Hoogenberg en R. Vink (2002b), *Statistiek beeldende kunstenaars, 1997-2001*. Tilburg: IVA.

Wolf, A. de, M. van der Eerden en H. van der Werff (2004), *Statistiek Beeldende Kunst Regelingen 1998-2002*. Tilburg: IVA.

Tabel B. *Aantal kunstenaars per subsidiesoort en per jaar*

Jaar	BKV	BAS	SS	WB	OIS	MA	KK	RA	RGD	SKOR	PBKV	^a Totaal	^b Aantal knrs
1984	0	0	0	0	178	285	39	167	0	0	0	669	552
1985	0	0	0	0	225	230	346	246	0	7	1	1055	873
1986	0	0	0	0	361	315	695	173	0	4	4	1552	1315
1987	1050	0	0	0	175	353	621	136	22	125	15	2497	2107
1988	1433	0	82	95	33	0	724	137	25	102	103	2734	2442
1989	1257	0	109	152	92	211	956	124	64	65	121	3151	2606
1990	928	0	107	171	45	134	1030	110	72	61	198	2856	2415
1991	879	0	105	164	73	144	1150	86	18	83	160	2862	2409
1992	684	0	106	190	57	151	939	73	80	82	226	2588	2198
1993	1026	0	78	165	80	165	792	0	123	31	183	2643	2307
1994	583	794	73	118	36	75	534	0	25	35	138	2411	2001
1995	0	411	89	115	45	108	602	0	47	28	96	1541	1390
1996	0	385	71	121	68	80	663	0	94	14	68	1564	1432
1997	0	336	73	77	42	112	800	0	48	13	87	1588	1478
1998	0	338	87	99	40	73	889	0	39	48	189	1802	1638
1999	0	300	65	112	49	83	1009	0	44	31	143	1836	1694
2000	0	220	102	141	56	76	1095	0	27	54	146	1917	1803
2001	0	371	81	142	87	64	1185	0	14	43	135	2122	1984
2002	0	566	131	67	178	88	1167	0	32	81	115	2425	2208
2003	0	430	136	24	127	76	1193	0	20	116	73	2195	2022
2004	0	269	123	30	121	75	1117	0	40	40	79	1894	1777
2005	0	197	71	0	108	86	1121	0	22	36	13	1654	1587
Totaal ^c	7840	4617	1689	1983	2276	2984	18667	1252	856	1099	2293	45556	12027
Aantal knrs ^d	2825	2708	1407	1035	1476	1468	5921	780	630	700	1381		

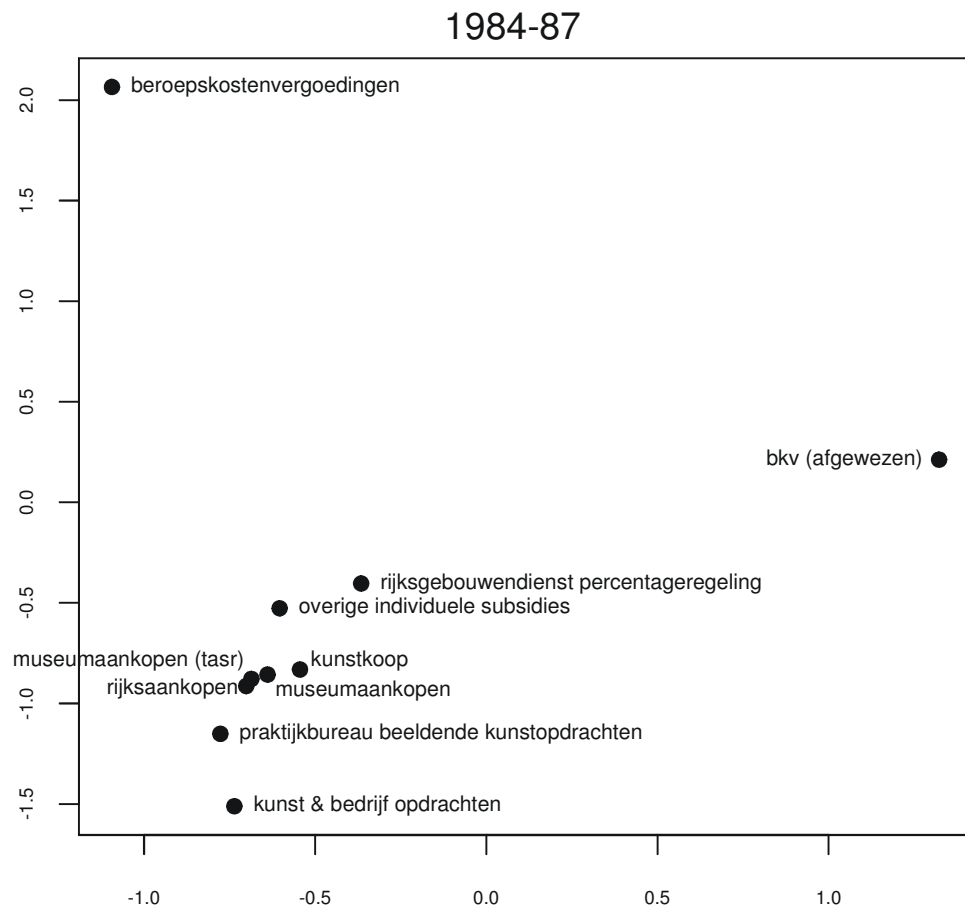
a. Totaal aantal kunstenaars, incl. dubbeltellingen met meerdere regelingen in jaar.

b. Totaal aantal kunstenaars per jaar zonder dubbeltelling.

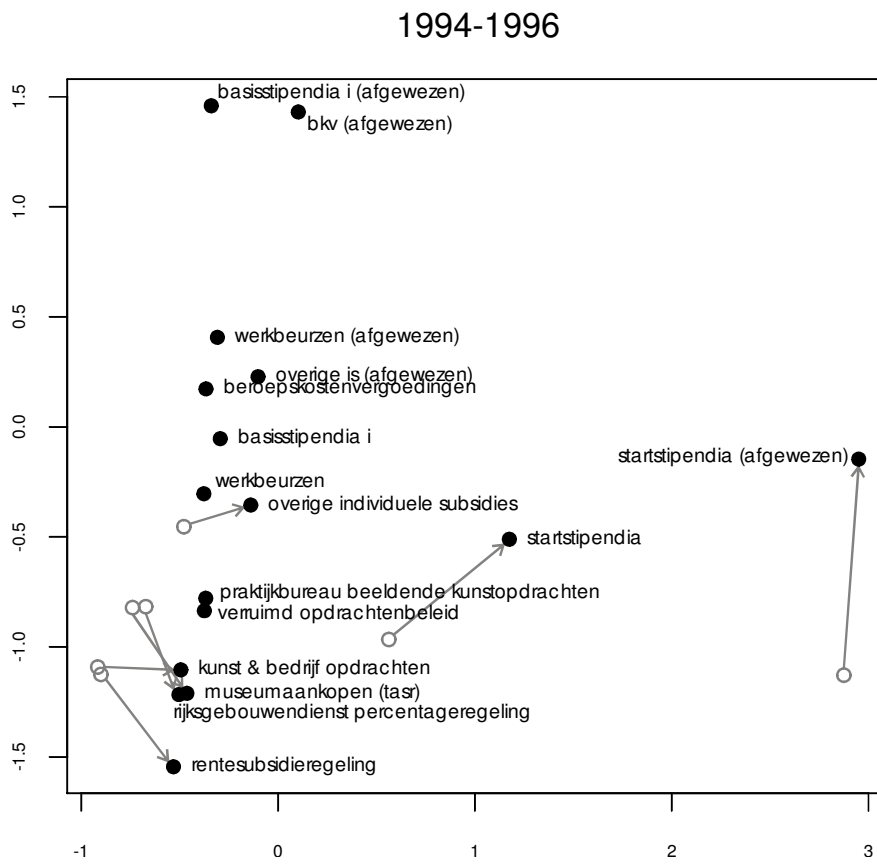
c. Totaal aantal kunstenaars, incl. dubbeltellingen in meerdere jaren bij een regeling.

d. Totaal aantal kunstenaars zonder dubbeltelling.

Figuur I. Positionering van subsidiesoorten, 1984-1987

Figuur II. Positionering van subsidiesoorten, 1994-1996

Tabel C. Overgangen tussen subsidiesoorten, 1984-2005: feitelijke en verwachte aantallen

Vorige subsidiesoort	Volgende subsidiesoort												Totaal
	BKV	BAS	SS	WB	OIS	MA	KK	RA	RGD	SKOR	PBKV	Combi	
BKV													
feitelijk	3600	607	3	108	22	27	241	12	26	16	40	631	5333
verwacht	894	599	57	202	139	148	2238	41	54	69	150	742	
BAS													
feitelijk	0	985	0	155	151	35	341	0	30	21	92	145	1955
verwacht	-	220	21	74	51	54	820	15	20	25	55	272	
SS													
feitelijk	133	253	225	71	43	12	38	3	1	6	21	99	905
verwacht	152	102	10	34	24	25	380	7	9	12	25	126	
WB													
feitelijk	89	355	1	205	53	36	75	7	17	14	49	201	1102
verwacht	185	124	12	42	29	31	463	8	11	14	31	153	
OIS													
feitelijk	156	127	31	90	214	28	65	29	9	23	29	159	958
verwacht	161	108	10	36	25	27	402	7	10	12	27	133	
MA													
feitelijk	90	52	3	37	25	267	175	34	15	21	33	215	967
verwacht	162	109	10	37	25	27	406	7	10	12	27	135	
KK													
feitelijk	134	275	17	73	30	93	9884	20	32	13	63	636	11270
verwacht	1890	1267	119	426	294	312	4730	86	115	145	316	1569	
RA													
feitelijk	66	11	0	16	27	52	39	58	6	13	14	95	397
verwacht	67	45	4	15	10	11	167	3	4	5	11	55	
RGD													
feitelijk	16	46	1	12	3	12	38	1	61	7	22	51	270
verwacht	45	30	3	10	7	8	113	2	3	4	8	38	
SKOR													
feitelijk	17	31	3	19	14	11	32	4	15	97	33	73	349
verwacht	59	39	4	13	9	10	147	3	4	5	10	49	
PBKV													
feitelijk	16	112	8	44	33	34	65	1	20	38	220	131	724
verwacht	121	81	8	27	19	20	304	6	7	9	20	101	
Combi													
feitelijk	414	317	7	237	122	175	846	46	58	94	174	1491	3981
verwacht	668	448	42	151	104	110	1671	30	41	51	112	554	
Totaal (N)	4731	3171	299	1067	737	782	11839	215	288	363	792	3927	28211

SKOR: inclusief opdrachten Praktijkbureau.

PBKV: inclusief Verruimd Opdrachtenbeleid, Kunstprojecten in het Onderwijs en opdrachten Kunst&Bedrijf.

Elsevier top 100 van Nederlandse beeldend kunstenaars

Elsevier, 6 mei 2006. 'De Elsevier Top 100 van Nederlandse beeldend kunstenaars is samengesteld op basis van de zichtbaarheid van kunstenaars in de nationale en internationale kunstwereld, de aandacht die ze kregen van musea en andere overheidsgeïntegreerde kunstinstellingen en hun positie in de kunstmarkt.' Gemeten is de stand van zaken over het jaar 2005. Alleen levende Nederlandse kunstenaars tellen mee. Hedendaagse beeldende kunst is bij uitstek internationaal. Voor het onderscheid in gewicht tussen specifieke galeries, musea en instellingen gelden internationale criteria. Daarom is een internationaal panel van experts gevraagd om de Nederlandse musea voor hedendaagse kunst te ranken in drie categorieën: als (A) een internationale topinstelling; als (B) een internationaal bekend instituut; of als (C) een internationaal niet-relevante instelling. Gekeken is naar solo-tentoonstellingen in musea, en naar aankopen van werk door musea. Op een enkele heel belangrijke uitzondering na, zijn groepstentoonstellingen niet meegeteld. Het belang van deelname van individuele kunstenaars in dit soort exposities is moeilijk meetbaar, en het is heel goed mogelijk om als kunstenaar jarenlang in groepsexposities en biënnales over de hele wereld te exposeren zonder daarmee ooit echt een bredere en duurzamere belangstelling te oogsten van de (internationale) kunstwereld.'